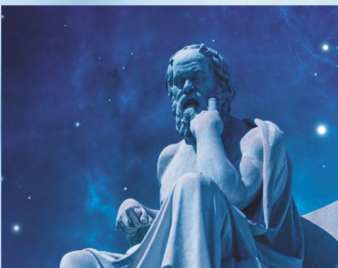

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

ГУМАНІТАРНИЙ ПРОСТІР НАУКИ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

25 червня 2018 р.

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

Матеріали
XVIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»

25 червня 2018 року

Збірник наукових праць

Переяслав-Хмельницький – 2018

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды »

STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT
«Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical
University»

Совет молодых ученых университета
Council of young scientists of the University

Материалы
XVIII Международной научно-практической интернет-конференции
«Гуманитарное пространство науки: опыт и перспективы»
25 июня 2018 года

Materials
Of the XVIII International scientific and practical Internet-conference
«Humanitarian space of science: experience and prospects»
June 25, 2018

Сборник научных трудов
Collection of the scientific materials

Переяслав-Хмельницкий – 2018
Pereiaslav-Khmelnytskyi – 2018

УДК 001
ББК 72В7
Г 94

«Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»: зб. Матеріалів XVIII Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., 25 червня 2018 р. – Переяслав-Хмельницький, 2018. – Вип. 18. – 175 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Коцур В.П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України, ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»;

Енсенів К.А. – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії держави КН МОН Республіки Казахстан;

Лукашевич О.М. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», генеральний директор Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»;

Рик С.М. – кандидат філософських наук, доцент, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»;

Коцур В.В. – кандидат політичних наук, голова Ради молодих учених університету;

Гайдасенко І.В. – кандидат історичних наук, учений секретар Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», секретар Ради молодих учених університету;

Вовкодав С.М. – завідувач науково-дослідного сектора «Музей космоса» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»;

Лукашевич Ю.Л. – старший викладач кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»;

Вовкодав В.О. – відповідальний секретар редакційної колегії.

ISSN 2523-4900

© Рада молодих учених університету
© ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

«Гуманитарное пространство науки: опыт и перспективы»: сб. материалов 18 Междунар. научн.-практ. интернет-конф., 25 июня 2018 г. – Переяслав-Хмельницкий, 2018. – Вып. 18. – 175 с.

«Humanitarian space of science: experience and prospects»: materials of the 18-th scientific-practical. Internet Conf., June 25, 2018 – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2018. – Vol. 18 – 175 Pages.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Коцур В.П. – доктор исторических наук, профессор, академик НАПН Украины, ректор ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»;

Енсенев К.А. – кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Института истории государства КН МОН Республики Казахстан;

Лукашевич О.М. – кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и культуры Украины ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды», генеральный директор Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав»;

Рык С.Н. – кандидат философских наук, доцент, проректор по научной работе ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»;

Коцур В.В. – кандидат политических наук, председатель Совета молодых ученых университета;

Гайдаенко И.В. – кандидат исторических наук, ученый секретарь Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав», секретарь Совета молодых ученых университета;

Вовкодав С.М. – заведующий научно-исследовательского сектора «Музей космоса» Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав»;

Лукашевич Ю.Л. – старший преподаватель кафедры профессионального образования ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»;

Вовкодав В.А. – ответственный секретарь редакционной коллегии.

EDITORIAL BOARD:

Kotsur V. – Doctor of History, professor, academician of the NAPS of Ukraine, Rector of the State Higher Educational Establishment «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»;

Ensenov K. – Candidate of History, senior research worked of the Institute of History of State KH MES of the Republic of Kazakhstan;

Lukashevich O. – Candidate of History, assistant professor of the Department of the Ukrainian History and Culture «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University», General Director of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»;

Ryk S. – Candidate of Philosophy, assistant professor, vice-rector for scientific work «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»;

Kotsur V. – Candidate of Political Sciences, chairman of the Council of Young Scientists of the University;

Gaidaenko I. – Candidate of History, Scientific Secretary of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav», Secretary of Council of Young Scientists of the University;

Vovkodav S. – Head of the research sector «Space Museum» National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»;

Lukashevich Y. – Senior lecturer of the Professional Education department of the «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»;

Vovkodav V. – Executive Secretary.

ISSN 2523-4900

©Совет молодых ученых университета

©ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий

государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

©Council of young scientists of the University

©STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

«Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»

ЗМІСТ/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENTS:	
СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ	
<i>Ірина Калашиникова, Ірина Вовчук</i> АКТИВНІСТЬ МАТРИКСНОЇ МЕТАЛОПРОТЕЇНАЗИ-9 В СИРОВАТЦІ КРОВІ ЗА МІЄЛОЇДНОЮ ХВОРОБОЮ	10
<i>Анастасія Шерен, Тетяна Алексєєва</i> КОМПОНЕНТИ ПРИСТОСОВАНOSTІ МУХ ЛІНІЇ CANTON-S DROSOPHILA MELANOGASTER ЗА ДІЇ ХАРЧОВИХ БАРВНИКІВ	12
СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ	
<i>Валентина Іванова, Олександр Непша</i> ВИДИ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ	17
СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ	
<i>Тетяна Гребенюк</i> ВПЛИВ ГАЛЬВАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА НА КОМПОНЕНТИ ДОВКІЛЛЯ	21
СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА	
<i>Айнура Бекжанова, Шахноза Тажмуратова</i> МИЛЛАТИМИЗ ФАБРИ УЛУГ ШОИРНИНГ, УЛУГ МЕЃНАТЛАРИ	25
<i>Тетяна Євась</i> СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ	28
СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ	
<i>Наталія Адамович</i> ТОВАРИСТВО СОЮЗУ УКРАЇНОК НА ЗБАРАЖЧИНІ: СВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ	31
<i>Віктор Вергунов</i> ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ КОЛКУНОВ (1866 – 1939) – ВИДАТНИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ АГРОБІОЛОГ, СЕЛЕКЦІОНЕР, ОДИН ІЗ ОСНОВОПОЛОЖНИКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ПОСУХОСТІЙКОСТІ РОСЛИН ТА ОРГАНІЗАТОРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ	35
<i>Віктор Вергунов</i> КОХ ІОГАНН-ГЕНРІХ ОТТОВИЧ – ОДИН З ОРГАНІЗАТОРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ	41
<i>Олексій Дєдуш</i> ОПОСЕРЕДКОВАНА ОКУПАЦІЯ ТА КОНСТРУЮВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ЯК ЗАСОБИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ЕКСПАНСІЇ У ХХ СТОЛІТТІ	43
<i>Ярослав Попенко, Олеся Пилипенко</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПИТАННЯ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО (КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 Р.)	48

Наталія Цвях	
ЗБАРАЖ В РОКИ ІІ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	52
СЕКЦІЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЯ	
Адилбек Заматдинов	
КОРАКАЛПОК ТЕАТР САНЪАТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА ИЛМИЙ-ТАДҚИКОТ ИШЛАРИНИНГ МАЗМУНИ	57
Марына Татарэвіч	
ІНТЭГРАЦЫЙНЫ ХАРАКТАР МІЖКУЛЬТУРНАЙ КАМУНІКАЦЫІ ТАТАРАЎ НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ	59
СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО	
Ван Мяо	
ЭВОЛЮЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СРЕДСТВ В КИТАЙСКОЙ ЖИВОПИСИ НА ВОЕННУЮ ТЕМУ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА)	64
Юрій Волощук	
ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ АНСАМБЛЮ НАРОДНОЇ МУЗИКИ «ЧЕРЕМОШ» У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ АВТЕНТИЧНИХ ТА АКАДЕМІЧНИХ ТРАДИЦІЙ	67
Ли Шаохань	
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФЕСТИВАЛЬНЫЕ ПРОЕКТЫ КИТАЯ И БЕЛАРУСИ В СФЕРЕ КИНОИСКУССТВА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВНЫ РАЗВИТИЯ	72
Наталія Мендерецька	
ХУДОЖНІЙ РОЗПИС СКЛА ЯК РІЗНОВИД ДЕКОРУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГУТНИХ ВИРОБІВ	75
Олег Чуйко	
МОНАСТІРІ ПРИКАРПАТТЯ В КОНТЕКСТІ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ГАЛИЦЬКОЇ РУСИ	81
Юй Болин	
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ МУЗЫКИ КИТАЯ И БЕЛАРУСИ	86
СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА	
Асылбек Колканатов, Сахибжамал Зийнатдинова	
YOSHLARDA YUKSAK TA'LIM-TARBIYA VA MA'NAViy DAXLDORLIK XISSINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	93
Марина Пашигар	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ	96
Oksana Balanaeva, Olena Matonova	
CONTEXTUAL TEACHING OF ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES TO LAW-ENFORCEMENT CADETS	99
Mariana Gidei	
TRAINING OF MANAGERS' PERSONALITY IN THE CONTEXT OF THE PROFESSIONAL STANDARDS OF THE MANAGERIAL STAFF IN EDUCATION	104

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ	
<i>Яна Сергієнко</i> КОРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ В МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ	109
СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ	
<i>Римма Кириченко</i> ПЕДАГОГІЧНЕ ЛІДЕРСТВО ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ СТУДЕНТАМИ	117
СЕКЦІЯ: СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО	
<i>Aynura Kamalova</i> QORAMOLARNI G'OSHTGA BOQISH TEXNOLOGIYASI	122
<i>Айнура Камалова</i> ЧОРВАЧИЛИКДА КЕЛТИРИЛАДИГАН ЗАРАРЛАР	125
<i>Акылбек Тлејмуратов</i> ТУЯ ЖУНИНИНГ АҲАМИЯТИ	128
СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ	
<i>Акрам Абдулахатов, Разатдин Бердимуратов</i> ЎЗБЕКИСТОНДА КУРАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИЛМИЙ- УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ	132
<i>Юрій Галуцький</i> ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ ЯК СКЛАДОВА КОРЕКЦІЇ ПСИХОФІЗИЧНОГО СТАНУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	136
<i>Сергей Донцов</i> ИСТОРИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС ЗАРОЖДЕНИЯ ВОЕННО- ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ	141
<i>Віктор Прокопенко, Галина Чорненко</i> ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІВНЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БІГУНІВ НА 400 МЕТРІВ З БАР'ЄРАМИ ЗІ СТРУКТУРОЮ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ	146
СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЯ	
<i>Зоя Корзун</i> ДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ОБУЧЕНИЯ ТРЕТИЧНЫМ ЯЗЫКАМ В ВУЗЕ	151
<i>Алла Мясоєд</i> ОБУЧЕНИЕ НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ КАК ВТОРОМУ ИНОСТРАННОМУ	155
<i>Маріанна Свець</i> DIFFERENTIATION OF PARTICLES AND PREPOSITIONS IN PHRASAL VERBS IN THE ENGLISH LANGUAGE	158
СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ	
<i>Олексій Мойсєєв, Наталія Рибка</i> ПОБУТОВІ РОБОТИ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ	161
<i>Наталія Рибка, Георгий Василенко</i> АКТУАЛЬНЫЕ СПОСОБЫ БЫТЬ СЧАСТЛИВЫМ: ГЕДОНИЗМ VS. ЭПИКУРЕИЗМА	165

Денис Чебаненко, Владислав Рабович

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ, КУЛЬТУРА ТА ТЕНДЕНЦІЇ
МАШИНОБУДУВАННЯ

169

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 616-008.8

Ірина Калашинікова, Ірина Вовчук
(Одеса, Україна)

АКТИВНІСТЬ МАТРИКСНОЇ МЕТАЛОПРОТЕЇНАЗИ-9 В СИРОВАТЦІ КРОВІ ЗА МІЄЛОЇДНОЮ ХВОРОБОЮ

Проведено комплексне дослідження зустрічальності множинної форми мієломи на різних стадіях захворювання серед первинно виявлених хворих в Миколаївській області в 2016 році. У сироватці крові визначали вміст білка за методом Lowry та активність матриксної металопротеїнази-9 за методом Вовчук. По відношенню до статистичних даних по Україні зустрічальності множинної форми мієломи в 2016 році в Миколаївській області значно не відрізнялася.

В сироватці крові хворих з множинною формою мієломи встановлено підвищення вмісту загального білка. Максимальне підвищення активності матриксної металопротеїнази-9 було встановлено в сироватці крові хворих на третій стадії захворювання.

Ключові слова: матриксна металопротеїназа-9, множинна форма мієломи.

Complex research of distribution of plural form of myeloma at different stages of the disease among patients in the Mykolaiv region in 2016. In comparison to the statistics of occurrence the multiple forms of myeloma in 2016 in Mykolaiv region did not differ significantly.

In the serum of patients with plural form of myeloma was found increase of total protein. The maximum increase activity of matrix metalloproteinase-9 was found in the serum of patients at the third stage of the disease.

Key words: matrix metalloproteinase-9, plural form of myeloma.

У літературі недостатньо висвітлені питання участі матриксних металопротеїназ в розвитку доброякісних і злоякісних захворювань крові [1]. Відомо, що інгібування ММП синтетичними або природними інгібіторами зв'язують з інгібіцією пухлинної інвазії. Навпаки, надекспресія ММП зазвичай призводить до поширення пухлинної інвазії, що продемонстровано гістологічно в модельних системах через виявлення пухлинних клітин у віддалених місцях метастазування [2].

Матеріали та методи досліджень. Матеріалом дослідження була сироватка крові 29 хворих на множинну форму мієломи. Серед хворих з цією патологією досліджували сироватку 7 чоловіків віком від 38 до 65 років та 22 жінок віком від 59 до 81 років.

Кров брали натщесерце з ліктьової вени в об'ємі 10,0 мл, відстоювали на протязі 15-40 хвилин (для утворення згустку) та центрифугували при 2000 об/хв на протязі 5 хвилин.

Вміст білка в досліджуваних реестрували колориметричним методом Лоурі [3]. Принцип методу у тому, що біуретова реакція – характерна реакція на сполуки, що містять в своєму складі не менше двох пептидних зв'язків. Такі сполуки в лужному середовищі утворюють з купрум сульфатом комплекс, забарвлений у рожево-фіолетовий колір. В утворенні цього комплексу беруть участь пептидні зв'язки в енольній формі. Біуретова реакція служить доказом наявності пептидних зв'язків у білках та пептидах.

У сироватці крові визначали активність матриксної металопротеїнази-9 за методом Вовчук [4]. Принцип методу заснований на визначенні продуктів гідролізу 0,04% розчину желатини за допомогою нінгідринового реактиву.

Активність ММП-9 визначили за формулою:

$$A = (K/k \times T) \times n,$$

де,

A – активність ферменту в мілімолях гліцину/мл сироватки крові;

K – коефіцієнт перерахунку величини екстинкції в мілімолях гліцину, який визначали за калібрувальним графіком;

k – коефіцієнт перерахунку на один літр сироватки;

T – час інкубації в хвилинах;

n – розведення ферментного розчину.

Результати дослідження були оброблені статистично з використанням пакета аналізу даних програми Microsoft Excel 97, та t-критерієм Стьюдента [3].

Результати досліджень. В 2016 році на базі клінічної лабораторії обласної клінічної лікарні м. Миколаїв було зареєстровано 30 хворих з множинною формою мієломи (табл. 1, рис. 1).

Отримані дані не співпадають із статистичними даними по Україні, згідно яких співвідношення чоловіків і жінок хворих на множинну мієлому становить 4,7:3,2 на 100 тис. населення [5].

1. Зустрічальність множинної форми мієломи серед первинно виявлених хворих в Миколаївській області в 2016 році не відрізнялася від середнього по Україні. Зустрічальність множинної форми мієломи серед жінок та чоловіків відрізняється від статистичних даних по Україні.

2. В сироватці крові первинно виявлених хворих з множинною формою мієломи встановлено гіперпротеїнемію – підвищення вмісту загального білка, більш виражену для хворих на третій стадії захворювання (підвищення в 1,61 рази).

3. В сироватці крові первинно виявлених хворих з множинною формою мієломи встановлено підвищення активності матриксної металопротеїнази-9: в 626,0 рази – на другій стадії захворювання, та в 1947,0 рази – на третій стадії захворювання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Irwin J.C. Human endometrial matrix metalloproteinase-2, a putative menstrual proteinase // J. Clin. Invest. – 1996. – Vol. 97. – P. 438 – 447.
2. Jokimaa V. Altered expression of genes involved in the production and degradation of endometrial extracellular matrix in patients with unexplained

infertility and recurrent miscarriages // Molec. Human Reproduction. – 2002. – Vol. 8. – P. 1111 – 16.

3. Van den Steen Ph. Biochemistry and molecular biology of gelatinase B or matrix metalloproteinase-9 (MMP-9) // Critical. Reviews in Biochem. and Molec. Biology. – 2002. – Vol. 37. – P. 375 – 536.

4. Вовчук І.І. Патент № 46633 Україна, МПК (2009), C12N 9/50, C12N 9/64. Спосіб визначення активності матричної металопротеїнази-2 / заявник та патентодержатель Вовчук І.І. – № u 2009 08087; заявл. 31.07.2009; опубл. 25.12.2009, Бюл. №24.

5. Соловьева Н.И. Основные металлопротеиназы соединительнотканного матрикса // Биоорганическая химия. – 1994. – Т. 20. – №2. – С. 143 – 152.

УДК 502.753:581.92

*Анастасія Шерен, Тетяна Алексєєва
(Одеса, Україна)*

КОМПОНЕНТИ ПРИСТОСОВАНОСТІ МУХ ЛІНІЇ CANTON-S DROSOPHILA MELANOGASTER ЗА ДІЇ ХАРЧОВИХ БАРВНИКІВ

Проведено визначення показників пристосованості (плодючість та тривалість життя) Drosophila melanogaster лінії Canton-S при внесенні у поживне середовище харчових барвників Індигокармін® і Понсо червоний®. Встановлено відсутність негативного впливу вказаних препаратів у рекомендованій виробником концентрації. При перевищенні рекомендованих концентрацій довів і утривчі встановлено статеві відмінності у показниках пристосованості самок і самців дрозофіли.

Ключові слова: *Drosophila melanogaster, харчові барвники, індигокармін, понсо червоний, плодючість, тривалість життя*

Determination of adaptational parameters (fertility and longevity) of Drosophila melanogaster of the Canton-S line was performed in the condition of adding IndigoCarmin® and Ponso red® to the nutritional medium. The absence of a negative effect of the indicated preparations in the manufacturer's recommended concentration is established. The gender differences in the longevity indicators of females and males of Drosophila were found in the case of recommended concentrations exceeding in two and three times.

Key words: *Drosophila melanogaster, food coloring, Indigo Carmine, Ponceau red, fertility, life span*

За останні десятиліття у всьому світі, і зокрема в Україні, підвищилася увага людей до свого здоров'я і до якості продуктів споживання, зокрема до таких їх складових як консерванти та барвники [4, с. 51; 8, с. 26; 13, с. 146]. Більшість з пропонованих на теперішній час барвників мають штучне походження [7, с. 378; 13, с. 469] Система контролю харчових барвників як сировини зазначена у міжнародних документах, в той же час система

контролю їх вмісту в кінцевій продукції практично відсутня. Тому актуальним залишається питання безпеки та контролю барвників синтетичного походження у продуктах харчування [8, с. 17]. У літературі наявна інформація про тератогенний та генотоксичний вплив харчових барвників [1, с. 88; 6, с. 27; 11, с. 356; 12, с. 37].

Плодова муха *Drosophila melanogaster* є зручним об'єктом для дослідження генетичних механізмів метаболізму старіння та тривалості життя, а також широко використовується як модельний організм для з'ясування біологічної активності та скринінгу на мутагенність та токсичність різних речовин [15, с. 481].

Метою даної роботи було визначення впливу на показники пристосованості *Drosophila melanogaster* харчових барвників Індигокарміну (динатрієва сіль індиго-5,5'-дисульфокислоти) і Понсо червоного (2-гідрокси-1-(4'-сульфонато-1'-нафтилазо)-6,8-нафталендисульфонат тринатрію) при додаванні їх у поживне середовище. У якості тест-об'єкту були використані мухи дикого типу лінії Canton-S, яка не містить видимих мутацій та використовується як контроль у багаточисельних дослідженнях [2, с. 24-29].

Для кожного із досліджуваних харчових барвників було закладено по три дослідних варіанти – концентрація барвника, рекомендована виробником, концентрації барвника у поживному середовищі, що вдвічі і втричі перевищує дозу, рекомендовану виробником для забарвлення кінцевого продукту. Тривалість життя мух визначали, висаджуючи комах по 10 особин на відповідне (дослідний чи контрольний варіант) поживне середовище. Підрахунок живих мух проводили щоденно, зміну поживного середовища проводили двічі на тиждень. У цих умовах мух утримували до загибелі 50 % особин (Lt50), результати підрахунків виражали у днях. Для кожного контрольного і дослідного варіанта у експериментах на плодючість використовували по десять повторностей, у експериментах на тривалість життя – по двадцять. Плодючість мух визначали за кількістю імаго у потомстві однієї пари мух, яку утримували в пробірці на поживному середовищі з додаванням харчових барвників. Для проведення дослідів відбирали віргінних (незапліднених) самок. Паралельно з цим мух утримували на стандартній кормовій суміші як контроль. Рахунок вели з моменту вильоту першої мухи, через кожну добу. Результати, які отримували з кожної пробірки під час спостереження, підраховували, визначаючи середнє арифметичне та похибку середнього арифметичного. Статистичну обробку - перевірку вірогідності відмінностей між середніми значеннями досліджуваних показників проводили за допомогою критерію Крамера-Уелча [10, с. 46].

Для комах усіх досліджуваних варіантів – і дослідних, і контрольного показано схожі показники тривалості життя (~11 діб). Перевірка вірогідності відмінностей за критерієм Крамера-Уелча встановило їх відсутність, що дозволяє зробити висновок, що як заявлена виробником концентрація (12,5 мг/мл), так і перевищення її вдвічі (25 мг/мл) не впливає на показник тривалості життя тест-об'єкту. Збільшення концентрації харчових барвників утричі (32,5 мг/мл) також не призвело до появи вірогідних відмінностей у тривалості життя піддослідних комах.

Таблиця 1. Тривалість життя мух за умови внесення харчових барвників у живильне середовище (Lt50), доби

Концентрація барвників, мг/мл	Мухи лінії C-S		
	Індигокармін®	Понсо червоний®	Контроль
12,5	11,33 ± 0,33	12,00 ± 0,58	11,67 ± 0,33
25	11,17 ± 0,30	11,5 ± 0,72	
32,5	11,08 ± 0,87	12,45 ± 0,41	

З метою перевірки впливу збільшених концентрацій барвників на тривалість життя мух і визначення можливих статевих відмінностей у прояві цієї ознаки було проведено ще один дослід, результати наведено у табл. 2.

Порівняння вірогідності відмінностей між середніми значеннями показників тривалості життя самок усіх досліджених варіантів з тривалістю життя самок у контролі не виявило достовірних розходжень. Така ж сама тенденція спостерігалась при перевірці відмінностей між самицями дослідних і контрольних груп. У той же час для усіх дослідних груп – для обох барвників і обох варіантів концентрації встановлено вірогідні відмінності між тривалістю життя самців і самок. В усіх варіантах дослідів самці живуть вірогідно менше за самок відповідних варіантів і майже завжди абсолютні показники тривалості життя самців менші за тривалість життя самців у контролі. Абсолютні показники тривалості життя самок дослідних варіантів також більші відповідних показників контролю. Таким чином було показано наявність статевих відмінностей у реакції самок і самців дрозофіли на споживання діючих речовин Індигокарміну та Понсо червоного.

Таблиця 2. Тривалість життя самок і самців дрозофіли за умови внесення харчових барвників у живильне середовище (Lt50), доби, n=10

Концентрація барвників в мг/мл	Мухи лінії C-S					
	Індигокармін®		Понсо червоний®		Контроль	
	♂	♀	♂	♀	♂	♀
25	9,50 ± 0,43*	12,83 ± 0,83	10,16 ± 0,41*	14,67 ± 0,42*	10,00 ± 0,57	12,17 ± 1,19
32,5	9,00 ± 0,37*	14,33 ± 0,49	8,83 ± 0,54*	13,17 ± 1,17*		

* – відмінності між самицями і самцями у кожному дослідному варіанті вірогідні за рівнем 0,05

Як відомо, найбільш прямою та безпосередньою характеристикою розмноження, а відповідно і пристосованості, є плодючість [1, с. 89; 3, с. 81]. Плодючість мух лінії C-S за додавання харчових барвників, наведено у табл. 3. Перевірка відмінностей у плодючості мух за допомогою критерію Крамера-

Уелча продемонструвало відсутність впливу харчових барвників в усіх досліджуваних варіантах (табл. 3).

Таблиця 3. Плодючість мух F1 за умови внесення харчових барвників у живильне середовище, кількість нащадків однієї пари, n=10

Концентрація барвників, мг/мл	Мухи лінії C-S		
	Індигокармін®	Понсо червоний®	Контроль
25	37,00 ± 5,02	45,00 ± 5,78	37,83 ± 4,42
32,5	43,58 ± 5,55	34,00 ± 5,11	

З метою перевірки можливих відкладених ефектів споживання харчових барвників, самки і самці першого покоління, що були отримані і вирощені на середовищі, яке містило харчові барвники у двох концентраціях (вдвічі і втричі більших за рекомендовані виробником), були поділені на дві групи. Комах першої групи висаджували на середовище зі вмістом відповідного барвника у відповідній концентрації. Мухи другої групи були висаджені на чисте поживне середовище. Аналіз отриманих даних продемонстрував наявність вірогідних відмінностей у плодючості мух першого покоління, отриманого на забарвленому середовищі. Мухи, вирощені на поживному середовищі з додаванням Індигокарміну у концентрації, що вдвічі перевищувала рекомендовану виробником, за показниками плодючості не відрізнялися від мух першого покоління, пересаджених на звичайний корм. Комахи, отримані у досліді з потрійною концентрацією Індигокарміну, пересаджені на відповідне середовище, продемонстрували вірогідне підвищення показника плодючості (на 19,47%).

Плодючість мух, вирощених на поживному середовищі з подвійною концентрацією барвника Понсо червоного і пересаджених на відповідне середовище, також підвищилась приблизно на 20 %; у нащадків мух, вирощених і пересаджених на потрійну концентрацію Понсо у порівнянні з контролем плодючість збільшилася майже на 25%.

Такі несподівані результати можуть бути пояснені досить швидкою адаптацією мух до специфічного поживного середовища, яка і стала причиною підвищення показника плодючості, хоча це пояснення потребує подальших досліджень.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТАЛІТЕРАТУРИ

1. Білоконь С.В. Генотоксичний вплив деяких пестицидів в тестах на *Drosophila melanogaster* // Фактори експериментальної еволюції організмів. – 2015. – Т.16. – С. 87 – 91.
2. Белоконь С.В., Тоцкий В.Н., Хаустова Н.Д. Локус *Adh* и приспособленность мутантов *sp* и *vg* в экспериментальных популяциях *D.melanogaster* Meig // Цитология и генетика. – 2007. – No2. – С. 24 – 29.

3. Волкова Н.Е., Немчук Н.В., Воробьева Л.И. Влияние возраста родителей на половое поведение *Drosophila melanogaster* // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: біологія. – 2005. – Вип. 1-2, №709. – С. 77 – 84.
4. Ковальов В.М. Фармакогнозія з основами біохімії рослин: підручник / В.М. Ковальов, О.І. Павлій, Т.І. Ісакова. – Х.: «Прапор», вид-во НФаУ, – 2000. – 704 с.
5. Козерецька І.А., Проценко О.В., Жук О.В., Серга С.В., Демидов С.В. Генетика дрозофіли. Практикум: навч. посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 95 с.
6. Козерецька І.А. Генетика: Спонтанні фактори мінливості та мутаційні зміни в природних популяціях *Drosophila melanogaster* України – Київ. – 2012. – 330 с.
7. Ластухін Ю.О. Харчові добавки. Е-коди. Будова. Одержання. Властивості. Навч. посібник. – Львів: Центр Європи, 2009. – 836 с.
8. Малєєв В.О., Лянзберг О.В. Методичні рекомендації для вивчення навчального матеріалу за темою «Харчові добавки» з дисципліни «Екологія». – Херсон ХДАУ: Колос, 2005. – 26 с.
9. Нечаєв А.П., Кочеткова А.А., Зайцев А.Н. Пищевые добавки. – М.: Колос, Колос-Пресс, 2002. – 256 с.
10. Орлов А.И. Прикладная статистика. Учебник. – М.: Экзамен, 2004. – 656 с.
11. Педан Л.Р., Тимченко О.І. Вплив зовнішніх факторів на виникнення мутацій у популяції Дрозофіли і їх зв'язок з плодовитістю // Гігієна населених місць. – 2014. – №64. – С. 356 – 358.
12. Попович Н.А., Катаева С.Е., Мельниченко Т.И. К оценке опасности применения синтетических пищевых красителей // Современные проблемы токсикологии. – 2000. – №2. – С. 33 – 39.
13. Сарафанова Л.А. Пищевые добавки: Энциклопедия. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб: ГИОРД, 2004. – 808 с.
14. Толстая Е.В. Синдром дефицита внимания. Гиперактивности и пищевые добавки / Материалы 13-й междунар. науч. конф. // «Сахаровские чтения». – 2013.
15. Тоцький В.М. Генетика: Підручник для студентів біологічних спеціальностей університетів. – Одеса: Астропринт, 2008. – 710 с

ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

УДК 911:371.3

Валентина Іванова, Олександр Непиша
(Мелітополь, Україна)**ВИДИ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ
ГЕОГРАФІЇ**

Географія за своїм змістом і сутністю є наукою інтеграційною. Інтеграційність шкільних курсів географії полягає в тому, що в них сфокусовано знання з інших шкільних предметів про конкретну теорію Землі – як планети, сукупність ознак і властивостей географічних об'єктів і явищ, способів діяльності в процесі їх пізнання, сукупності методичних аспектів у формуванні змісту географічної освіти. Без історичних, біологічних, математичних, фізичних, хімічних знань, знань з мов і літератури учень не зможе пояснити причинно-наслідкових, функціональних, родово-видових, логічно-змістових, просторових зв'язків і закономірностей між географічними об'єктами і явищами, не зможе проаналізувати їх сутності, порівняти ознак, зробити узагальнення та висновки. В сучасних умовах наукової інтеграції особливо важливим фактором системного формування змісту навчального предмета, який засвоюється у формі фактів, уявлень, понять, закономірностей і теорій, а також структури предмета є міжпредметні зв'язки. Проблема їх встановлення не втратила актуальності і на сьогоднішній час.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, вчитель географії, учні, навчальний процес, географія, біологія, хімія, фізика, математика

Geography in its content and essence is an integration science. Integration of school courses in geography is that they focus on knowledge of other school subjects about a specific theory of the Earth – as a planet, a set of features and properties of geographical objects and phenomena, ways of activity in the process of their knowledge, a set of methodological aspects in the formation of the content of the geographical education. Without historical, biological, mathematical, physical, chemical knowledge, knowledge of languages and literature, the student will not be able to explain the causal, functional, generic, species, logical and content, spatial relationships and patterns between geographical objects and phenomena, not will be able to analyze their essence, compare features, make generalizations and conclusions. In today's conditions of scientific integration, inter-subject connections are particularly important factors in the systematic formation of the content of a learning subject, which is assimilated in the form of facts, representations, concepts, patterns and theories, as well as the structure of the subject. The problem of their installation has not lost its relevance to the present day.

Key words: interdisciplinary connections, geography teacher, students, educational process, geography, biology, chemistry, physics, mathematics.

Багато географічних понять не можуть бути усвідомлені і засвоєні учнями без знань з математики, фізики, біології та інших предметів. Наприклад, встановлення тривалості дня і ночі (освітленості) в залежності від широти місця, користування масштабом, вимірювання на карті і місцевості, визначення площ різних об'єктів, азимуту, окомірної зйомка плану місцевості неможливі без математичних розрахунків. Процеси нагрівання і випромінювання, випаровування і конденсації, утворення опадів, поняття ваги, щільності, тиску повітря вимагають знань фізики. Формування ґрунтового покриву, рослинності і тваринного світу в природній зоні і їх взаємозв'язок стає зрозумілою лише завдяки знанням з біології. При вивченні мінеральних корисних копалин, різної сировини для хімічних добрив і знайомстві зі способами обробки чорних і кольорових металів, переробки нафти, освіти кислотних дощів, газу необхідні знання з хімії [1, с. 13; 8, с. 136-138].

Роль міжпредметних зв'язків у підвищенні якості знань учнів виявляється при засвоєнні уявлень, при засвоєнні понять (загальних і одиничних), при встановленні закономірних зв'язків між явищами і об'єктами природи. При цьому враховується те, що роль міжпредметних зв'язків у навчальному процесі в значній мірі визначається специфікою навчального предмету, на знання якої спирається вивчення географічних об'єктів і явищ. Так, використання знань учнів з математики сприяє формуванню більш конкретних уявлень про величину, розміри об'єктів. Знання з фізики дозволяють їм глибше пізнати сутність фізико-географічних явищ. Використання знань з біології допомагає розкрити взаємозв'язки між компонентами природи. Ось тому саме розвитку міжпредметних зв'язків приділяється велика увага вчителів на уроках географії [4, с. 14-17; 10].

Сукупність функцій міжпредметних зв'язків реалізується в процесі навчання тоді, коли вчитель географії здійснює все різноманіття їх видів. Розрізняють наступні види міжпредметних зв'язків:

- внутрішньо-циклові (зв'язки географії з фізикою, хімією, біологією);
- міжциклові (зв'язки географії з історією, трудовим навчанням).

Виділяють також:

- міжпредметні зв'язки на рівні фактів (фактичні) – це встановлення подібності фактів, використання загальних фактів, що вивчаються в курсах фізики, хімії, біології, та їх всебічний розгляд з метою узагальнення знань про окремі явища, процеси і об'єкти природи;
- понятійні міжпредметні зв'язки – це розширення і поглиблення ознак предметних понять і формування понять, загальних для споріднених предметів (загально-предметних). До загально-предметних понять в курсах природничого циклу відносяться поняття теорії будови речовин – тіло, речовина, склад, молекула, будова, властивість, а також загальні поняття – явище, процес, енергія та ін. При цьому вони поглиблюються, конкретизуються на географічному матеріалі і набувають узагальненого, загальнонаукового характеру;
- теоретичні міжпредметні зв'язки – це розвиток основних положень загальнонаукових теорій і законів, що вивчаються на уроках по спорідненим

предметам, з метою засвоєння учнями цілісної теорії. Типовим прикладом служить теорія будови речовини, яка представляє собою фундаментальний зв'язок фізики і хімії, а її наслідки використовуються для пояснення функцій неорганічних і органічних речовин, їх ролі в житті живих організмів [2, с. 212-214; 3, с. 24-27; 9, с. 79-82].

Самостійність учнів по виявленню та здійсненню міжпредметних зв'язків формується в результаті цілеспрямованої роботи вчителя, яка забезпечує:

- розвиток у школярів вміння виявляти провідні положення досліджуваної теми і провідні ідеї всього навчального предмету;
- розвиток вміння з організації вивчення навчального матеріалу навколо стрижневих положень теми і дисципліни в цілому на широкій між предметній основі;
- усвідомлення учнями необхідності і важливості міжпредметного синтезу, як у навчальній діяльності, так і в майбутній практичній роботі при реалізації важливих виробничих, соціальних і наукових завдань [7, с. 342-344].

Виділяють два основні етапи на шляхи встановлення міжпредметних зв'язків:

- початковий, або підготовчий, приурочений до початку вивчення навчальної теми на широкій міжпредметній основі;
- основний, що являє собою безпосереднє розкриття провідних положень теми на міжпредметній основі.

Суть цих етапів полягає в наступному:

- перший підготовчий етап забезпечує загальну орієнтацію учнів у змісті навчальної теми, їх психологічну готовність до вивчення навчальної теми на міжпредметній основі. З цією метою на початку її вивчення ведеться робота, яка підводить учнів до усвідомлення інтеграційного характеру змісту теми, до необхідності при розкритті її провідних положень, використовуючи знання з інших предметів, а також до розуміння того, як повинна бути організована для цього робота. В результаті вчитель разом з учнями визначає перспективний план вивчення теми на широкій міжпредметній основі;
- на другому етапі, відповідно до розробленого вчителем спільно з учнями планом вивчення теми, будується наступний, основний етап по безпосередньому розкриттю провідних положень теми. Побудова навчального процесу ставить вчителя перед необхідністю все більш проникати в зміст провідних ідей інших навчальних предметів, обумовлюючи тим самим все ширші і глибші контактні зв'язки між вчителями біології, хімії, фізики, історії та ін. В результаті, робота по здійсненню міжпредметних зв'язків не обмежується уроками, а призводить до організації між предметних семінарів, екскурсій, письмових перевірок робіт, різних конференцій [5, с. 77; 6, с. 6-7].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібко Л.П. Міжпредметні зв'язки на уроках географії в десятому класі / Л.П. Бібко// Географія. – 2007. – №2. – С. 13.

2. Іванова В.М. Поняття про міжпредметні зв'язки в шкільному курсі географії / В.М. Іванова, О.В. Непша // Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів II-ої Міжнародної науково-практичної конференції / – Баку-Ужгород-Дрогобич: Посвіт, 2017. – С. 212 – 214
3. Іванова В.М. Шляхи реалізації міжпредметних зв'язків в навчанні географії / В.М. Іванова, О.В. Непша // Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мелітополь, 14-15 вересня 2017 року) / за ред. Л.М. Донченко, С.І. Пачева, І.А. Арсененко, О.В. Непши А.М. Крилової. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2017. – С. 24 – 27.
4. Капіруліна С. Міжпредметні зв'язки на уроках географії в модульно-розвивальній системі навчання/ С. Капіруліна, Л. Паламарчук // Географія та основи економіки. – №2. – 2002. – С. 14 – 17.
5. Капіруліна С.Л. Міжпредметні зв'язки як складова шкільної географічної освіти / С.Л. Капіруліна, М.О. Кобзар // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: 36. наук. праць. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2010. – Вип. 12. – С. 72 – 77.
6. Непша О.В. Особливості організації та проведення географічних екскурсій/О.В. Непша, Д.В. Яровой // Актуальные научные исследования в современном мире: XXVII Междунар. научн. конф., 26-27 июля 2017 г., Переяслав-Хмельницкий // Сб. научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2017. – Вип. 7(27), ч. 1 – С. 6 – 10.
7. Непша О.В. Дослідницька робота в процесі вивчення географії (з досвіду роботи в Любимівській ЗОШ Каховського району Херсонської області / О.В. Непша, В.А. Василюк // Сучасна наука: тенденції та перспективи: матеріали регіональної internet-конференції молодих учених (15-19 травня 2017 р.) / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. Москальової Л.Ю. – Мелітополь, 2017. – С. 342 – 344.
8. Прохорова Л.А. Екологічна освіта в міжпредметних зв'язках географії і біології / Л.А. Прохорова, Завялова Т.В., О.В. Непша // Екологічна стратегія майбутнього: досвід і новації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (30-31 березня 2017 р., Умань). –Умань: Видавець «Сочинський М.М.», 2017. – С. 136 – 138.
9. Тамбовцев Г.В. Теоретичні основи міжпредметних зв'язків на уроках географії / Г.В. Тамбовцев, В.А. Антоненко, В.В. Чорнобай // Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мелітополь, 14-15 вересня 2017 року) / за ред. Л.М. Донченко, С.І. Пачева, І.А. Арсененко, О.В. Непши А.М. Крилової. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2017. – С. 79 – 82.
10. Федорак М.І. Міжпредметні зв'язки шкільної географії / М.І. Федорак. – К.: Рад. школа, 1972. – 54 с.

ЕКОЛОГІЯ

УДК 504.4.054

Тетяна Гребенюк
(Київ, Україна)**ВПЛИВ ГАЛЬВАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА НА КОМПОНЕНТИ
ДОВКІЛЛЯ**

Розглянуто процес гальванічного виробництва, характеристику викидів та скидів гальванічних цехів та компоненти на які вони впливають. Виконано аналіз екологічності гальванічного виробництва в Україні. Виділення шкідливих речовин відбувається під час процесу виготовлення гальванічних розчинів і електролітів, процесу попередньої механічної обробки деталей та звісно ж – процесу покриття. Хімічні сполуки, що входять до складу гальваностоків чинять не тільки токсичну дію на людину, що викликає отруєння та різноманітні хвороби, вони також можуть бути канцерогенами, мутагенами, тератогенами, алергенами.

Ключові слова: гальваніка, скиди, електроліт, забруднення.

The glowing process of galvanic production, the characteristics of emissions and discharges of galvanic workshops and the components on which they affect. The glowing process of galvanic production, the characteristics of emissions and discharges of galvanic workshops and the components on which they affect. The environmental quality of galvanic production in Ukraine is realized. The isolation of harmful substances occurs during the process of manufacturing galvanic solutions and electrolytes, the process of preliminary machining of parts and, of course, the coating process. Chemical compounds that are part of the galvanic cells have not only toxic effects on humans, causing poisoning and various diseases, they can also be carcinogens, mutagens, teratogens, allergens.

Key words: electroplating, discharges, electrolyte, pollution.

Проблема очистки стічних вод гальванічного виробництва на сьогодні є важливим питанням для підприємств різних галузей, адже річ йде не тільки про скиди важких металів в водні об'єкти, але і викиди в атмосферу та гальваношлами, які накопичують на полігонах. Щоб мінімізувати викиди забруднюючих речовин, необхідно застосовувати методи знезараження забруднюючих речовин і використання безвідходної технології виробництва, і також звісно ж розроблювати сучасні методи очистки. Підвищення рівня екологічної безпеки за рахунок впровадження високоефективного очисного обладнання, розроблення маловідходних енергоефективних технологій захисту довкілля, створення замкнених систем ресурсообігу є пріоритетним напрямком розвитку сучасної української економіки [1].

Газоподібні відходи утворюються при механічній обробці деталей, при експлуатації електролітів та їх приготуванні, при очистці стічних вод, переробці відпрацьованих електролітів. Ці викиди хоча і не є причиною

основних екологічних проблем, але є досить небезпечними і вимагають знешкодження. Різновиди шкідливих газоподібних речовин у гальванічних відходах такі.

У процесі знежирення деталей утворюються пари органічних розчинників, аерозолів, лугів; при травленні – аерозолі кислот, різні гази (оксиди азоту). В атмосферу може також попадати аміак, ціановодень, аерозолі усіх солей електроліту. Особливо велика кількість газоподібних відходів утворюється в таких випадках:

- а) використання високо летких компонентів (вуглегідrogenні сполуки знежирення, аміакатні електроліти);
- б) експлуатація гарячих розчинів;
- в) здійснення хімічних та електрохімічних реакцій з виділенням газів; навіть якщо сам газ не є шкідливим, він виносить крапельки електролітів, утворюючи токсичні аерозолі (наприклад, хромування).

При використанні хлорного олова, чотирихлористого титану та кремнію слід пам'ятати, що вони легко поглинають воду з повітря, утворюючи густі тумани. Токсичний пил виникає в процесах полірування, шліфування, крацювання, піскоструминної обробки, а також зачистки анодів та штанг. У процесі приготування електролітів можливе також виникнення пилу органічного походження – із клею, желатину.

Рисунок 1. Гальваношлам

Найбільшою екологічною проблемою сучасного гальванічного виробництва вважається утилізація шламів, утворених в результаті очистки стічних вод, що представлено на рисунку 1. Труднощі утилізації шламів пов'язані з такими їхніми характеристиками:

- велика вологість (90 – 95%);
- багатокomпонентність;
- змінний склад в залежності від продуктивності різних гальванічних процесів;

- великий об'єм;
- нестабільність деяких сполук, тобто зміна складу шламу у часі.

Основні компоненти шламів: гідроксиди, сульфіді, ферити, сульфати, карбонати, фосфати важких металів, а також сполуки заліза, алюмінію, кальцію, магнію.

Приблизний кількісний склад шламів гальванічного виробництва за металами: Cu, Zn, Fe, Cr – 0.1÷10%, Pb, Sn – 0.1÷1%, Cd, Ni – 0.01÷1%. Зрозуміло, що після сушки відсотковий вміст металів збільшується [2].

Так, для очищення води від зважених речовин найбільш ефективними є методи, засновані на використанні сил гравітації, флотації, адгезії. Для очищення води від колоїдів і ВМС ефективний метод коагуляції. Органічні речовини найбільш ефективно витягають із води в процесі очищення на сорбційних фільтрах і установках нанофільтрації. Розчинні неорганічні забруднення, що представляють собою електроліти, видаляють зі стічних вод гальванічного виробництва перекладом іонів важких металів в малорозчинні сполуки, використовуючи для цього реагентний метод або мембранні методи знесолення (зворотний осмос, електродіаліз) [3].

За технологічними процесами, обладнанню та методам очищення стічних вод гальванічного виробництва можна дати таку класифікацію [4]:

- механічні / фізичні (відстоювання, фільтрація, випарювання);
- хімічні (реагентна обробка);
- коагуляційно-флотаційні (флотація, флокуляція, коагуляція);
- електрохімічні (електрофлотація, електродіаліз, електроліз);
- сорбційні (сорбційні фільтри, іонообмінні фільтри);
- мембранні (ультрафільтрація, нанофільтрація, зворотний осмос);
- біологічні.

Механічні, хімічні, фізичні є застарілими методами і практично не використовуються на зарубіжному ринку, через їх неефективність. При використанні цих методів їх необхідно поєднувати, і як мінімум щоб їх було три в технологічній схемі. Більш популярними, досконалими є електрохімічні, мембранні та сорбційні методи. Вони використовуються як окремо, так і в поєднанні з іншими для більшої ефективності.

Електрохімічні методи очищення стічних вод гальванічного виробництва мають ряд переваг: проста технологічна схема при експлуатації обладнання, зручність автоматизації його роботи, скорочення виробничих площ під розміщення очисних споруд, можливість очищення стічних вод без попереднього розведення, зниження вмісту солі і зменшення обсягу осаду, що утворюється в процесі очищення.

Електрокоагуляція (гальванокоагуляція) – порівняно застарілі технологічно методи, які ще використовуються на машинобудівних та металобробних підприємствах для очищення стічних вод гальванічного

виробництва (в основному для очищення хромовмісних стічних вод від іонів хрому Cr^{6+}).

У даних методах по електрохімічному механізмі розчиняють залізо, і утворені іони Fe^{2+} відновлюють шестивалентний хром Cr^{6+} до тривалентного Cr^{3+} з подальшим утворенням гідроксиду хрому. Різниця електрокоагуляції і гальванокоагуляції полягає в способі розчинення заліза. В електрокоагуляційному методі залізо розчиняється електрохімічно при накладенні на сталеві аноди потенціалу від зовнішнього джерела живлення. У гальванокоагуляційному методі залізо розчиняється гальванохімічно за рахунок різниці потенціалів, що виникає при контакті заліза з міддю або коксом. Отже, обидва методи розрізняються рушійною силою процесу розчинення металевого заліза, що і визначає їх технологічні відмінності.

Електрофлотация – метод очищення стічних і промивних вод, технологічних розчинів гальванічного виробництва та виробництва друкованих плат від забруднень у вигляді зважених речовин, фосфатів і гідроксидів металів, суспензій, смолистих речовин, емульгованих речовин, нафтопродуктів, індустріальних масел, жирів і поверхнево-активних речовин.

Так як найбільшу небезпеку гальванічне виробництво чинить на стічні води, то окремо зроблено оцінку ступеня небезпеки речовин, що входять до стічних вод гальванічного виробництва. Для покращення технологічної схеми очищення стічних вод гальванічного цеху необхідно використання комбінаційної схеми, в якій на окремих стадіях відбудеться відновлення шестивалентного хрому, груба та тонка очистка забруднюючих речовин.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник Е.С. Оценка экологической опасности гальванического производства (на примере ОАО «Сумское МНПО им.Фрунзе») // Е.С. Мельник, Л.Д. Пляцук // Вопросы химии и химической технологии. – 2010. – №1. – С. 183 – 188.
2. Лурье Ю.Ю., Рыбникова Л.И. Химический анализ производственных сточных вод. М.: Химия. – 1974 г. – 335с.
3. Челядин Л.І. Технологічний вплив на довкілля та дослідження очищення хромовмісних стічних вод промислових об'єктів // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.12 – С. 102 – 105.
4. Тимофеева С.С., Баранов А.Н., Балаян А.Э., Зубарева Л.Д. Комплексная оценка технологий утилизации сточных вод гальванических производств // Химия и технология воды. – 1991. – Т. 13. – №1.

ЕКОНОМІКА

УДК 330.142:330.146

Айнура Бекжанова, Шахноза Тажимуратова
(Нукус, Узбекистан)

МИЛЛАТИМИЗ ФАҲРИ УЛУҒ ШОИРНИНГ, УЛУҒ МЕҲНАТЛАРИ

Ушбу мақолада миллатимиз фаҳри улуғ шоирнинг, улуғ меҳнатлари кўрсатилган.

Калит сўзлар: миллат, адабиёт, шоир, улуғ.

In this article presented the great poet's cocktail of our nation.

Key words: nation, literature, poet, great.

«Adabiyotqa iqlos qoygan, uni hurmat qilgan, sevgan insondan hesh qachon yomonlik chiqmaydi» – derdi ustozlarimiz. Haqiqqattanham, adabiyot insonni ilimu-bilim sirlarini organishka, adobli va hunarliy bo'lishka, izgulikka chorlaydi. O'zidan ziyo nurini taratuvchi adabiyotta misli bir ilohiy kuch borday. Adabiyotning adabiyot bo'lib ezozlanishida ulug' donishmandu, allomalarimizning, yozuvchiyu, shoirlarimizning hissasi katta. Ana shunday elimizda adabiyotning rivoji uchin o'z mehnatini ayamagan, o'z davri va bugingi avlod uchinhom o'lmas meroslar qoldirib ketkan, Qaraqolpoq desa hammaning hayoliga keluvchi, o'zi va mehnatlari millat faxriga aylanib ketkan bobokolonimiz biri Berdoq G'arg'abay og'li hisoblanadi. Uning haqiqiy ismi Berdimurat bo'lgan. Xalq uni Berdoq deya nomlagan [1]. 1827-yili Amudaryoning Orol dengiziga quyar yerida Aq qala qishlog'ida tug'iladi. Kitoblarda yozilishicha shoir ning ota bobosi baliqchilik va dehqonchilik bilan shug'illanadi. Otasi uni qishloqdagi masjidga oqitadi. Xalq orasida nom qozongandan song bo'lsa, usha zamonlardagi katta ilim maskani hisoblangan Qaraqum Ishan madrasasida ilim organadi. Ota-onasidan yosh yetim qolgan shoir oqishni toloqonli olib bora olmaydi. Dehqonchiligi, mardikorlik qiladi. 1990-yili 73-yoshida olamdan otib, Qaraqum ishon madrasasiga qabri qoyiladi [2]. Berdoq shoirning umri haqidagi malumotlar Berdoqni ko'rgan, Berdoq va uning ijodi haqida ko'p narsalarni biladigan Qa'ndekli Yaxiya Molla (1941-yil 86 yoshida vafot etgan) va Qutlimurat begler begi (1942-yil 93 yoshida vafot etdi yana Moyniq tumaning Qazaqdaryo avullik kengashida yashaydigan ko'pgina yoshi katta chollardan yozib olingan. Uning sherlarini xalq chin dildan sevgan va hurmat qilgan [3]. Shoirlikda Novoyini, Maqtumqulini va yana ko'p ijod ahlini ustoz tutgan. Turkman xalqining atoqliy baqshisi Go'rbaqshiga shogirt tushgan. Sir boyidagi Qazox xalqi shoirlari va baqshilarinig ustozlari bo'lgan. Ayniqsa Seydali shoir boshiligidagi ko'p Qazox xalqi qoshiqchilari Berdoq shoirni ustozim deb hurmat qilgan.

Shoirning mazmunli ijodi kimni bolsaham o'ziga rom etishi aniq. Ayniqsa uning «Balam» sheri aqlu-nasihat korinishida bo'lgani uchin xalqimizda uni yetti yoshdan yetmish yoshkacha bo'lgan insonlar yod olgan.

- Altaqlama-taltaqlama,
- Birew urdi dep jilama,

- Ash bolaman dep oylama,
- Jigerli bol jastan balam.

Qaraqolpoq tilida yozilgan bu sherning asil manosi, har bir yoshni mardlikka tarbiyaga chaqiradi [4]. Ota bobolarimizning azaldan kochadan uyga yig'lab kelma», – degan ibratli gapi aslida, Berdoqning sheridagi «birov urdi deb yig'lama» iborasidan kelib chiqqan. Ulug' bobokolanimizni tarixchi debham tan olamiz [5]. Berdoq Qaraqolop xalqinig tarixini, tag'dirini «shejire», «Xorezm» asarlarida aytish bilan birga, Asan ataliq, Amangeldi botir, Aydos bobo, Ernazar Alako'z, Rawshan va yana ko'plab ulug' el fazandlari haqqida malumot bergan Uning «Omirim» nomli sheri o'z hayoti haqida toliq malumot beradi desak muvolag'a bolmaydi [5]. 3 «Xalqimizning ardoqli farzandlaridan biri, birinchi akademik M. Nurmuxanmedov «Pushkin-Rus xalqi», Rustavelli-Gruzin xalqi, Abay-Qazaq xalqi uchin qanday qa'dirli bo'lsa, Berdaq ham Qaraqalpoq xalqi uchin shunday qa'dirli. Berdoq Qoraqolpoq klassik adabiyotining eng yoqori choqqisi» – deya baho bergan edi» Berdoq shoir bo'lishi bilan birga ajoyib baqshiham bo'lgan. Uning yozib qoldirilmagan asaru, sherlari, manoli gaplarini xaliq og'zidanham eshitsak bo'ladi. O'zbekiston va Qoraqalpog'iston xalq shoiri. O'zbekiston Qahramoni I. Yusupov ning Berdaqning duvtori sheriham Berdoqning baqchiligiga berilgan bir tarif desak muvolag'a bo'lmaydi. Berdoqning asarlari doim xalqimizni va undagi har bir farzandni mardlikka chorlaydi [6]. «Berdoq «Amangeldi» poemasida xalqimizning har bir og'lonini Asan va Amangeldiday bo'lib, elning or-nomusini asrashga, adolatsizlikka qarshi kuirshka chorlaydi [7]. Berdoqning «Shejire», «Xorezim» Amangeldi» «Aydos baba» Ernazar biy» va yana boshqa asarlari XIX – XX asirda Qaraqolpoqlarning uyg'onishiga katta hissa qoshti» Berdoq haqida shoirlarimiz tarafidan juda kop mehnatlar bosilib chiqqan. Chunki u «Xaliqning qayg'usini qayg'urib, dardiga sherik bo'lgan odamiyligi yoqori inson, Shoir, baqshi, dono sifatida tarflanadi [8]. Berdoq haqqida Qaraqolpoq adabiyotshinosu, folklorchilari N. Dawqaraev, Q. Ayimbetov, Q. Maqsetov, A' Paxratdinov, S. Bahadirova, Q. Jarimbetovlar o'z mehnatlarida juda ko'b fikirlar bildirgan [9]. U millatning millat bo'lib rivoj topishi uchin o'z mehnatini ayamagan. Uning asarlari bilan bir qatorda bugingi yoshlar uchin allaqachon shiorga aylanib ketgan «Bilagi kuchliyi birni, bilimi kuchliyi mingni yiqadi» qatorlari har birimizni ilg'or, yetuk, bilim, zakovatliyi bo'lishka chorlaydi. O'z davri bilan bir qatorda bugingi avlod uchinham qa'dirliyi shoirni har yili tug'ilgan sanalari, yubeley kechalari tantanaliyi tarzida respublika miqyosida o'tkaziladi. Uning nomiga davlat mukofatlari, tanlovlar, oliy talim muassasalarida stipendiyalar joriy qilingan. Respublikamizdagi eng katta teatrgaham uning nomi berilgan. Shahrimizda shoir nomiga Berdoq nomidagi Qoraqolpoq davlat universiteti va uning yonida Berdoq nomidagi muzey bor. U Berdoq nomidagi musiqali akademik sozli teatri. Shu bilan bir qatorda Qoraqalpog'iston Respublikasining joqarg'i kengesi imorati oldigaham uning ajoyib haykali ornatilgan. O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti [10]. «Har bir xalqta ulug' farzandlar bo'ladi shularning orqasida johon uning oziga xosligini, milliiy ahamiyatini va qadiru qimmatini biladi. Ular qoldirip ketkan olmas meros faqat xalqning o'tmishinigina emas, keljagi va bugingi kuni uchinham ahamiyatliyi. Ulug' shoir Berdoqni faqat Qaraqolpoq xalqining emas, u bizning barcha xalqimizning loyiq farzandlarining biri sifatida doim ezozlab keldik va

qadirlaymiz, – degan edi. Prezidentimiz aytkanlaridek Buyuk yurtning buyuk keljagi uchun buyuk farzand bo'lishga, ajdodlarimizga loyiq avlod bo'lib yetishishga, ularni doim asrashga va vada beramiz. Millatimiz faxri hisoblangan shoirning avlodlari ekenmiz, bizham buyuk bo'lamiz!».

MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xamidov X. Milliy a'dbiyatimizdin' bayteregi kitobi. Berdaq ruwxiy ma'deniyatimizdin' o'risi. – «Qaraqalpaqstan». – No'kis. – 1998. – 5 b.
2. Dawqaraev N. Berdaq Shayir: QQBM. – No'kis 1956. – 10 – 11 bb.
3. Jumajanov Q. Seydali Ahin. – «Qaraqalpaqstan» baspasi. – No'kis. – 2002. – 60 – 61 bb.
4. Usnatdinov Sh. Berdaq milliy ma'deniyatimizdin' bayteregi. Ruwxiylik bulag'i. – «Bilim». – No'kis. – 2013. – 10 b.
5. Payzullaeva Sh. Berdaq milliy ma'deniyatimizdin' bayteregi. – «Bilim». – No'kis. – 2013. – 5b.
6. Qudiyarov A. Berdaq milliy ma'deniyatimizdin' bayteregi Berdaq tariyxiy tulg'alar haqqinda. – «Bilim». – No'kis. – 2013. – 22 b.
7. Kamalov S. Qaraqalpaqstan xalqinin' milliy oyaniwi ha'm Berdaq shig'armalari // O'RIAQQB ning xabarchisi, 1999. – N-2. – 88 B.
8. Kerenov T. Berdaqtin' «Amangeldi» shig'armasinda an'izlardin' qollaniliw o'zgeshelikleri. Amudarya jurnali. – 2010. – 3. – 121 b.
9. A'bdiev A. Milliy a'dbiyatimizdin' bayteregi .Raw'iyat ha'm sheshenlik so'zlerde Berdaq obrizinin' jasaliwi. – No'kis. – «Qaraqalpaqstan». – 1998. – 134 – 135 bb.
10. O'zbekiston Respublikasi 1-prezidenti I. Karimovning Berdaq shoirning 170-yilligi uchun tabrigi // Qaraqalpaqstan jaslari, 24-dekabr, 1998.

УДК 331.5

Тетяна Євась
(Вінниця, Україна)**СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ**

У статті розглядається сутність ринку праці. Проаналізовано сучасний стан ринку праці України. Охарактеризовано основні проблеми розвитку ринку праці в Україні. Визначено перспективні напрямки вирішення суперечностей на ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, праця, наймана праця, зайнятість, безробіття.

The article considers the essence of the labor market. The present state of the labor market of Ukraine is analyzed. The main problems of the labor market development in Ukraine are described. The perspective directions of solving contradictions in the labor market are determined.

Key words: labor market, labor, hired labor, employment, unemployment.

Ринок праці – це одна із головних складових частин економічної системи країни, яка відображає політичні та соціально-економічні процеси, що відбуваються в державі. Ринок праці акумулює одні з найгостріших проблем економіки країни: високий рівень безробіття, посилення структурних диспропорцій зайнятості, неконтрольований відтік робочої сили за кордон, зміни в якості робочої сили і мотивації праці, падіння рівня доходів населення тощо.

Особливої актуальності в сучасних умовах розвитку економіки набувають проблеми забезпечення ефективної зайнятості населення України, створення ринку робочої сили та запобігання масового безробіття.

Ринок праці як соціально-економічна категорія – це сфера відтворення специфічного виду товару «робоча сила», особливий, властивий розвиненим товарно-грошовим відносинам спосіб її включення в економічну систему [1, с. 94].

Економічну категорію «ринок праці» також можна розглядати як складну соціально-економічну систему, що відображає відносини найманого працівника і роботодавця з приводу купівлі-продажу робочої сили особисто або через посередників, а ситуація на ньому є індикатором стану економіки країни [3, с. 32].

Дослідивши сутність ринку праці, варто провести аналіз основних показників, що його характеризують. Існуючий в Україні стан ринку праці показано в табл. 1.

Таблиця 1. Основні показники ринку праці України за 2013 – 2017 рр. [2]

Рік	Зайняте населення				Безробітне населення (за методологією МОП)			
	у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку	
	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи
2013	19 314,2	60,2	17 889,4	67,3	1 510,4	7,3	1 510,3	7,8
2014	18 073,3	56,6	17 188,1	64,5	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7
2015	16 443,2	56,7	15 742,0	64,7	1 654,7	9,1	1 654,0	9,5
2016	16 276,9	56,3	15 626,1	64,2	1 678,2	9,3	1 677,5	9,7
2017	16 156,4	56,1	15 495,9	64,5	1 698,0	9,5	1 697,3	9,9

Аналіз сучасного стану ринку праці України свідчить про загальні негативні тенденції у змінах рівня зайнятості та безробіття.

Так, за даними табл. 1 найбільша чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років спостерігалась у 2013 році і становила 19314,2 тис. осіб, протягом 2014 – 2015 років вона стабільно зменшувалась і найменше значення мала у 2017 році – 16156,4 тис. осіб (на 3175,8 тис. осіб менше, ніж у 2013 році). Аналогічною є динаміка зміни частки зайнятих у віці 15-70 років у % до працездатного населення. Так, у 2013 році показник мав найбільше значення і становив 60,2%, а у 2017 році – вже складав найменше значення: 56,1%, тобто скоротився за аналізований період 4,1%.

Зайняте населення працездатного віку в абсолютних показниках теж має яскраво виражену тенденцію до зменшення. У 2013 році зайнятих працездатного віку було 17889,4 тис. осіб (або 67,3% до населення відповідної вікової групи). У 2015 році відбулось різке падіння показника до 15472,0 тис. осіб (або 64,7% до населення відповідної вікової групи). Найменше значення

зайнятого населення у працездатному віці виявлено у 2017 році: 15495,9 тис. осіб (або 64,5% до населення відповідної вікової групи).

Чисельність безробітного населення за методологією МОП у 2013 році, а саме у віці 15-70 становила 1510,4 тис. осіб (7,3% до відповідної вікової групи), працездатного віку відповідно 1510,3 тис. осіб (7,8%) 9,7%. У 2014 році відбулось значне зростання чисельності безробітних у віці 15-70 років до 1847,6 тис. осіб (9,3% до відповідної вікової групи), а працездатного віку відповідно до 1847,1 тис. осіб (9,7%). Протягом 2015-2016 років чисельність безробітного населення зменшувалась, а у 2017 році стала зростати. Так безробітними у віці 15-70 років у 2017 році були 1698,0 тис. осіб (9,5% до відповідної вікової групи), а у працездатному віці відповідно 1697,3 тис. осіб (9,9%).

На сьогодні сучасний ринок праці України характеризується професійно-кваліфікаційним дисбалансом робочої сили та неоднорідністю кон'юнктури. У деяких регіонах вона є трудонадлишковою, а в інших регіонах навпаки – є трудодефіцитною. Ще однією особливістю сучасного ринку праці є постійно зростаюча кількість переселенців, які залишили попередні робочі місця у зв'язку із політичним та воєнним конфліктами на півдні та сході країни [3, с. 33].

Крім внутрішніх причин, наведених вище, на ринок праці України впливають наслідки глобалізації, ключовими характеристиками якої є лібералізація міжнародної торгівлі, зростання обсягів прямих іноземних інвестицій і виникнення великих транскордонних фінансових потоків. Такі фактори призводять до змін, що стосуються як структури ринку праці, так і організації праці й організаційно-правових форм праці.

Таким чином, перспективним напрямками вирішення суперечностей на ринку праці України можна вважати: прогнозування основних тенденцій на ринку праці; вдосконалення системи оплати праці; підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили; розширення можливостей працевлаштування безробітних та переселенців; запобігання зростанню безробіття через створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування; підвищення ролі соціально-відповідального бізнесу щодо збільшення кількості та покращення якості робочих місць гідними умовами та оплатою праці; запровадження досвіду провідних країн світу щодо підвищення рівня соціально-економічного розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Економіка праці і соціально-трудові відносини: навч. посібник / М.Г. Акулов, А.В. Драбаніч, Т.В. Євась та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 328 с.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tp/ean/ean_u/osp_rik_b_07u.htm.
3. Федунчик Л.Г. Ринок праці в Україні: проблеми та напрями їх вирішення / Л.Г. Федунчик // Ринок праці та зайнятість населення. – 2016. – №2. – С. 31 – 34.

ІСТОРІЯ

УДК 908(477.84)(036) «20»

*Наталія Адамович
(Збараж, Україна)*

ТОВАРИСТВО СОЮЗУ УКРАЇНОК НА ЗБАРАЖЧИНІ: СВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

У даній статті розповідається про створення та діяльність громадської жіночої організації «Союз Українок» у місті Збаражі. Розкриті напрямки роботи організації по відновленню національних традицій та збереженні культурної спадщини.

Ключові слова: організація, культура, традиції, жіноцтво.

This article describes the creation and activities of the public women's organization «Union of Ukrainka» in the city of Zbarazh. Revealed directions of the organization's work in restoring national traditions and preserving cultural heritage.

Key words: organization, culture, traditions, women.

Галичина у плині віків завжди була хранителькою національної культури. На сторінках її історії нерідко можна зустріти назви товариств та імена окремих діячів, які переймалися станом духовності у суспільстві.

Так у другій половині XIX століття у Львові зародилося товариство «Просвіта» в протигагу антиукраїнським течіям, покликане вивчати і освічувати народ.

Дещо пізніше приступило до роботи товариство Союзу Українок.

«Союз Українок» – найбільша жіноча організація на українських землях, перейменована в 1917 році з «Жіночої громади». Метою організації була активізація жінок, піднесення їхнього освітнього і соціального рівня, участь у світовому жіночому русі тощо. Головними напрямками діяльності було поширення ідей кооперації серед сільського жіноцтва, підтримка сільських господарств та освітня робота.

Не оминув цей рух і Збаражчину.

Залучення жінок у гуртки Союзу Українок почалось спершу по селах.

Наприкінці XIX ст. в селах Старий Збараж та Шили було зорганізовано товариство «Просвіта». У домі читальні приміщувалися товариство «Союз Українок» і інші організації такі як спортивне товариство «Каменярі», «Січ», «Сільський Господар», «Рідна Школа» [3].

В 1920 році у Вищих Луб'янках також було засновано читальню «Просвіти», при якій існувало товариство союзнянок [8].

Вже у 1927 р. є обширний звіт про жіноче організоване життя в селах Гнилички й Терпилівка. З 1928 року є згадки про заснування гуртка в Голошинцях і Розношинцях. У звідомленні філії Союзу Українок, що

появилася 1939 року, говориться про шістнадцять гуртків Союзу Українок на території Збарзького повіту.

Є згадка про вечір, присвячений Ользі Кобилянській у Гушанках, де гурток узяв її ім'я для своєї організації.

У Гниличках проводився Маланчин вечір, половина прибутку з цієї імпрези пішла на закуп книжок до бібліотеки, а другу половину було призначено на будову Народного дому. Бібліотеку придбав також гурток у Терпилівці. Влаштовано Шевченківське свято, програму якого виконали місцеві жінки.

Та найбільш помітною подією того часу була довірочна нарада жіноцтва, що відбулася 19 червня 1927 року в Новому селі з приводу виборів до громадських рад. На цю нараду прибуло 300 жінок із довколишніх сіл. Тут же було постановлено заснувати новий жіночий гурток і масово взяти участь у виборах. Нарада дала блискучий наслідок: на 24 радних вибрано 20 українців, у тому числі дві жінки. Прибуток із першої імпрези цього гуртка – чайного вечора – було призначено на закуп книжок до бібліотеки.

Жіноцтво активно працювало над збереженням української культури, але проведеною Польським урядом політикою пацифікації були знищені численні кооперативи, порушено народні дома, побито й покалічено сільських провідників, порушено їхні господарства й житлові приміщення.

У тодішній пресі, що видавалася під Польщею, не могло бути про те обширних вісток і звітів. Деякий натяк про це можна побачити в жіночому звіті з Нового Села.

8 лютого 1931р. голова гуртка Союзу Українок, С. Сенік, ствердила труднощі гуртка й заохочувала жінок до відбудови організаційного життя. Прибуток найближчої імпрези призначався на відбудову знищеної бібліотеки. Гурток почав знову активно працювати й заснував літній дитячий садок, до речі перший на Збаражчині. Не легко було його вести з уваги на брак розуміння з боку батьків, та все ж таки, садок відвідувало 16 дітей.

На 1932 рік припадає згадка про заснування у Збаражі філії Союзу Українок. Перше обширне звітлення про діяльність філії маємо 1936 р. Тоді, 13 – 15 лютого, влаштовано повітову виставку вишивок і народного вбрання.

В цілому праця філії була дуже корисною, бо вона поставила окремі гуртки на тверді організаційні основи, дала їм напрямні для дії та с координувала їхні зусилля. Доказом цього служить звіт із загальних зборів філії, що відбулися 1 квітня 1939 року. На них прибуло 26 членів управ і делегаток гуртків із сіл Базаринці, Залужжя, Красносільці, Вищі Луб'янки, Нижчі Луб'янки, Розношинці, Шили, Чернихівці, Чорний Ліс, Синягівка [1].

З насуванням війни, а після неї – жорсткого радянського режиму проукраїнсько налаштовані громадські організації припиняють свою діяльність аж до кінця 80-х років XX століття.

21 жовтня 1990 року відбулася перша установча конференція відновленого Союзу Українок міста Збаража. Організувала жінок пані Марія Басій, а першою головою стала Ірина Малащук [2].

Об'єднавшись в організацію жінки поставили собі завдання на відродження та утвердження українських святинь та духовної культури. З перших днів існування почали відновлювати народні звичаї, традиції, свята, відновили святкування свята Миколая для дітей міста, свято Матері, вшановували українських поетів, жінок репресованих, почали повертатися у Збараж імена синів і дочок рідного міста, про які раніше не можна було не тільки згадувати, але й думати.

Довший час союзнянки не мали постійного приміщення. Збиралися в Будинку культури біля Міської ради, пізніше розділяли приміщення разом з товариством «Просвіта». А в 1994 році одержали кімнату і оформили її як світлицю. Жінки вишивали рушники, серветки, доріжки для світлиці. Новосілля відзначали урочистими зборами та виступом юних талантів Збаражчини і хору союзнянок.

Вже у новій світлиці вшановувався день народження видатної української поетеси Лесі Українки, в честь якого проводилися святкові збори.

Жодне свято у Збаражі не обходиться без пісень у виконанні хору союзнянок. Також він бере участь у творчому звіті Збаразького району в Тернополі. Своєю наполегливою працею заслужили визнання Збаража, і у 1999 році хору присвоєно звання народного аматорського.

Під опікою Союзу Українок зараз знаходяться могили Січових Стрільців. Велику роботу по встановленню пам'ятника і впорядкуванню цих могил провела пані Катерина Омельчак.

Не пропустили повз увагу союзнянки заяви президента Леоніда Кучми у 1994 році про надання російській мові офіційного статусу. На що було написано звернення до глави держави із закликом оберігати рідну мову від подавлення русизмом.

У 1996 році на зібранні Союзу Українок було прийнято рішення надавати гуманітарну допомогу самотнім, малозабезпеченим, дітям сиротам, інвалідам. Завдяки збаражанам, які відгукнулися на прохання жіноцтва. Допомогу отримали більше 300 людей і дітей Збаразького району, а також з інших районів нашої області.

У 2001 році Союз Українок України проводив конкурс "Мій рідний край". Метою конкурсу було ініціювати дослідницьку роботу молоді загальноосвітніх шкіл, середніх навчальних закладів України. А збаразькі союзнянки активно повідомляли молодь про проведення цього конкурсу.

Союз Українок співпрацює з іншими організаціями і товариствами міста.

Разом з відділом освіти проводили свято Миколая для дітей сиріт, свято Матері для громадськості міста, вшановують героїв Крут, УПА. Співпрацюють союзнянки у тісному контакті із дітьми і керівниками Будинку дитячої творчості, а також із відділом у справах сім'ї та молоді райдержадміністрації.

Часто союзнянки організовують літературні зустрічі із письменниками – вихідцями із Збаражчини. Так 1 липня 2007 року на запрошення жіноцтва із Союзу Українок відгукнулася Анна Кичук – авторка книги «Розстріляна юність». Зустріч відбувалася у гостинній світлиці Союзу українок, яку

відвідали й інші представники громадських організацій, політичних партій, національно налаштована інтелігенція міста, родичі, друзі [6].

В наш час у громадському житті Збаражчини союзняки відіграють не останню роль та залишають свій слід у історії міста, організовуючи та беручи участь у різноманітних урочистостях, популяризуючи українську мову, традиції, звичаї, національні свята.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Жила В. Збаражчина. Збірник статей, матеріалів і споминів / Володимир Жила. – Торонто: «Київ», 1980. – 740 с. – (1).
2. Книга протоколів засідань Союзу Українок.
3. Малевич А. Просвіта на Збаражчині (історичний нарис). – Збараж, 1995 р. – с. 55
4. Малевич А. Літопис землі Збаразької / Анатолій Малевич. – Збараж, 1996. – 525 с.
5. Пришляк Я. Заквітчали стрілецьку могилу / Ярослава Пришляк // Народне слово. – 1996. – №47. – С. 2.
6. Сиско І. «Розстріляна юність» вийшла у світ, щоб знову жити/ Ірина Сиско // Народне слово. – 2007 р. – №27. – С. 6.
7. Статут громадської організації «Союз Українок».
8. Під ред. Цибулько М.Б. Збараж і околиці в спогадах емігрантів / М.Б. Цибулько. – Тернопіль: Тернопіль, 1993. – 225 с.

УДК 378.2:63:57:631.527:63.001.5(477)(091)«Колкунов»

Віктор Вергунов
(Київ, Україна)**ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ КОЛКУНОВ (1866 – 1939) –
ВИДАТНИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ АГРОБІОЛОГ, СЕЛЕКЦІОНЕР,
ОДИН ІЗ ОСНОВОПОЛОЖНИКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ
ПОСУХОСТІЙКОСТІ РОСЛИН ТА ОРГАНІЗАТОРІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ**

У статті методом історико-наукового аналізу висвітлено життя та діяльність видатного вітчизняного агробіолога, селекціонера, одного з основоположників екологічної теорії посухостійкості рослин та організаторів сільськогосподарської дослідної справи Володимира Володимировича Колкунова (1866 – 1939). Визначено напрямки його досліджень, розглянуто освітню діяльність та з'ясовано результати 25 річної наукової роботи вченого з питань вивчення фізіології посухостійкості сільськогосподарських рослин.

Ключові слова: В.В. Колкунов, агробіологія, селекція, екологія, сільськогосподарська дослідна справа.

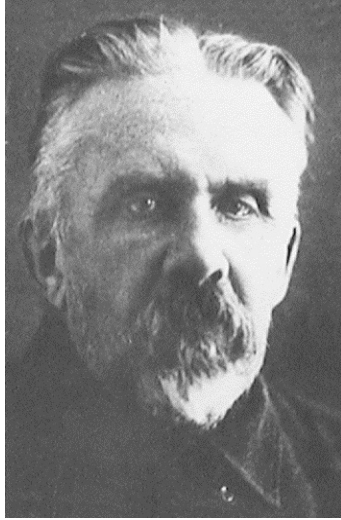
Article by historical and scientific analysis describes the life and work of the brilliant nationwide domestic agrobiologist, selectionist, one of the founders ecological theory of drought tolerance of plants and organizers of agricultural research Volodymyr Volodymyrovych Kolkunov (1866 – 1939). The directions of his research and educational activity is considered. The results of 25-year scientific work of the scientist on the study of the physiology of drought tolerance of agricultural plants have been found.

Key words: V.V. Kolkunov, agrobiology, selection, ecology, agricultural research.

Народився 31 березня 1866 р. в Санкт-Петербурзі (нині м. Петербург, РФ). Його батько військовий артилерист, за походженням – дворянин. Був одружений з Оленою Вільгельмівною Шварц, з якою мав сина Володимира 1892 року народження.

Вступивши у 1879 р. до першої Київської гімназії, починаючи з 7 класу залишає її і переїжджає до Одеси для завершення навчання у Рішельєвській гімназії. Зважаючи на вади із здоров'ям, не зміг повноцінно закінчити заклад. Тому в 1886 р. змушений екстерном скласти випускні іспити для отримання середньої освіти. Цього ж року, після короткотривалої подорожі у Туреччину, вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Імператорського Харківського університету (нині Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна). Прослухавши в ньому лише три семестри, перевівся до Університету Святого Володимира (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка) на юридичний (правничий) факультет. У 1893 р., засвоївши курс 8 триместрів, залишив Київ і впродовж п'яти років

приватно господарював на Київщині. Проте думка про завершення вищої освіти не покидала його. Склавши у 1898 р. державний іспит при юридичному факультеті Імператорського Новоросійського університету (нині Одеський національний університет імені І.І. Мечникова) одержує диплом першого розряду. Тим не менш своє подальше творче життя не пов'язав з юриспруденцією, а присвячує вирішенню наукових проблем для потреб сільського господарства. Брак спеціальних агрономічних знань спонукав у 1899 р. вступити на сільськогосподарське відділення Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II (нині Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»). На прийняття рішення також вплинули наслідки руйнівних посух 1891 і 1897 рр., які завдали величезної шкоди господарюючим на землі. Маючи від природи гострий допитливий розум і жагу дошукуватися істини, зворушений крім цього змістовними лекціями професора КПІ Є.П. Вотчала, В.В. Колкунов поглибився у вирішення проблеми на широкій науковій основі [1].

В.В. Колкунов

Вона виявилась настільки змістовною та показовою, що йому було дозволено у 1903 р. скласти іспити екстерном у фізико-математичній випробувальній Комісії при Університеті Св. Володимира із всіх предметів передбачених для навчаючих на природничому відділенні фізико-математичного факультету.

27 листопада 1904 р. закінчує повний курс сільськогосподарського відділення КПІ. Його залишають працювати ад'юнктом у вузі. Він продовжує керувати науковим студентським гуртком Інституту. Протягом 1904–1907 рр. В.В. Колкунов рахується у КПІ як професорський стипендіат. Свої перші наукові роботи виконує під керівництвом Є.П. Вотчала. Вони були присвячені питанням вивчення фізіології посухостійкості культурних рослин [2; 3].

У науковій школі Є.П. Вотчала головним об'єктом досліджень стало визнання відмінності між посухостійкістю ксерофітів і сільськогосподарських рослин. Цей тип стійкості для культурних рослин розглядався як сукупність фізіологічних властивостей, пов'язаних із диханням, фотосинтезом та транспірацією. Перед В.В. Колкуновим та іншими учнями він поставив завдання вивчити механізм формування врожаю сільськогосподарських культур на основі вивчення динаміки єдиного комплексу фізіологічних процесів, що обумовлюють його створення. На той час це була нова,

експериментально і теоретично не обґрунтована надзвичайно актуалізована проблема фізіології рослин. Ще у 1903 р. В.В. Колкунов за результатами експериментальних досліджень доводить зв'язок посухостійкості рослин із особливостями їх будови (дрібноклітинністю). Є.П. Вотчал доповів їх на зібранні Київського товариства природодослідників. У 1905 р. було опубліковано першу частину його фундаментальної праці «До питання про створення посухостійких рас культурних рослин», а у 1907 р – другу. Ця праця одержала світове фахове визнання і започаткувала новий напрям у селекції, пов'язаний з проблемами посухостійкості.

Визначення посухостійкості, запропоноване Є.П. Вотчалом та розвинене В.В. Колкуновим отримало назву агрономічного. В його основі лежить не величина і якість врожаю, а саме посухостійкість. У теорії посуховрожайності й посухостійкості було визначено новий напрям – польову фізіологію сільськогосподарських культур [4].

У 1908 р. вчений розробив новий на той час курс – «Вчення про селекцію». Він виявився настільки оригінальним, що був заборонений для вивчення в загальній навчальній програмі і упродовж перших років розглядався виключно як необов'язковий курс для читання студентам, а трохи згодом і членам агрономічного гуртка КПІ.

26 травня 1909 р. В.В. Колкунов захищає при Новоросійському університеті свою магістерську дисертацію «До питання про створення (вироблення) стійких до посухи рас культурних рослин» за яку того ж року отримує Ахматівську премію Руського товариства акліматизації тварин і рослин [3]. «Височайшим» наказом по громадянському відомстві від 22 липня 1909 р за № 54 його направляють ад'юнктом-професором Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва (нині Харківський національний аграрний університет ім. В.А. Докучаєва) на кафедру часткового рільництва (землеробства). Трохи згодом, у 1910 р. переходить на кафедру агрономії природничо-історичного відділення фізико-математичного факультету Університету Св. Володимира, де працює до 1915 р. На підставі прохання наказом № 79 від 13 листопада 1915 р його з цієї посади звільняють.

«Височайшим» наказом по громадянському відомстві від 23 вересня 1912 р. за №62 В.В. Колкунова призначено екстраординарним професором КПІ Імператора Олександра II на кафедру загального землеробства за сумісництвом із роботою в Університеті Св. Володимира. Наказом від 12 травня 1914 р. за № 30 він стає ординарним професором КПІ. Крім того, у 1913 – 1914 рр. В.В. Колкунова затверджено на посаді члена професорського дисциплінарного суду при інституті. Наказом по громадському відомству від 29 листопада 1914 р. за № 83 затверджено в чині колезького радника із «старшеством» з 1 січня 1910 р. Петровського табелю рангів. Мало того, Височайшим повелінням у січні 1914 р. В.В. Колкунова нагороджено Орденом Св. Анни 3 ступеня. Цього ж року отримує бронзову медаль в пам'ять 300-річчя Царювання Дому Романових (свідectво за №9289).

Після лютневої революції 1917 р. і до остаточного встановлення радянської влади на українських землях працює в КПІ. Ухвалою ради

Університету Св. Володимира 1 квітня 1918 р. на підставі клопотання фізико-математичного факультету, від 18 березня цього ж року за №75, його як приват-доцента за сумісництвом допущено до читання лекцій з агрономії в цьому ж університеті.

У 1919 р. на більшій частині території України було встановлено Денікінський режим, що тривав до 1920 р. У цей час, як відзначає В.В. Колкунов у своїх зізнаннях під час арешту в 1930 р., він поїхав на Кубань у Краснодар, куди був запрошений читати лекції у Кубанському сільськогосподарському інституті. На таке рішення також вплинула мобілізація його сина в білу армію, що як розумів вчений могло закінчитися розстрілом всієї сім'ї більшовиками [5].

Наслідки громадянської війни негативно позначилося на роботі КПІ. Наукове, навчальне і господарське життя ледь існувало, розкрадалося цінне інституцьке майно. Наказом Управління вищої школи м. Києва від 8 листопада 1920 р. за №184 інститут у зв'язку із занепадом його науково-педагогічної і господарської діяльності й невідповідністю вимогам тодішньої влади закривався, а його особовий склад звільнявся. Проте, всі працівники залишалися на місцях до передачі справ і майна новому колективу і виконували свої обов'язки, отримуючи за це мізерну платню

У роки громадянської війни втрачає свого єдиного сина, який зазнав політичного переслідування у 1920 р. перебуваючи на Кримському півострові. Як свідчить архівний документ, серед 285 засуджених, Володимира звинуватили у «службі у білій армії і активному сприянні контрреволюції в її боротьбі за повалення влади пролетаріату» і вирішили розстріляти з конфіскацією майна.

Весною 1921 р. КПІ відновив свою діяльність. На агрономічному факультеті в цей період навчалося 194 студенти. Президію факультету очолив професор В.В. Колкунов. На базі агрономічного факультету постановою Президії Головпрофосвіти НКО УСРР (протоколи за №814, 816, 817) з 1 вересня 1922 р. при КПІ було створено Київський сільськогосподарський інститут (нині Національний університет біоресурсів і природокористування України) з чотирма відділеннями: землеробства, зоотехнії, економіки, сільськогосподарського машинознавства. З 1923 р. заклад став самостійною установою. Професор В.В. Колкунов упродовж багатьох років керує його кафедрою землеробства і селекції рослин. Саме на основі Київського сільськогосподарського інституту він у 1926 р. пропонує владі відкрити Українську академію сільськогосподарських наук, стверджуючи, що: «... Академія повинна бути ... «триєдиним центром»: вона мусить сполучати в собі вчену, навчальну та освітньо-показну роботу...» [6].

У 1921 р. В.В. Колкунова обрано директором Наукового інституту селекції, який за час роботи під його керівництвом швидко розгорнув свою повноцінну науково-дослідну роботу і посів почесне місце серед інших установ подібного типу. Працюючи у Києві він як до подій 1917 р., так і після бере активну участь у роботах інших організацій. Зокрема, був членом Комісії з організації Київської обласної сільськогосподарської дослідної станції, одним із перших членів Російського ботанічного товариства, членом Наукової

ради Сортивничо-насіннєвого управління Цукротресту, головою правління Київського агрономічного товариства. Після Жовтневого перевороту у 1917 р. В.В. Колкунов обирається членом технічного комітету при Київському військовому окрузі. З 1923 р. він дійсний член Сільськогосподарського наукового комітету України (поповнив ряди ботанічної секції і очолив її селекційне бюро). З 1928 р. – керівник секції рослинництва Науково-технічної ради Махортресту. Ім'я В.В. Колкунова неодноразово згадується в роботі Української академії наук (ВУАН) упродовж 20-х років минулого століття. Так, він був членом сільськогосподарської секції при Постійній комісії для вивчення природних багатств України, комісії з питань геофізики, комісії для вивчення сортів сільськогосподарських рослин та врожаю при науково-дослідній кафедрі біології сільськогосподарських рослин НКО УСРР та ін. У 1929 р. його кандидатуру було подано у кандидати в дійсні члени ВУАН. У червні на пленумі Українського інституту марксизму-ленінізму було прийнято й ухвалено пропозицію щодо зняття окремих вчених з кандидатів у дійсні члени ВУАН «... як представників ідеалістичних, реакційних течій і тенденцій в науці і як людей, що не відповідають тим вимогам, які ставить до наукових робітників соціалістичне будівництво...». Серед них опинився і В.В. Колкунов. Не зважаючи на таке рішення продовжує зростати його світове визнання, про що свідчить факт членства В.В. Колкунова у Міжнародній асоціації селекціонерів.

Ще однією з найважливіших сторін в діяльності вченого стало керівництво з 1922 р. науково-дослідною кафедрою рільництва та акліматизації НКО УСРР при Київському сільськогосподарському інституті і завідування в ній секцією рослинництва. За короткий час роботи, під керівництвом В.В. Колкунова кафедра провела значну роботу як у напрямі дослідництва, так і підготовки фахівців вищої кваліфікації.

Освітня діяльність В.В. Колкунова не обмежувалася тільки КСГІ. З 1922 р. він упродовж двох років працює професором кафедри рільництва в Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті, а з 1927 р. – розпочав читати курс лекцій з цієї дисципліни ще й у Київському кооперативному інституті. У залі останнього у грудні 1928 р. відбулося урочисте ювілейне засідання з приводу 25-річчя науково-педагогічної та громадської роботи професора В.В. Колкунова [1].

Слід відмітити, що за 25-річний період творчої діяльності В.В. Колкунов опублікував цілу низку фундаментальних праць. У них він намагався розв'язати важливе для півдня питання про посухостійкість сільськогосподарських рослин, вважаючи що ця властивість має прямий зв'язок з анатомо-фізіологічними ознаками, а саме: з величиною клітин та розмірами продохів. Величина клітин зумовлює таку важливу функцію в боротьбі з посухою як випаровування. Тому, відбираючи в межах даного сорту, або виду окремі індивідууми з дрібними клітинами, кінець кінцем можна отримати сорти, найстійкіші проти посухи. Але зміни анатомічні призводять до фізіологічних змін організму, наприклад, зміни обсягу процесів асиміляції, зміни темпу нагромадження запасних речовин тощо. Таким чином, поклавши в основу добору величину клітин або величину продохів, можна

змінити природу самої рослини й не тільки прищепити їй посухостійкість, але й впливати на нагромадження цукру (у цукрових буряків), крохмалю, підвищувати врожай. Так як величина клітин є індивідуальною властивістю, то вона повинна передаватися спадково. Звідси можна припускати про успішність самого добору і зміцнення цих ознак у рослин. Надавши значенню анатомо-фізіологічних елементів першочергового значення у справі добору пшениці й цукрових буряків, В.В. Колкунов намагався встановити таку ж залежність і в інших рослинах (конюшини, гороху та ін.).

17 жовтня 1930 р. по сфабрикованому звинуваченню його заарештовано 3 сектором ДПУ УСРР за ознаками злочину, передбаченого ст. 54-10 УК УСРР. Згідно із звинуваченням В.В. Колкунов «вороже налаштований проти радянської влади, систематично проводить контрреволюційну агітацію, спрямовану на зрив заходів радянської влади». 11 листопада 1930 р. при ДПУ розглядали «злочинну діяльність Колкунова, що «виражалася» у проведенні ним систематичної агітації проти радянської влади...». Як наслідок, Особлива нарада при колегії ДПУ УСРР постановою №239/579 від 12 грудня 1930 р. вирішила заборонити йому проживати в Україні, Москві, Ленінграді та інших великих центрах країни строком на три роки. У секретній довідці Оперсектору ДПУ УСРР від 11 січня 1931 р. зазначено, що В.В. Колкунов перебув на проживання у м. Вороніж.

У 1930 р. стає директором наукової частини Всесоюзного науково-дослідного інституту махоркової промисловості. Про перспективи подальшого розвитку галузі махоркової промисловості В.В. Колкунов доповідає 19 лютого 1932 р. на Всесоюзній нараді директорів колгоспів тютюново-махоркової промисловості як представник Дрязгильської дослідної станції.

З 1935 по 1937 рік В.В. Колкунов керував кафедрою загального землеробства Кубанського сільськогосподарського інституту (нині Кубанський державний аграрний університет).

Творча спадщина В.В. Колкунова налічує понад 50 наукових та науково-популярних праць [2]. Серед найвідоміших: «К вопросу о значении местных рас культурных растений, как материала для селекции» (1910), «К вопросу о выработке более выносливых к засухам рас культурных растений» (1907), «К вопросу об организации селекционных станций и учреждений кафедр селекции» (1910, 1911), «Курс загального рослинництва» (Ч. 1 1926 р., Ч. 2. 1927 р.), «О научных основах методов отбора сельскохозяйственных растений» (1907), «Курс загального рослинництва : підручник для с.-г. ВУЗів» (1927 р.) та ін.

Помер вчений влітку 1939 р. у Краснодарі. Згідно зі ст. I Закону Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи із встановлення справедливості відносно жертв репресій, що мали місце в період 30 – 40-х і початку 50-х років» його було реабілітовано.

СПИСОК ДжЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Автобіографія професора В.В. Колкунова // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 12. – Спр. 4324. – Арк. 4 зв, 8 – 8 зв.

2. Душечкін О. Професор Володимир Володимирович Колкунов (До 25-річного ювілею його наукової, навчальної і громадської діяльності). Український агроном. – 1928. – №12. – С. 42 – 46.
3. Орловський М. Професор Володимир Володимирович Колкунов (Біограф. нарис). Записки Київського сільськогосподарського інституту. Т. 4. – Київ, 1929. – С. 4 – 6.
4. Орловський М.І., Оканенко А.С. До сторіччя з дня народження професора В.В. Колкунова. Вісник сільськогосподарської науки: щомісячн. наук. журн. Мін-ва сіл. госп-ва УРСР. Київ: Урожай, 1966. – №4. – С. 123 – 124.
5. Протокол допросу // ЦДАГО України. Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 56187. – Арк. 19 – 21.
6. Колкунов В.В. Чи потрібна Україні сільсько-господарська академія, де й якою вона повинна бути? Матеріали до організації Всеукраїнської сільсько-господарської академії. Київ: Вид. Київ. с.-г. ін-ту, 1926. – Вип. 1. – С. 40 – 43.

УДК 026:63(477)

Віктор Вергунов
(Київ, Україна)

КОХ ІОГАНН-ГЕНРІХ ОТТОВИЧ – ОДИН З ОРГАНІЗАТОРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

На основі результатів багаторічних архівних пошуків реконструйовано життєвий шлях та творчий доробок одного з дієвих діячів зі становлення бібліотечної справи в Україні – І.-Г. Коха. Висвітлено основні віхи розгортання діяльності сучасної Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН упродовж 1917 – 1923 рр..

Ключові слова: І.-Г. Кох, навчання, діяльність, бібліотечна справа, книгозбірня.

The life path and creative heritage of one of the outstanding figures of the national librarianship – Johann H. Koch has been reconstructed on the basis of the results of many years of archival searches. The author observed the main milestones of the formation of the modern National Agricultural Library of NAAS in 1917 – 1923.

Key words: studies, activity, librarianship, library collection.

Кох Іоганн-Генріх Оттович народився 18 січня 1881 р. у м. Кульдіге волості Вергале Ліфляндської губернії у багатодітній сім'ї (мав двох братів і п'ятеро сестер) [1]. Середню освіту здобув у місцевому реальному училищі. У 1899 – 1902 рр. навчався на сільськогосподарському відділенні Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва в м. Пулави Люблінського воеводства Царства Польського (нині – Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва). За участь у

студентських безладах І.-Г.О. Кох відрхований зі студентства і відправлений під нагляд поліції до м. Лієна, де проходив військову службу. Після цього рік працює практикантом у одному з маєтків у Відзелі (Ліфляндська губ.). У 1905 р. з початком російсько-японської війни мобілізований до армії. З її закінченням влаштовується працювати у приватних господарствах спочатку Новгородської губернії, а потім півроку – на Харківщині.

На підставі спливу п'ятирічного строку давності правопорушення та як учасник бойових особисто звертається до російського царя Миколи II й отримує дозвіл закінчити навчання. Пройшов практику на «Гуянському заводі» барона Л.Є. Кеніга (Богодухівський повіт Харківської губернії) (нині – ВАТ «Первухінський цукровий завод»), успішно захистив звіт й у 1907 р. отримав диплом ученого агронома I розряду. З 1908 по 1914 рр. вчителює у Седлецькій губернії і паралельно навчається у Варшавському університеті. У 1909 р. отримує право викладати німецьку мову в середніх освітніх закладах, а в 1914 р. – ще й математику і фізику. З розгортання Першої світової війни мобілізований на фронт. В офіцерському званні брав участь у військових діях, де був важко поранений. На лікуванні перебував у Києві.

У 1917 р. І.-Г.О. Кох одержує право викладати географію і вчителює в місті. Після повного звільнення за станом здоров'я від військової служби на початку 1918 р. очолив книгозбірню Міністерства земельних справ УНР (нині – Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН). За його участі розроблено і затверджено перше «Положення» про неї. Зі створенням Сільськогосподарського вченого комітету України в часи Української Держави гетьмана П. Скоропадського 1 листопада 1918 р. (нині – Національна академія аграрних наук України) бібліотека стає його структурним підрозділом, а згідно з доповідною запискою І.-Г.О. Коха «Про постановку бібліотечної справи в Міністерстві землеробства» від 6 грудня 1918 р. отримує статус центральної для галузі. За новим Статутом Сільськогосподарського вченого комітету України від 27 січня 1919 р. бібліотека розпочала реферування сільськогосподарської літератури державною і німецькою мовами за методикою І.-Г.О. Коха [2].

Завдяки І.-Г.О. Коху на 1 січня 1922 р. фонд бібліотеки збільшився з 1007 у 1918 р. до 128 тис. назв, насамперед, за рахунок переданих видань з Південноросійського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, Всеросійського товариства цукрозаводчиків, Київського агрономічного товариства, Київського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості та ін. З 1 травня 1919 р. І.-Г.О. Кох створює й очолює спочатку Бібліотечне, а трохи згодом ще й Бібліографічне Бюро, що в 1920 р. було об'єднане у Бібліографічно-бібліотечне Бюро СГНКУ. Налагоджує книгообмін з Північною Америкою та країнами Європи, а також системну підготовку статистичних матеріалів для підрозділів комітету та Народного комісаріату земельних справ УСРР. Розробляє «Інструкцію зі складання бібліографічних каталогів» та «Сільськогосподарську бібліографію», що залишилися у вжитку в УСРР до початку радянсько-німецької війни. Остання була створена І.-Г.О. Кохом на основі децимальної класифікації і розглядалася як критично-

оглядова з оригінальним підходом на рівні кращих світових стандартів, незважаючи на критику за «політичну короткозорість», навіть була запроваджена для бібліотек усіх типів в УСРР. Розробляє принципи підготовки матеріалів до «Бібліографічного бюлетеня», що почав видавати СГНКУ з 1923 р.

У січні 1922 р. через репатріацію повертається до Латвії і оселяється у м. Ліспая (Лібава), де з березня 1922 р. працює вчителем місцевої початкової школи. З 20 травня 1922 р. по 31 липня 1925 р. – директор і викладач приватної школи І. Клявтия а Пауске. З 1 серпня 1925 р. вчителює у державній гімназії м. Тукуме. За успіхи в роботі нагороджений Орденом Трьох зірок V ступеня (1935, 1938) та IV ступеню (1940). Подальша доля І.-Г.О. Коха невідома.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вергунов В.А. Генріх Отанович Кох. Нац. наук. с.-г. бібл-ка НААН: історія та сучасність (До 100-річчя від дня створення); ННСГБ, НААН. Київ: Аграр. наука, 2017. – С. 232 – 239.
2. Вергунов В.А. Із чого все розпочиналось...Вечірня Полтава. 2017, №34 (1278). – 23 серп. – С. 20 – 21.

УДК 159.923.2:303.094.4:94(477)

*Олексій Дедуш
(Київ, Україна)*

ОПОСЕРЕДКОВАНА ОКУПАЦІЯ ТА КОНСТРУЮВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ЯК ЗАСОБИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ЕКСПАНСІЇ У XX СТОЛІТТІ

В статті розглядається поняття «опосередкована окупація», який повніше за термін «гібридна війна» описує засоби військової та інформаційної агресії проти інших держав. Проаналізовано приклади «опосередкованої окупації» у новітній світовій історії та проведено паралелі з російською агресією проти України. Досліджено процес конструювання нових та трансформацію наявних ідентичностей на територіях, які зазнали опосередкованої окупації.

Ключові слова: національна ідентичність, опосередкована окупація, гібридна війна, регіональна ідентичність, ідеологія, пропаганда, інформаційна безпека, сепаратизм, зовнішня політика Росії, зовнішня політика Сербії, зовнішня політика Польщі, зовнішня політика Японії.

The article considers the term of «mediated occupation», which more fully than term «hybrid war», describes the tools of military and information aggression against other states. The examples of mediated occupation in the modern world history were analyzed and parallels with the Russian aggression against Ukraine were established. The process of forming of new identities and transformation of the recent ones, which were subjected to mediated occupation, were researched.

Key words: *national identity, mediated occupation, hybrid war, regional identity, ideology, propaganda, information security, separatism, foreign policy of Russia, foreign policy of Serbia, foreign policy of Poland, foreign policy of Japan.*

Тривалий час на українському інформаційному просторі постійно звучали терміни «гібридна війна» чи «гібридна агресія», маючи на увазі не оформлене в рамках міжнародного права, фактично приховане ведення бойових дій Росії проти України у поєднанні з комплексом інформаційних диверсій проти нашої держави. Даний процес визнається новітнім не лише українськими, а й рядом західних аналітиків, виправдовуючи фактично ряд прорахунків української та євроатлантичної сторони у протидії путінському режиму. На нашу думку російська політична кліка не лише не винайшла велосипед, а просто скористалася історичним досвідом інших агресорів. Для позначення даного комплексу військових та інформаційних диверсій проти сусідньої держави ми використовуємо термін «опосередкована окупація», а також спробуємо довести не унікальність української ситуації в світовій історії.

Найбільш близькою до української аналогічної ситуації є утворення Республіки Серединна Литва у 1920 р. Новостворена Польська республіка розгорнула активну експансіоністську політику, маючи на меті повернутись до кордонів першої Речі Посполитої 1772 р. [9, с. 49]. Вдало використовуючи повоєнну розруху та фактор чисельної польської діаспори, поляки за допомогою «бунтівних польських військ» генерала Желіговського окупувала міжнародно визнану частину Литви, включно з її столицею містом Вільнюс. Нова квазі-держава отримала свій герб, прапор та навіть гімн, які концептуально поєднали польські та литовські геральдичні та вексилологічні символи – білий орел та герб «Витіс» або «Погоня» [11, с. 233]. Подібну ситуацію можна спостерігати і у окупованих Росією частинах Донецької та Луганської областей, де у «гербах» псевдореспублік використано елементи гербів Росії та СРСР, оскільки за основу сепаратистської конструйованої ідентичності було обрано суміш російських національних та радянських політичних ідентитетів [2]. Окрім державних символів зодчі Серединної Литви почали випуск власних поштових марок та навіть державних нагород [14, с. 218-226]. В решті решт, будучи повністю інтегрованою з Польщею економічно, Серединну Литву з мовчазної згоди західних держав було включено до складу опосередкованого окупанта, подібно Криму. Даний захід був елементом так званої військової політики (*polityka wojskowa*) Йозефа Пілсудського [13, с. 200], яка мала дві мети: створення антибільшовицького буферу та поступове розширення території Другої Речі Посполитої. Згодом дані події стали елементом політики формування образу Польщі як східного антикомуністичного бастиону, який активно використовувався в інформаційній політиці створення нової польської національної ідентичності, що мав замінити традиційний образ «захисниці католицизму» [4, с. 78]. Окупація Криму та частини Донбасу теж відбувалась у руслі російської реваншистсько-шовіністичної концепції «руського мира», яка в кінцевому результаті

передбачає перетворення Росії на обитель традиційних цінностей на противагу прогресивному західному світу.

Іншим аналогічним прикладом опосередкованої окупації можна вважати створення японцями держави Менцзян у китайській Внутрішній Монголії у 1930-х рр. Завдяки підбурюванню місцевої монгольської феодальної еліти, на цій території було успішно організовано бунт та з'їзд монгольських князів, в результаті яких було проголошено незалежність нової квазі-держави [3]. Задля підтримки легітимності цього державного утворення японські окупанти створили також власний юань Внутрішньої Монголії. Хоча на території Китаю вже діяло декілька маріонеткових держав та режимів, проте китайський напрям експансії був таким собі полем для японських експансіоністських експериментів, які залучали підтримку місцевих сепаратистів, пряме вторгнення, або розпалювання ворожнечі між китайським політикумом. Але Японія не мала на меті анексувати ці території, тож вдалась до створення на цих територіях нової політичної ідентичності. Зокрема у держав Менцзян президентом був призначений князь з роду Чингізидів [12, р. 7], що має дуже важливе значення для монгольського народу. В сусідній Маньчжоу-Го теж було зроблено ставку на відродження номінального статусу Маньчжурської імперії на чолі з останнім китайським імператором [5, с. 83], який був представником цього етносу маньчжурів.

Регіонально та хронологічно близькою до українських подій можна вважати сербську територіальну експансію на Балканах проти Хорватії та Боснії і Герцеговини після розпаду СФРЮ на початку 1990-х рр. Опираючись на значну по чисельності сербську меншину в обох країнах, Белград фактично розколов ці держави шляхом проголошення Республіки Сербської в БіГ та Республіки Сербська Країна в Хорватії. Прикриваючись національним іредентизмом, Сербія руками сепаратистів здійснила ряд етнічних чисток, які мали на меті закінчити процес формування моноетнічної так званої «Великої Сербії» [15, р. 115]. У даному випадку виступи сербських сепаратистів найбільше схожі на дії Росії в 2014 р. щодо України. Тема історичного ревізйонізму, захист сербських побратимів закордоном, гіперболізована загроза від хорватських націоналістів «уаставів», потреба захисту віруючих православної церкви від хорватських католиків та боснійських мусульман, повна військово-фінансова підтримка сепаратистів Белградом – весь цей перелік був фактично скопійований Кремлем в українському Криму та на Донбасі. Сербам, навіть у метрополії, почали нав'язувати міф про жертовність власного народу [7], який страждав у свій час від різного гніту, але витримав, але зараз знову в знаходиться в оточенні ворогів.

Варто додати, що Росія та Сербія є традиційними союзниками, єдність яких базується на ідеях православ'я та панславізму [8]. У обох держав є ряд спільних історичних рис. Зокрема російська державність зародилась у периферійній самоуправній частині Золотої Орди – Володимирсько-Суздальському князівстві [6, с. 117], а сербська сучасна державність бере свій початок від автономного Белградського пашалику у складі Османської імперії [1, с. 175]. Хоча історіографічні та політичні кола обох держав презентують свої країни як борців з мусульманськими завойовниками,

проте політичні фундаменти і Росії, і Сербії, були побудовані в умовах колабораціонізму з іновірцями. Серби і росіяни також були ядром двох етнополітичних конструктів, відповідно югославів [10] та радянського народу. У даному випадку ми бачимо чи ненаймасштабніші інформаційні проекти конструювання нових ідентичностей в XX ст., задля об'єднання різних етносів навколо одного у нову спільноту. Крах обох проектів, втім, не завадив використати ідеологічний спадок цих штучних ідентичностей для здійснення агресії Росією проти України, Грузії, Молдови, а Сербією проти Хорватії та Боснії і Герцеговини.

Таким чином використання інформаційної та військової агресії Росією проти України не є чимось виключним та унікальним у новітній історії людства. Ряд агресивних режимів у минулому, застосовували ряд заходів, які опирались на культурно-ностальгічні мотиви задля виправдання розколу багатонаціональних держав своїми ж меншинами, створювали потужне ідеологічно-матеріальну підтримку власного чи іншого іредентизму або конструювали нові політичні міфи, таким чином офіційно утримуючись від ведення бойових дій з ними. Для подолання наслідків опосередкованої окупації Україні варто звернути увагу на хорватський досвід, який за допомогою балансу військових та дипломатичних засобів, зміг реінтегрувати сепаратистські країни своєї держави.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грачев В.П. Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII – XIX вв. / В.П. Грачев. – М., 1990. – 198 с.
2. Дедуш О. Соціальний конструктивізм і джерела сепаратистської ідентичності на українському Донбасі / О. Дедуш // Народна творчість та етнологія. – Київ, 2016. – №3. – С. 85 – 90.
3. Дудин Павел Николаевич Модель государственности Мэнцзяна: хронология становления / П.Н. Дудин // Вестник БГУ. – Улан-Уде, 2013. – №7. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/model-gosudarstvennosti-mentszyana-hronologiya-stanovleniya>.
4. Заец Светлана Викторовна, Качиньский Адам Польский взгляд на отношения с Россией / С.В. Заец, А. Качиньский // Вестник Евразии. – Москва, 2008. – №1. – С. 75 – 110.
5. Караева К.А. Маньчжоу Го (1931 – 1945): «марионеточное» государство в системе международных отношений на Дальнем Востоке / К.А. Караева // Уральское востоковедение. – Екатеринбург, 2005. – Вып. 1. – С. 75 – 89.
6. Кузнецов А.А. Истоки российского универсума в истории Владимиро-Суздальского княжества домонгольского времени // Русский универсум в условиях глобализации: сборник статей участников Всероссийской научно-практической конференции (26-28 октября 2016 г.) – Арзамас-Саратов, 2016. – С. 117 – 125.
7. Малешевий М. Насильє ідентитета / М. Малешевий // Культурне паралеле: Свакодневна культура у постсоціалістичком періоду (ур. З. Дивац).

Зборник радова Етнографског института САНУ 24. – Београд, 2008. – URL: http://www.etno-institut.co.yu/Zbornik/zbornik25/Malesevic_25.pdf.

8. Пеич Индиана Идеологические предпосылки формирования и развития сербско-русских отношений / Индиана Пеич // Вестник РУДН. Серия: Всеобщая история. – Москва, 2017. – №3. – С. 234 – 240.

9. Тихомиров А.В. Проблемы определения восточной границы Польши в 1920-начале 1921 г. / А.В. Тихомиров // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2004. – №2– С. 49 – 61.

10. Budding A.H. Yugoslavs into Serbs: Serbian national identity, 1961 – 1971 / A.H. Budding // Nationalities Papers. – 1997. – V. 25. – №.3. – P. 407 – 426.

11. Dudzinska K., Runiewicz-Jasinska R. The Development of Lithuanian Statehood in Years 1918-1940 / K. Dudzinska, R. Runiewicz-Jasinska // Polish Pol. Sci. YB. – 2007. – T. 36. – S. 233 – 254.

12. Jagchid Sechin The Last Mongol Prince: The Life and Times of Demchugdongrob, 1902 – 1966 / Sechin Jagchid – Western Washington University, 1999. – 479 pp.

13. Januszewska-Jurkiewicz J. Dwie «krajowe» inicjatywy białoruskie na Litwie Środkowej // Białoruskie Zeszyty Historyczne / J. Januszewska-Jurkiewicz. – 2001. – T. 16. – S. 197 – 218.

14. Puchalski Z. Krzyż Zasługi Wojsk Litwy Środkowej / Z. Puchalski // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – Warszawa, 2003. – T. 4. – №1 (196). – S. 218 – 226.

15. Sokolović D. How to Conceptualize the Tragedy of Bosnia: Civil, Ethnic, Religious War or / D. Sokolović // War Crimes Genocide & Crimes against Human. – Institute for Strengthening Democracy in Bosnia, 2005. – V. 1. – P. 115 – 130.

УДК 94:342.1(477)«18»

Ярослав Попенко, Олеся Пилипенко
(Мелітополь, Україна)**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО
ПИТАННЯ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П.
СКОРОПАДСЬКОГО (КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 Р.)**

Процеси сучасної децентралізації системи управління та реалізація низки реформ в новітній Україні мають стратегічне значення для нашої держави. Цілком зрозуміло, що шлях реформування складний і неоднозначний, як показує досвід інших держав, часто необхідно приймати вкрай складні та непопулярні рішення. Звісно, такі заходи створюють напругу в українському суспільстві та викликають невдоволення громадян. З іншого боку, реформи необхідні, оскільки вони мають сприяти створенню новітньої європейської держави. Однією з них є земельна реформа, яка викликає жваві дискусії та полеміку не лише в урядових кабінетах, а й серед широкого загалу населення.

Ключові слова: децентралізація, Українська Держава, нормативно-правові акти, земельне питання, приватна власність.

The processes of modern decentralization of the management system and the implementation of a number of reforms in the newest Ukraine have a strategic significance for our state. It is quite clear that the way of reforming is complex and ambiguous, as the experience of other states shows, it is often necessary to adopt extremely complex and unpopular decisions. Of course, such measures create tension in Ukrainian society and cause dissatisfaction of citizens. On the other hand, reforms are needed as they should contribute to the creation of the newest European state. One of them is the land reform, which causes lively discussions and polemics, not only in government offices, but also among the general public.

Key words: decentralization, Ukrainian state, normative legal acts, land issue, private property.

Поступова децентралізація системи управління та реалізація низки надзвичайно важливих реформ в сучасній Україні мають, безперечно, стратегічне значення для нашої держави. Цілком зрозуміло, що шлях реформування складний і неоднозначний, як показує досвід інших держав досить часто необхідно приймати вкрай складні й непопулярні рішення. Без сумніву, такі заходи створюють певну напругу в українському суспільстві.

Водночас слід розуміти, що шлях побудови держави сучасного європейського типу важкий і тернистий (згадаймо хоча б «польський досвід» кінця 80-х – початку 90-х рр. XX ст.). Напевно за таких умов не варто беззастережно піддавати критиці сучасне українське керівництво, а слід детально проаналізувати прорахунки і знайти більш оптимальні шляхи вирішення і впровадження реформ. З іншого боку, сучасним керівникам не слід забувати історичний досвід українського державотворення, який має значні історичні традиції, коли в умовах Першої світової війни, господарської розрухи, кризи політичної системи народжувалася нова держава.

Вітчизняному державотворенню періоду уряду Гетьманату присвячена значна кількість публікацій як українських, так і закордонних істориків. Серед них слід назвати роботи Ю. Терещенка, Д. Дорошенка, С. Корновенко, С. Рафаловського та ін. Публікації дослідників торкнулися основних напрямків державотворення в Україні за часів гетьманської держави, зокрема і щодо вирішення болісного земельного питання.

29 квітня 1918 р. в Україні відбулася зміна державного проводу, до влади прийшов новий уряд гетьмана Павла Скоропадського. За визначенням історика Ю. Терещенка: «День 29 квітня 1918 р. став переломним в новітній українській історії. Він знаменував собою відновлення власної національної державницької традиції, припинення руйнівних «соціалістичних» експериментів і повернення України до налагодження класового співробітництва та цивілізованого реформаторства» [6, с. 11]. Серед перших заходів гетьмана П. Скоропадського на чолі країни було оголошення «Грамоти до всього Українського Народу», в якій визначалися головні напрямки державної політики нового уряду у реалізації внутрішніх реформ.

Основними з них були: диктатура закону, збереження права власності, реалізація державної земельної програми, поліпшення правового та соціального становища робітничого класу, свобода конкуренції та торгівлі [2, с. 36]. Водночас гетьманська «Грамота» звертала увагу на досить принциповий момент: «Я буду твердо стояти на сторожі порядку й законності в Українській Державі, буду домагатись негайного виконання всіх державних розпоряджень і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючись ні перед якими крайніми мірами» [1].

Отже, мова йшла про те, що гетьман П. Скоропадський активно залучав до реалізації власної програми розбудови держави всі соціальні верстви тодішнього українського суспільства і, водночас, чітко було акцентовано, що інтереси держави матимуть виключний пріоритет під час впровадження реформ. Слід звернути увагу, що по суті текст документу не містить політичних «загравань» та обіцянок, якими у свій час «грішила» Центральна Рада, а потім активно використовував уряд Директорії УНР. Того ж дня був опублікований «Закон про тимчасовий державний устрій України», який визначав головні напрямки політики уряду Гетьманату. Одночасно із формуванням міцної та дієвої вертикалі органів державної влади уряд приділяв надзвичайно серйозну увагу реалізації невідкладних внутрішніх реформ.

Одним із найгостріших питань була земельна реформа, фахове вирішення якої вирішувало низку економічних та соціально-політичних проблем. Зазначимо, що земельна реформа в Українській Державі впроваджувалася впродовж всього періоду існування уряду Гетьманату. Головною метою реформи передбачалося створення економічно сильного та потужного класу середнього та заможного селянства. Пізніше у власних спогадах П. Скоропадський висловлював міркування стосовно цих заходів реформування: «Я прихильник дрібних господарств, зокрема в Україні, і неодноразово говорив, що мій ідеал – бачити Україну, вкриту одними лише дрібними високопродуктивними, приватними господарствами» [5, с. 137].

Одночасно з існуванням дрібного та середнього приватного землеволодіння, передбачалися і інші форми власності: державна, церковна, монастирська тощо.

Цивілізованою ознакою земельної реформи (на відміну від більшовицьких гасел того часу) було наступне: за рахунок монастирських, церковних і частини приватних земель (із відшкодуванням вартості колишнім власникам) гетьманський уряд формував державний земельний фонд. Водночас, із його формуванням, планувалося заснувати Державний земельний банк. Головним завданням цієї установи було надання селянам системи відносно дешевих кредитів для купівлі земельних наділів. Показовим моментом відповідальної державної політики було те, що всі заходи земельної реформи постійно перебували під увагою Міністерства земельних справ [3, с. 80]. На одну селянську родину передбачалося надання ділянки у приватне володіння розміром не більше 25 дес.

Паралельно з вищезазначеними заходами, уряд законом від 14 червня 1918 р. дозволяв вільний продаж та купівлю землі, але з розрахунку 25 дес. на одне селянське господарство. Одночасно діяла і система орендування земельних наділів. Остаточний проект реформи був представлений міністром земельних справ В. Леонтовичем на початку листопада того ж року. Згідно з ним від передання землі на користь держави звільнялися лише ті господарства, які мали агрокультурне значення, розміром до 200 дес. Сам П. Скоропадський вважав проведення відповідних заходів земельної реформи своїм найголовнішим завданням, питанням першорядної ваги [6, с. 19].

Прогресивне вирішення земельного питання не випадково було одним із головних елементів державницької ідеології періоду Гетьманату. Селянські громади на той час становили більшість населення тогочасної України (наприклад, за даними перепису 1926 р в УРСР в сільській місцевості проживало 81, 5 % тогочасного населення. Відповідно в 1918 р. цей показник був ще вищим). П. Скоропадський та його оточення усвідомлювали, що саме міцна та економічно заможна селянська землевласницька верства має стати опорою гетьманського уряду. І, що найголовніше, уряд не самоусувався від наслідків реформи, навпаки – відповідальність за її проведення він брав на себе [7, с. 218].

Підтвердженням такого ставлення уряду стало створення спеціальних земельних комісій для вирішення спірних питань землевласності та землекористування. Головними обов'язками цих органів було ведення справ з купівлі та продажу землі, тимчасове управління сільськогосподарськими маєтками, сприяння розвитку сільського господарства на місцевому рівні тощо. Діяльність регіональних комісій контролював безпосередньо міністр земельних справ.

Водночас із проведенням реформи уряд жорстко контролював товарообіг зерна та інших сільськогосподарських продуктів в межах держави. Досить часто ці ухвали та постанови були непопулярними в середовищі підприємців та землевласників. Наприкінці травня 1918 р. уряд проголосив вільну торгівлю хлібом та іншими продуктами. Одночасно встановлювалася державна монополія та «тверді» ціни на хліб. Незабаром, у липні, був

оприлюднений закон, згідно якого весь обсяг зерна врожаю 1918 р. мав надходити у розпорядження держави і міг відчужуватися державними продовольчими установами. Кожен землевласник мав прозвітувати про кількість і місце зберігання своїх запасів, про кількість осіб, яких він утримував, про кількість худоби і десятин посівних площ. Всі надлишки зернової продукції необхідно було здавати державі у визначені постановою строки за «твердими» цінами. У тих, хто ухилявся від здачі зерна, він вилучався за цінами, нижчими від встановлених на 30-50 %.

Зауважимо, що перш ніж засуджувати таку жорстку політику гетьманської адміністрації, варто звернути увагу на наступне:

- по-перше, за вилучений надлишок зернової продукції власник все ж отримував грошове відшкодування, хоч і не за ринковими цінами;
- по-друге, вилучений на користь держави хліб, мав йти на виконання умов Брест-Литовської угоди, яку у свій час підписали діячі уряду соціалістичної Центральної Ради.

Тому критикувати гетьманський уряд у жорстокому ставленні до селянства та «карних експедиціях з вилучення зерна» не зовсім об'єктивно і не відповідає тогочасним політико-економічним реаліям (одночасно, звісно і ідеалізувати «земельну» політику Гетьманату не слід). Звернімо увагу, що низка нормативно-правових документів свідчить, що у період існування Української Держави були чітко визначені її зобов'язання перед австро-німецькими союзниками. 10 серпня була підписана нова економічна угода, яка передбачала, що 65% українського зерна мали залишатися для внутрішнього споживання, відповідно 35% йшло на експорт [4, с. 84]. 28 вересня Рада Міністрів ухвалила новий закон про збільшення кредиту для внутрішнього споживання з 45 млн крб. до 430 млн крб. – на заготівлю зерна уряд збільшив асигнування на 385 млн крб.

Отже, цей комплекс соціально-економічної програми, спрямований на вирішення земельного питання був орієнтований на реалізацію державницької ідеології, орієнтованої на підтримку землевласницької верстви.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний вісник. 1918. 16 травня.
2. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр.: в 2 т. / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. – 2002. – 352 с.
3. Корновенко С.В. Аграрна реформа П. Скоропадського / С.В. Корновенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – 2006. – Вип. 11-12. – С. 77 – 81.
4. Рафаловський Є.П. Основні напрямки продовольчої політики Української Держави 1918 року / Є.П. Рафаловський // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – 2006. – Вип. 11-12. – С. 82 – 87.
5. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К.; Філадельфія, 1995. – 246 с.

6. Терещенко Ю.І. До 85-річчя Української Держави – Гетьманату Павла Скоропадського / Ю.І. Терещенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – 2003. – Вип. 7-8. – С. 11– 22.

7. Українське державотворення: невitreбуваний потенціал: Словник-довідник / [Мироненко О.М, Римаренко Ю.І., Усенко І.Б., Чехович В.А.]. – К.: Либідь, 1997. – 560 с.

УДК 930.25:908(477.84)(036)

*Наталія Цвях
(Збараж, Україна)*

ЗБАРАЖ В РОКИ II СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На шляху до створення нашої держави Україна зазнала незначну кількість війн, зміну влад і політичних маніпуляцій. Ці події і не оминули і місто Збараж. У даній роботі я намагаюсь показати період Другої світової війни, що не тільки викарбувався в свідомості людей слова: страх, втрата, репресія, а й зорганізував народ для протидії ворогу.

Ключові слова: війна, влада, Німецькі війська, Червона армія, політика, арешти, репресії.

In this paper I try to show the period of the Second World War in Zbarazh. And also to show that people felt fear, loss and repression not only in words, but it was gathering them in the fight against the enemy.

Key words: war, power, German troops, Red Army, politics, arrests, repressions.

Війна почалася 1 вересня 1939 року, в п'ятницю, о 4 год 45 хв. вторгненням фашистської армії в Польщу з заходу, півночі – Сх. Прусія і з півдня, з Словаччини, через Карпати. Не зважаючи на героїчну оборону Варшави. Гданська і Балтійського Помор'я польська армія, в якій переважали піхотні та кавалерійські формування була розбита. За два тижні війни німецькі війська досягли околиць Бреста і Львова. У Збаражі, віддаленому від польсько-німецького кордону на кількасот кілометрів, шок, паніка і жах війни охопили населення у перші дні вересня. Польська влада наспіх проводила оголошену 31 серпня мобілізацію. З крамниць зникли товари першої необхідності. Із західних воєводств Польщі до Збаража прибули десятки родин біженців, які шукали порятунку від бомбардувань німецької авіації. В половині вересня через Збараж /на той час не було об'їзної автотраси Кременець – Тернопіль/ цілодобово йшли на Тернопіль, і далі на південь, до румунського кордону, транспорт з службовцями та їх сім'ями з воєводських міст: Бреста, Гродна, Любліна, і Луцька, зупиняючись у Кременці, Вишнівці і Збаражі у безуспішних пошуках бензину [1, с. 6]. Непередбаченою подією, яка сколихнула мешканців нашого міста і всієї Західної України був вступ на східні території Польщі радянських військ. У неділю вранці 17 вересня у

надзбручанських селах повіту, а в обідню пору в місті, появились червоноармійці. Збентежене населення міста не мало достатньої інформації, як сприйняти появу Червоної армії. Йшли розмови, що Радянський Союз прислав свої війська на допомогу Польщі, але це не знайшло підтвердження, коли почалося розбросання і взяття в полон офіцерів і солдат польських військових частин [2, с. 96]. Невдовзі політпрацівники роз'яснили населенню зміст наказу командувача Українським фронтом командарма С. Тимошенка, в якому говорилось, що Радянський Союз прислав свої війська, щоб визволити пригноблених єдинокровних братів українців і білорусів 3-під панського ярма. Заради об'єктивності наголошу, що в багатьох населених пунктах Збаражчини населення зустрічало Червону армію урочисто, з хлібом-сіллю, з удекорованими червоними, а подекуди і синьо-жовтими прапорами-арками, але за вказівкою військових політпрацівників національні прапори були зняті. У Збаражі було утворене тимчасове повітове управління, а в селах – селянські комітети. В грудні 1939 року тимчасові управління і селянські комітети були реорганізовані у повітові, а з січня 1940 року у районні виконавчі комітети і сільради [3; 1]. В країні розпочалося будівництво нового життя за радянським зразком. Для надання демократичного забарвлення воз'єднанню, 22 жовтня 1939 року були проведені вибори до Народних зборів Західної України у Львові, які 28 жовтня декларували встановлення радянської влади у краї, про приєднання Західної України до СРСР у складі УРСР, про конфіскацію поміщицького землеволодіння, націоналізацію промисловості, банків і торгівлі [4, с. 57]. Від міста Збаража депутатами Українських Народних зборів були обрані: вчитель В. Кикоть та швець Антон Іваськів. Всього від Збаражчини було 14 депутатів.

Більшість населення краю сприйняло рішення про з'єднання українських земель схвально. Не викликала заперечень ухвала про націоналізацію промисловості, банків і торгівлі, про розподіл поміщицьких і монастирських земель між малоземельними і безземельними селянами. Селянські господарства передмість Збаража отримали у своє користування понад 400 га ріллі, пасовиськ та інших угідь. Схвально було сприйнято рішення про широкий доступ народних мас до освіти всіх ступенів, про українізацію шкільництва, про безплатне навчання і лікування. В Збаражі було відкрито українську середню та польську семирічну школи, у яких охоплено навчанням 1716 дітей міста, або на 822 учнів більше, ніж у довоєнному 1938 році. Безробітні збаражани отримали працю на будівництві нафтобази, другої вітки залізничної лінії Шепетівка – Тернопіль, на інших об'єктах. В покоях поміщика відкрито лікарню.

За новим адміністративним поділом із території повіту було утворено Збараський і Новосільський райони. Територія нашого району становила 43470 га з населенням 42254 чол. В 1941 році посівна площа району становила 34021 га, з них 13203 га під озиминою. За 1940 і першу половину 1941 року в районі було організовано 15 колгоспів.

Відносно лояльне ставлення місцевого населення до робітничо-селянської влади було затьмарене репресивними акціями проти громадських діячів міста і повіту. Вже наприкінці 1939 року, за участь у спровокованому

антирадянському повстанні /19 грудня/ десятки збаражан та мешканців Лісків, Базаринець, Черниховець, Кобилії та інших сіл були арештовані, а їхні сім'ї виселені до Сибіру і Казахстану. Мешканці Базаринець Ничка Е.І Довгаль В. були розстріляні. Із спогадів очевидців, опублікованих у двотомнику «Збаражчина», яка вийшла у 80-х роках за кордоном відомо, що до половини 1941 року були репресовані, загинули в нормах і концтаборах Л. Краснопера, І. Гонта, С. Будник. Р. Гудима, А. Вальків, З. Антонюк, А. Гамаль, Ванькевич та інші українські активісти Збаража та околиць. З початком німецько-радянської війни, при відступі 30 червня 1941 року в підвалах районної служби НКВС був замордований лікар і громадський діяч Збаражчини Тарас Білинський. Фашистська армія вторглася 22 червня 1941 року на західні рубежі СРСР, від Балтійського до Чорного морів. Завдаючи радянським військам нищівних ударів з суші і повітря, гітлерівські війська зайняли до кінця червня Луцьк, Львів, Дубно і Кременець. 2 липня і окупували Тернопіль і Збараж. У деяких публікаціях, в тому числі в Історії міст і сіл УРСР, помилково позначено дату 6 липня. Під час танкових боїв у місті згорів костел, нафтобаза та кілька житлових будинків. В лісах на захід від Збаража, в околиці Івашківців були збомбардовані авіацією й розбиті підрозділи бази залізничних військ і саперів південно-західного фронту, які будували полотно другої вітки залізничного сполучення Шепетівка – Тернопіль. Кривавий бій між німецькими і радянськими військами відбувся 30 червня між селами Новики і Колодно.

Вже через тиждень, коли в Збаражі відбувалися врочистості на честь німецької армії-«визволительки», зі Львова надійшли вісті про арешти гестапівцями С. Бандери, Я. Стецька та інших ініціаторів проголошення незалежності України, почалися арешти і розстріли учасників похідних патріотичних груп і українських військових формувань, які слідом за фронтом просувалися на схід для організації у містах українських установ самоврядування [2, с. 73].

З часів окупації Збаражчини в архівах дуже скупі відомості, але окремі документальні дані збереглися. Збараж мав статус повітового центру Тернопільської округи з територією і населенням часів міжвоєнної Польщі /до 1939р./ Повітову владу очолювали німці: бециркескомісар, ляндрвірт, жандармерія. Як допоміжні органи самоврядування в Збаражі працювало староство, допоміжна поліція, міський посадник. На групу сіл – начальники збірних громад /волостей/, в окремих селах – війти. Головним завданням окупаційної адміністрації була тотальна заготівля продовольства та інших ресурсів для потреб фронту, мобілізіція молоді на вредні і сільськогосподарські підприємства Німеччини.

Сотні громадян міста було відправлено на примусові роботи до Німеччини. Понад дві тисячі міщан єврейської національності було зігнано в гетто – огороженої колючим дротом дільниці міста Юрдиці. За кілька акцій впродовж 1942 – 43 рр. у приречених на страту громадян було конфісковано виробу з дорогоцінних металів, валюту, теплий одяг, взуття. Частина з них було відтранспортовано в концтабори в Майдапеку і Освенцімі, решту -біля півтори тисячі жінок, стариків і дітей було розстріляно у заміських ярах, званих

Проваллями /нині територія на сході від нафтобази/. Німці зруйнували два єврейські кладовища і синагогу.

Міські підприємства: млини, пекарні, маслозавод, бровар працювали лише для потреб німецької армії. В місті окупанти закрили середню школу. За їх дозволом працювала лише дворічна торгівельна школа. Більшість населення міста голодувало. Молодих хлопців було мобілізовано до так званого баудісту – служби для будівництва та ремонту шляхів і мостів.

5 березня підрозділи корпусів зайняли Лопушно. Синяву. Верещаки, Нижчі і Вищі Луб'янки, а ввечері того ж дня перші танки, з десантом стрільків і розвідників увірвались в Збараж. Зранок 6 березня, майже без втрат кантемірівці оволоділи містом. В руках німців залишилися лише залізнична станція і нафтобаза, які були під схороною роти есесівців і залоги бронепοїзда. В боях за станцію Збараж відзначилися кулеметники ст. лейтенанта Ащсулова та артилеристи батареї самохідних гармат ст. лейтенанта Тапщорова. До слова, екіпаж згаданої гармати 8 березня першим увірвався у східні вулиці Тернополя. Однак оволодіти Тернополем 3 ходу не вдалося. Танцоров там і загинув. За бойовий подвиг на ст. Збараж і в Тернополі йому присвоєно посмертно звання Героя Радянського Союзу. Важкі бої в обласному центрі тривали майже півтора місяця. Тернопіль, а точніше його руїни, були очищені від ворога лише 15 квітня 1944 року [3; 2].

Збараж впродовж кількох місяців, до перенесення обласних служб до Чорткова, став прифронтовим містом і тимчасовим обласним центром. Тут виникла надзвичайно складна ситуація із розміщенням штабів армії, корпусів і дивізій, а також обласних і районних установ, відділів і управлінь. В будинку школи №1 розмістився штаб 2-ої Повітряної армії ген. Красовського. Вже 7-8 березня з-під Тернополя в Збараж прибули перші транспорти із пораненими. Місцевий лікар В. Загоранський організував в монастирі бернардинів шпиталь для надання хірургічної допомоги пораненим, йому допомагали дівчата з Пригородка /нині вул. Д. Галицького/ – Л.Модна, Я. Онукевич, І. Диновська та інші, які виконували обов'язки медсестер і санітарок. З часом до Збаража прибуло кілька, штатних армійських госпіталів. На жаль, не всім пораненим вдалося врятувати життя [2, с. 98].

Як уже згадувалося, Збараж не зазнав значних пошкоджень під час бойових дій. Однак від інтенсивного руху вузькими вулицями міста важких бойових машин, які цілодобово проходили через Збараж під Тернопіль, обвалювалися середньовічні підземні ходи, осідали фундаменти будівель центральної частини міста – нині майдан І.Франка, через що довелося розібрати десяток двоповерхових житлових будинків, чим втрачено історико-архітектурні пам'ятки середньовічного містобудування.

СПИСОК ДЖНРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтина П. Наш Збараж в роки Другої світової війни «ВК». – №6-9. – 1998 р.
2. Жила В.Т. Збаражчина. – т.1, 2. – Канада, США, 1980 – 1985 рр.
3. Матеріали Збараського відділу Тернопільського краєзнавчого музею.
4. Субтельний О. Україна: історія. – 1993. – 720 с.

-
5. Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область. – 1971 р.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 821.16:930.12

Адилбек Заматдинов
(Нукус, Узбекистан)КОРАКАЛПОК ТЕАТР САНЪАТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА
ИЛМИЙ-ТАДҚИКОТ ИШЛАРИНИНГ МАЗМУНИ

Бу мақолада қорақалпоқ театр санъатининг ривожланишида илмий-тадқиқот ишларининг мазмуни ҳақида айтилган.

Калит сўзлар: театр, санъат, маданият, тадқиқот.

In this article is presented the development of karakalpak theatre art and the content of scientific works.

Key words: theatre, art, culture, research.

Ўзбекистон Республикасида Таълим тўғрисидаги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида олиб бориладиган ислоҳотларнинг туб мақсади давлат ва жамиятнинг таълим жараёни олдига қўйган буюртмасини таъминлашдан иборат. Жумладан, давлат ва жамият тараққиёти учун зарур, рақобатбардош, илмий салоҳиятга эга бўлган етук мутахассисларни тайёрлаш, улпрга бериладиган таълим-тарбия ва илмий билимлар мазмунини такомиллаштиришга қаратилган.

Илмий тадқиқотлар таҳлилларидан маълум бўладики, ҳар қандай илмий-ижодий фаолият шахснинг ҳиссиёти, эҳтиёжи, руҳий – ақлий тараққиёти билан чамбарчас боғлиқ равишда амалга ошади. Мазкур вазифаларнинг мувафаккиятли ҳал этилишида ёшларнинг илмий тадқиқот олиб боришга оид илмий билимларга эга бўлишлари ҳамда эгаллаган билимларини таълим жараёнида ўз фаолиятларига мақсадли самарали қўллаб олишлари уларда таълим жараёнларини илмий ташкил этишга нисбатан ижодий ёндашувнинг қарор топиши муҳим аҳамиятга эгадир.

Қорақалпоқ халқининг бетакрор санъати ва маданиятин ривожлантириш, иқтидорли ёшларни миллий ва халқаро санъати намуна руҳида тарбиялаш, уларнинг ижодий қобилиятин ҳар томанлома қўллаб-қувватлаш, замонавий театр ва кино телевидение ва радио йўналишлари бўйича тажрибали актёрлар ва санъат соҳасида мутахассисларни тайёрлаш тизимини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институти Нукус филиали ташкиллаштирилди.

Давлатимиз таълим тизимини ва илм фан ривожланишининг ҳозирги кун даражасини мукаммал тарихий фундаментида эга бўлиш, мустақиллик йилларда илм-фанни ривожлантириш бўйича бир неча ишлар бажарилмоқда. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида бажарилаётган таълим тизимида ўзгаришларнинг давоми сифатида олий ўқув юртидан кейин таълим тизими янгиланди, кейинги асосий вазифамиз бошланган янгиликларни якунига етказиш, белгиланган актуаль вазифаларни изчиллик билан амалга ошириш,

илмий диссертация тайёрлаш ҳимоя қилиш ҳисобланади. Илм фан ривожланишида давлатимиз Президентининг бир неча фармон қарорлари бажарилишида Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Нукус филиалининг профессор ўқитувчилари ҳозирги вақтда Қорақалпоқ театри санъатининг ривожланишида илмий-тадқиқот ишларин мақсад қилиб қуймоқда. Юқорида билдирилган фикр мулоҳазалардан шундай хулосаларга келиш мумкин, талаба ёшларни илмий тадқиқот ишларига йўналтиришнинг зарур шартларидан бири таълим жараёнида ўқитувчи ўқувчиларнинг мустақил билим олишларини таъминловчи, йўналтирувчи, маслаҳат берувчи илмий тафаккурини ривожлантиришнинг тўғри йўлларини кўрсатувчи, ҳамкорлик қилувчи шахс ҳисобланади. Муаммоли таълим мустақил, ижодий ва фаол ўзлаштиришни таъминлаш билан бирга, кенг қамровли фикр юритишга, аввалига ўзи учун янги билимларни кашф эти шва кейинчалик илмни, фанни ривожлантирадиган кашфиётлар қилишга замин ҳозирлайди.

Инсоннинг энг олий хусусияти бўлмиш тафаккур моддий борлиққа янада яқинлашиб уни аниқроқ ифодалаш учун интилиш, муаммони ҳал қилиш жараёнларининг маҳсули сифатида намоён бўлади. Зеро, илм халқнинг, Ватаннинг бойлиги, келажак пойдеворидир. Шунинг учун ҳам Ватан равнақи, юрт тинчлиги, ҳалқ фаровонлигини ривожлантиришда ёшларнинг илм эгаллаши муҳимдир. Шу ўринда Абдулла Авлонийнинг «Илм инсонларнинг мадори, ҳаёти, раҳбари, нажотидир. Илм ўрганмоқ олим бўлмоқ учун мактабга кирмоқ муаллимнан таълим олмақ лозим» деган ғояларининг моҳияти ҳаётда ўз исботини топганлигини таъкидлаш жоиз. Илм олиш орқали инсон табиат ва жамият қонуниятлари ичига чуқурроқ кириб боради, қатта авлодларнинг доно тажрибасини теран англайди жаҳон фани ва техникаси янгиликларидан баҳобар бўлади ва қамол топади.

MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикасида кадрларни тайёрлаш миллий дастури. – Тошкент, Ўзбекистон, 1997 й.
2. Тўракулов Х.А., Хасанбоев Ж.Ж., Усмонов Н.Ў., Алқаров И.Ш. Илмий тадқиқот асарлари Ўқув қўлланма, Тошкент: «Фан ва технология». – 2011.
3. Турдимов Ш. Алпомиш ва Отабек. Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 2014.

УДК 316.776

Марына Татарэвіч
(Мінск, Рэспубліка Беларусь)

ІНТЭГРАЦЫЙНЫ ХАРАКТАР МІЖКУЛЬТУРНАЙ КАМУНІКАЦЫІ ТАТАРАЎ НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ

У артыкуле даецца вызначэнне паняцця «акультурацыя», абазначаны і прааналізаваны яе асноўныя стратэгіі, а таксама выяўлена адметнасць міжкультурнай камунікацыі татараў і беларусаў.

Ключавыя словы: *акультурацыя, адаптацыя, асіміляцыя, сепарацыя, інтэграцыя, маргіналізацыя, культура-донар, культура-рэцыпіент.*

The article defines the concept of «aculturation», outlines and analyzes its main strategies, as well as the peculiarity of intercultural communication between Tatars and Belarusians.

Key words: *aculturation, adaptation, assimilation, separation, integration, marginalization, donor culture, recipient culture.*

У якасці вядучага прынцыпу культурнай палітыкі Рэспублікі Беларусь абвешчаецца культурны плюралізм – цяпімасць да прадстаўнікоў іншых культур, мірнае суіснаванне ў рамках адной дзяржавы самых розных этнакультурных традыцый, якое не выклікае міжнацыянальнай напружанасці і канфліктаў. Пры культурным плюралізме ні адна нацыянальная меншасць не губляе сваёй самабытнасці. Прадстаўнікі адной этнічнай культуры ўспрымаюць ідэі, каштоўнасці, традыцыі іншых культур, узбагачаючы пры гэтым сваю ўласную.

Можна вылучыць некаторыя ідэалагічныя прынцыпы, якія ляжаць у аснове плюралістычнай канцэпцыі Рэспублікі Беларусь. Сярод іх – адпаведнасць патрабаванням сацыяльнай роўнасці і выключэнне дыскрымінацыі, захаванне культурных рыс этнічных груп, унясенне этнічных рысаў культуры і побыту ў нацыянальную культуру, аб'яднанне лакальных груп у адзінае полікультурнае і грамадзянска-прававое грамадства.

Рэспубліка Беларусь – гэта не толькі, шматнацыянальная, але шматканфесійная дзяржава, дзе пераплецены розныя рэлігіі і культуры. Важным з'яўляецца суседства беларускай дзяржавы з іншымі культурамі і народнасцямі. На сучасным этапе інавацый, глабальнага развіцця і аптымізацыі менавіта міжкультурная камунікацыя, дыялог культур, з'яўляецца найважнейшымі ўмовамі прагрэсу і гарманічнага развіцця краіны. Падмуркам для міжкультурнай камунікацыі з'яўляецца міжкультурная кампетэнцыя: здольнасць чалавека існаваць у полікультурным грамадстве, дасягаць паспяховага разумення прадстаўнікоў іншых культур і прадстаўнікоў сваёй культуры. Міжкультурная камунікацыя прадугледжвае культурны абмен, гэта спрыяе ўзбагачэнню нацыянальных тэкстаў культур, якія ўступаюць у працэс дыялогу.

Для абазначэння ўзаемадзеяння і ўзаемаўплыву паміж культурамі ў культуралогіі выкарыстоўваецца тэрмін «акультурацыя», гэтая з’ява разглядаецца адначасова як працэс і як вынік узаемнага ўплыву розных культур, пры якім усе ці частка прадстаўнікоў адной культуры пераймаюць нормы, каштоўнасці і традыцыі другой. Фактычна паняцце акультурацыі сінанімічна паняццю міжкультурнай камунікацыі, яго змест адлюстроўвае розныя формы кантактавання культур. Акультурацыя выступае найперш як мета-форма міжкультурнай камунікацыі.

Упершыню тэрмін «акультурацыя» быў выкарыстаны амерыканскім даследчыкам Дж. Пауэллам у 1880 годзе і абазначаў культурнае падабенства, якое ўзнікае з прычыны імітацыі пры культурных кантактах.

Класічным лічыцца вызначэнне, прапанаванае Р. Білзам, Р. Рэдфілд, Р. Лінтан і М. Херсковіцам, у якім акультурацыя разумеецца як з’ява, якая ўзнікае ў выніку бесперапыннага кантакту груп асоб, якія належаць розным культурам, з наступнымі зменамі ў культурных патэрнах адной або абедзвюх груп [5].

Асаблівае значэнне ў даследаванні працэсу акультурацыі мела праца Р. Лінтан «Акультурацыя ў сямі плямёнах амерыканскіх індзейцаў» (1940), у якой былі выдзелены два тыпы умоў, у якіх магчыма праходжанне акультурацыі. У першым выпадку, гэта свабоднае запазычанне кантактуючымі культурамі элементаў і мадэляў культуры адзін аднаго, якое праходзіць пры адсутнасці агрэсіўнага ціску адной групы над іншай. У другім выпадку, адбываецца накіраваная культурная трансфармацыя, у выніку якой дамінуючая група праводзіць палітыку гвалтоўнай культурнай асіміляцыі падпарадкаванай групы [3].

У працэсе акультурацыі ў якасці культуры-донара (беларуская культура) і культуры-рэцыпіента (татарская культура) адначасова выступаюць абедзве культуры, якія ўзаемадзейнічаюць, хоць ступень іх уплыву адна на другую можа быць неаднолькавай. Акрамя таго, прадстаўнікі адной культуры могуць цалкам прымаць каштоўнасці іншай, адкідваць іх альбо падыходзіць да іх селектыўна, выбарчна.

Даследчыкі Р. Рэдфілд, Р. Лінтан і М. Херсковіц вылучылі тры асноўныя тыпы рэакцыі групы-рэцыпіента на культурны кантакт:

прыняцце: поўнае замяшчэнне старога культурнага патэрна новым, характэрным для донарскай культуры;

адаптацыя: частковае змяненне традыцыйнага патэрна пад уплывам культуры донарскай групы;

рэакцыя: поўнае непрыняцце мадэляў прымаючай культуры, якое суправаджаецца ўзмоцненымі спробамі захаваць традыцыйныя мадэлі ў нязменным стане [2].

Прааналізаваўшы міжкультурную камунікацыю татарараў і беларусаў, можам з упэўненнасцю сцвярджаць, што рэакцыяй татарараў на культурны кантакт з’яўляецца адаптацыя, так як адбылося частковае змяненне традыцыйнага патэрна татарскай культуры пад уплывам беларускай.

На матэрыялах шматлікіх даследаванняў групай навукоўцаў на чале з М. Бэнэтам былі вылучаны некалькі тыпаў рэакцыі на іншую культуру. (варта

адзначыць, што ў паводзінах аднаго прадстаўніка якой-небудзь культуры можа назірацца розныя ўстаноўкі ў паводзінах, якія будуць адрознівацца ў залежнасці ад канкрэтнай сітуацыі і пастаўленых перад ім задач.

Першай рэакцыяй на іншую культуру выступае адмаўленне адрозненняў культур, што азначае перакананне ў існаванні агульначалавечых каштоўнасцяў, нормаў, правілаў паводзінаў і г. д.

Другая рэакцыя – гэта абарона ўласнай культурнай адметнасці, пры якой складаецца ўстойлівае ўяўленне пра тое, што каштоўнасці і нормы іншай культуры могуць прадстаўляць пагрозу звыкламу ўкладу жыцця. Абарона ўласнай культурнай традыцыі часта суправаджаецца непаважным стаўленнем да іншых культур. Міжкультурныя адрозненні пры такой рэакцыі часта ігнаруюцца і ўспрымаюцца як негатыўныя стэрэатыпы іншай культуры. Пры гэтым негатыўныя характарыстыкі прыпісваюцца ўсім прадстаўнікам іншай культуры. Фарміраванне ахоўнай мадэлі паводзінаў адбываецца як у міжасобасных зносінах, так і выніку ўплыву сацыяльных інстытутаў.

Трэцяй рэакцыяй з'яўляецца мінімізацыя культурных адрозненняў, гэта значыць поўнае або частковае прызнанне каштоўнасцяў, нормаў, формаў паводзін іншай культуры, а таксама прызнанне наяўнасці агульных рыс у культурах (найбольш прымальны спосабам успрымання іншых культур).

Чацвёртая рэакцыя выступае як прыняцце існавання міжкультурных адрозненняў, калі прадстаўнікі адной культуры ведаюць пра існаванне іншай, добразвычліва ставяцца да яе, а таксама не імкнуцца актыўна інтэграваць з ёй.

Пятая рэакцыя – пазітыўнае стаўленне да іншай культуры, успрыманне яе нормаў, каштоўнасцяў, формаў паводзін пры ўмове захавання сваёй ідэнтычнасці – гэта форма міжкультурнага ўзаемадзеяння, якая выяўляецца ў адаптацыі да новай культуры.

Неабходна адзначыць, што этапы ўспрымання чужой культуры могуць змяняцца ў залежнасці ад працягласці культурнага кантакту і асобавых асаблівасцяў суб'ектаў культуры.

Амерыканскі даследчык В. Бэры выдзяліў стратэгіі акультурацыі па двух напрамках. Першы звязан з неабходнасцю падтрымліваць сваю ўласную культуру ці неабходнасцю адмовіцца ад яе. Другі напрамак абумоўлены неабходнасцю падтрымліваць або не прымаць каштоўнасці і нормы дамінуючай або прымаючай культуры. Зыходзячы з прыярытэтных напрамкаў, В. Бэры вылучыў наступныя стратэгіі: асіміляцыю, сепарацыю, інтэграцыю і маргіналізацыю.

Асіміляцыя адбываецца тады, калі прадстаўнікі адной культуры прымаюць культурныя нормы і каштоўнасці дамінуючай або прымаючай культуры не на карысць уласнай культуры.

Сепарацыя адбываецца з-за імкнення захаваць сваю культуру, у выніку чаго не прымаюцца нормы і каштоўнасці дамінуючай або прымаючай культуры.

Інтэграцыя адбываецца ў тым выпадку, калі прадстаўнікі адной культуры ў стане прыняць культурныя нормы дамінуючай або прымаючай культуры з умовай захавання сваіх уласных культурных нормаў і звычаяў.

Інтеграція ў сваю і чужую культуру, як тып міжкультурнага ўзаемадзеяння, уласціва найперш для полікультурнай асобы, якая ўспрымае чужыя нормы і каштоўнасці як уласныя.

Маргіналізацыя, як стратэгія акультурацыі, з'яўляецца самай непрыёмальнай, бо ў дадзеным выпадку, суб'екты культуры адваргаюць каштоўнасці і нормы як сваёй уласнай, так і чужой культуры [4].

Сярод фактараў, якія паўплывалі на характар міжкультурнай камунікацыі татарараў на тэрыторыі Беларусі, можна вылучыць наступныя:

ступень дыферэнцыяцыі культуры, якая прымае: багацце культурных формаў (мараль, права, мастацкая культура, эстэтыка), спрыяе адаптацыі новаўвядзенняў, не падрываючы асновы ўласнай духоўнай структуры;

працягласць кантакту – расцягнутае ў часе ўздзеянне беларусаў і татарараў выклікала не шокавы стан і абурэнне, а прывыканне і паступовае прыняцце;

палітыка-эканамічныя ўмовы ўзаемадзеяння – залежнасці ад палітычнага і эканамічнага панавання беларусаў прывяла да культурнай інтэграцыі татарскага народу.

Такім чынам, поспех адаптацыі да чужой культуры залежыць ад набыцця ўменняў і навыкаў паводзін ва ўсім спектры жыццёвых сітуацый, уласцівых іншай культуры. Поўная адаптацыя чалавека да чужой культуры азначае, што ўсе аспекты камунікацыі працякаюць адначасова, скаардынавана і збалансавана.

Аптымальным вынікам акультурацыі сёння лічыцца стратэгія інтэграцыі культур, якая дае бікультурную або мультыкультурную асобу. Інтэграцыйная стратэгія, прадугледжвае добраахвотнае праходжанне як з боку рэцыпіентаў (татарараў), так і з боку культурных донараў (беларусаў). Гэта абумоўлена пазітыўнай этнічнай ідэнтычнасцю і этнічнай талерантнасцю. Такім чынам, важнейшыя мэтай акультурацыі з'яўляецца доўгатэрміновая і стабільная адаптацыя да чужой культуры. Вынік дадзенага працэсу можа разглядацца ў двух аспектах: псіхалагічным і сацыякультурным. Псіхалагічная адаптацыя – дасягненне псіхалагічнай задаволенасці ў кантэксце культуры-донара. Сацыякультурная адаптацыя – здольнасць свабодна арыентавацца ў новай культуры пры ажыццяўленні ўсіх вытворчых, творчых і бытавых задум. Адметнасць інтэграцыі татарараў у тым, што яна акамулюе псіхалагічную і сацыякультурную адаптацыю.

Прааналізаваўшы міжкультурную камунікацыю беларусаў і татарараў неабходна адзначыць, што нягледзячы на розныя палітычныя супярэчнасці, беларуска-татарскія адносіны на працягу многіх стагоддзяў вызначаліся талерантнасцю, добразычлівасцю, дружалюбнасцю, узаемнай павагай да культурных здабыткаў, правоў і абавязкаў гэтых народаў. Асновы паважлівага стаўлення да інтарэсаў татарараў былі закладзены яшчэ ў часы праўлення Вітаўта, які лічыў «плодзей кожнай нацыі, кожнай веры роўнымі сабе, калі яны толькі былі добрымі грамадзянамі» [1, с. 127]. Беларускія татары, як сведчыць гісторыя, сапраўды з'яўляліся працаздольнымі, добрасумленнымі грамадзянамі Вялікага княства Літоўскага, нягледзячы на некаторыя аб'ектыўныя цяжкасці. Менавіта Вітаўт нібы «прывязаў» да сябе ўсіх татарараў

ВКЛ, надаў ім адпаведныя правы і свабоды, што, у сваю чаргу, абумовіла прыхільныя, мірныя ўзаемаадносіны паміж імі і беларусамі. Яшчэ адным яскравым прыкладам талерантнага стаўлення жыхароў Беларусі да татарскага насельніцтва можа служыць даволі шырока распаўсюджаная беларуская прымаўка «Татары – добрыя гаспадары» [1, с. 128]. У супольным жыцці агульнай барацьбе супраць знешніх ворагаў мацнела ўзаемаразуменне беларусаў і татароў на беларускіх землях. Вядома, што ў 1410 г. падчас Грунвальдскай бітвы разам з беларусамі, літоўцамі і палякамі мужна змагаліся з крыжакамі каля 40 тыс. татар. Яны ўдзельнічалі ва ўсіх баявых аперацыях другой паловы XVIII – пачатку XIX ст., у палітычных падзеях, звязаных з падзеламі Рэчы Паспалітай (1772, 1793 і 1794 гг.), у вайне 1812 г. і ў паўстанні 1830-1831 гг., у Першай і Другой сусветных войнах. Працяглыя міжэтнічная камунікацыя паміж беларусамі і татарамі абумовілі амаль поўную адсутнасць у абодвух народаў нацыянальнай варожасці і рэлігійнага фанатызму. Многія татары нядрэнна ведалі звычаі, традыцыі, фальклорныя творы беларусаў, а таксама нярэдка размаўлялі на беларускай мове. Зразумела, пэўныя спрэчкі, непаразуменні (у большасці на побытавым узроўні) паміж беларусамі і татарамі ў мінулым мелі месца, але значных канфліктаў на нацыянальна-рэлігійнай глебе не было ніколі. Такім чынам, можна з упэўненасцю сцвярджаць, што два самабытных народы – беларускі і татарскі – пры сумесным жыцці вызначаліся добрасуседствам, талерантнасцю, уважлівымі адносінамі да звычаяў і вераванняў адзін аднаго.

СПІС КРЫНІЦ І ЛІТАРАТУРЫ

1. Думін С.У. Беларускія татары: мінулае і сучаснасць / С.У. Думін, І.Б. Канапацкі. – Мн.: Полымя, 1993. – 206 с.
2. Ушакова Р.Д. Осмысление аккультурации в контексте циклической парадигмы истории / Р.Д. Ушакова // Межд. ИЦ «Этносоциум и межнациональная культура». – М.: Этносоциум, 2009. – №4. – С. 128 – 135.
3. Berry J.W. Acculturation attitudes in plural societies / J.W. Berry, U. Kim, S. Power, M. Young, M. Bujaki // Applied Psychology/ – 1989. – №38. – P. 206.
4. Berry J.W. Immigration, Acculturation, and Adoption / J.W. Berry // Wiley Online Library [Electronic resource]. – 2008. – Mode of access: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x/pdf>. – Date of access: 18.03.2014.
5. Redfield R. Memorandum on the study of acculturation / R. Redfield, R. Linton, M.H. Herskovits // American Anthropologist. – 1936. – №38.

МИСТЕЦТВО

УДК 75.044 (510) «195/Вторая половина XX века»

Ван Мяо
(Минск, Беларусь)

ЭВОЛЮЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СРЕДСТВ В КИТАЙСКОЙ ЖИВОПИСИ НА ВОЕННУЮ ТЕМУ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА)

Антияпонская война в Китае (18. 09. 1931 – 15. 08. 1945) унесла 22 миллиона жизней китайских солдат и мирного населения страны. Забыть это нельзя! Пережитая война становится объектом искусства – изобразительного, музыкального, театрального. Статья посвящена рассмотрению развития художественных средств воплощения военной темы в китайской живописи второй половины XX века.

Ключевые слова: китайская живопись, китайские художники, живопись на военную тему.

The anti-Japanese war in China (September 18, 1931 - August 15, 1945) claimed 22 million lives of Chinese soldiers and civilians. You can not forget this! The surviving war becomes an object of art - fine, musical, theatrical. The article is devoted to the development of artistic means of the embodiment of a military theme in Chinese painting of the second half of the 20th century.

Key words: chinese art, Chinese artists, painting on a military theme.

Большинство художников Китая, работавших в 50-60-х годах XX века, сами испытали на себе все тяготы военного времени. Их послевоенное творчество существенно отличается от довоенного. После заключения советско-китайского Договора о дружбе, союзе и взаимной помощи эстетические идеи русского и советского реализма оказали огромное воздействие на формирование целого поколения китайских художников. Стремление художников реалистично отразить героизм народа в антияпонской войне сделало военную тематику доминирующим направлением живописи 1950 – 1960-х годов.

Тема подвига и самопожертвования лежит в основе картин «Восемь женщин бросаются в реку» (Ван Шенле, 1959 г.), «Пять героев на горе Лан Я» (Чжань Цзяньцзун, 1959 г.). В них отражается мужество, стойкость и непоколебимость китайского народа. На первой картине изображены 8 женщин Северо-Восточной антияпонской объединённой армии, окруженные армией противника. После ожесточенного сражения, они, оставшись без провизии и боеприпасов, вместе бросаются в реку Муданьцзян, героически отдав жизни во благо своей Родины. Композиция данной картины пирамидальная, ее основу составляют 3 группы героинь (одни, держа ружья, заходят в реку, вторые несут раненую, третьи, продолжая отстреливаться, направляются к воде). Благодаря невероятно выразительным образам героев картины, реалистичному стилю выражения, эта работа по праву

представляет высочайший уровень китайских живописцев 50-60-х годов XX века [1, с. 13-15].

На второй картине изображено последнее мгновение перед смертельным прыжком со скалы: пятеро мужчин, исполненных героическим духом, смело смотрят в глаза смерти. Позы героев подобны групповой скульптуре, автор символично сравнивает героев со скалами, на фоне которых они изображены. Успех картины определяется тем, что художник, используя приемы символизма, выразил характер героев через образ гор Лан Я, таких же великих и несокрушимых. Именно это придало картине притягательную силу [2, с. 111].

В следующий период – с конца 1970-х годов до конца 1990-х годов – в работах на военную тему выделились новые творческие направления и эстетические идеалы. Первоначальные идеализм и героизм сменились на трагический реализм и популизм. В поисках трагических «шрамов» в истории народа, художники часто обращаются к теме массового уничтожения людей. Что касается способа выражения, то в прошлое ушла единая система реалистической реконструкции событий, используются средства символизма, модернизма и других современных направлений. Большое значение приобрело создание картин-панорам, отражающих реальные события, погружающих зрителя в разные моменты истории. Это направление было связано с появлением множества новых и реконструкцией уже существующих мемориальных музеев.

Одной из показательных работ этого периода является картина Ли Цзыцзяня «1937. Нанкинская резня» (1992). Художник написал сцену возвышающейся на берегу Янцзы «горы» из тел беспощадно убитых простых людей и кровавые «реки» жестокости. Цветовой акцент сделан на бордовый, темно-красный, черный и сине-черный цвета. Скрученные судорогой тела, цепляющиеся из последних сил руки и не закрытые после встречи со смертью глаза – словно призраки 300,000 наших безвинно погибших в Нанкине соотечественников. Этой теме посвящены и картины Фэн Фасы и Шэнь Шэнцзо «Нанкинская резня» (1991), Чэн Мян «Нанкинская резня – просторы, залитые кровью» (1985) и многие другие.

В это время отражение народных трагедий стало одним из главных направлений живописных работ на военную тему. Так, на картине «Трагедия на реке» Ван Тенюя (1999 – 2001г.) изображена сцена массового убийства, произошедшего 12 декабря 1935 года в деревне Цзяпигоу, расположенной в Хуаньжэнь-Маньчжурском автономном уезде (провинция Ляонин). Японские оккупанты обвинили 35 ни в чем не повинных граждан в «связи с бандитами» и загнали в прорубь. Эта сцена, благодаря художнику застывшая во времени, до сих пор потрясает зрителя своей жесткостью.

В 1990-е годы все больше появляется картин, использующих приемы символизма. Название картины Фэн Юаня «Искры» (1991) можно интерпретировать по-разному. Одно из значений – даже маленькая искра может спалить все до тла. Однако в работе имеется и другой подтекст: динамичная композиция в небольшом пространстве картины создает визуальный эффект безграничности полотна, что наполняет ее еще более

глубоким смыслом, которого трудно достичь, буквально изображая какое-либо событие.

В картине «Стальной поток» (1991) Дэн Цзяньцзюнь также не изображает конкретное событие либо сцену. Лица и фигуры массы солдат лишены индивидуальности. Автор намеренно использовал этот прием, сравнивая всю армию со сплошным потоком, языком символов создавая целостный наступательный мощный образ.

Подытожив, хочется отметить: несмотря на то, что художественные средства в китайской живописи на военную тему со временем менялись, однако неизменным осталось отражение авторами коллективного духа китайского народа, его стойкости и непреклонности перед бедами и трудностями, непоколебимая вера в светлое будущее своей Родины [3, с. 16-18].

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

1. 王盛烈《创作〈八女投江〉的体会》，《美术》1959年第6期= Ван, Шенле. Как создавалась картина «Восемь женщин бросаются в реку» / Шенле Ван // Изобразительное искусство. – 1959. – №6. – С. 13 – 15.
2. 詹建俊《〈狼牙山五壮士〉创作杂感》，转引自徐虹编著《詹建俊词典》，上海古籍出版社2001年版= Чжань, Цзяньцзюнь. Заметки о создании картины «Пять героев на горе Лан Я» / Цзяньцзюнь Чжань // Словарь Чжань Цзяньцзюня / под ред. Сюйхун. – Шанхай: Шанхайское издательство древних книг, 2001. – С. 111.
3. 邵大箴《更上一层楼--看四川美院画展有感》，《美术》1984年第6期= Шао, Дачжэнь. Подняться еще выше – впечатления о художественной выставке Сычуаньского института изобразительных искусств / ДачжэньШао // Изобразительное искусство. – 1984. – №6. – С. 16 – 18.

УДК 78.022

Юрій Волощук
(Івано-Франківськ, Україна)**ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ АНСАМБЛЮ НАРОДНОЇ МУЗИКИ
«ЧЕРЕМОШ» У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ АВТЕНТИЧНИХ ТА
АКАДЕМІЧНИХ ТРАДИЦІЙ**

У статті досліджується вплив професійного виконавського мистецтва на майстерність провідних народно-ансамблевих колективів Гуцульщини; аналізується зв'язок їхнього виконавського стилю з фольклорними елементами виразності; вивчається специфіка втілення виконавського фольклоризму у творчості ансамблю народної музики «Черемош».

Ключові слова: народно-інструментальний ансамбль, автентика, академізм, народно-професійні взаємовпливи, фольклор, фольклоризм, реконструкція фольклору.

In clauses the influence professional performing art on skill of the conducting folk-ensemble collectives of Guculshchyna is investigated; the communication them performing art of style with folklore elements of expressiveness is analyzed; the specificity of an embodiment performing folklorism in creativity of ensemble of national music «Cheremosh» is studied.

Key words: folk-tool ensemble, authentic, academism, folk-professional interaction, folklore, folklorism, reconstruction of folklore.

Одним з важливих стильових компонентів музичного фольклору Гуцульщини є народно-інструментальне ансамблеве виконавство, яке має давні та міцні традиції і широку перспективу розвитку в епоху глобалізаційних процесів. Тому сучасне вітчизняне музикознавство та фольклористика особливу увагу приділяють дослідженню організованих форм виконавського фольклоризму або так званої професійної реконструкції фольклору у творчості народно-ансамблевих колективів.

Слід зауважити, що процес функціонування народно-інструментального мистецтва Гуцульщини на сьогоднішній день знайшов відображення у численних публікаціях музикознавців, фольклористів та органістів. Однак в їхніх працях дещо фрагментарно висвітлюються питання взаємозв'язків професійного та народного інструментального виконавства, не систематизуються особливості функціонування етно-фольклорного виконавства на теренах одного з яскравих етнографічних регіонів України – Гуцульщини наприкінці ХХ – початку ХХІ століття.

Дослідження впливу професійного музичного мистецтва на майстерність одного з найяскравіших і самобутніх народно-інструментальних колективів Гуцульщини – ансамблю трістої музики „Черемош”, вивчення специфіки втілення виконавського фольклоризму у творчості колективу – все це визначає пріоритети і формує мету наукового пошуку розвідки.

Починаючи з останньої третини ХХ століття форми фольклорного і професійного мистецтва перебувають в стані тісного перехрещення і

взаємопроникнення. Такий вплив є двостороннім: академічне виконавське мистецтво досить часто живилося народним мелосом (як безпосередньо, так і опосередковано), у свою чергу – професійне музичне мистецтво впливало на виконавські стилі фольклору. Відтворення народних інструментальних мелодій музикантами з професійною освітою через використання різноманітних засобів музичної виразності, притаманних академічному мистецтву, призвело до нової якості автентичного першоджерела, нової форми його реалізації.

Реконструкція інструментального фольклору професійними ансамблевими колективами характеризується наближенням до давніх основ у сценічній інтерпретації, освоєнням місцевих та регіональних традицій і є одним з основних шляхів проникнення фольклору в сферу сучасної культури [7, с. 315].

Характерною ознакою народно-ансамблевого інструментального виконавства Гуцульщини останньої третини ХХ – початку ХХІ століття є його тісний зв'язок як з автентичним фольклором, так і з традиціями професійного мистецтва. Взаємопроникнення автентичного інструментального виконавства з професійним мистецтвом пов'язане з кількома основними чинниками, які ми спробуємо виявити, аналізуючи творчу діяльність одного з найсамобутніших інструментальних колективів Івано-Франківщини – ансамблю троїстих музик «Черемош» з м. Верховини.

Ансамбль троїстих музик «Черемош» заснований 1978 року у Верховині Романом Кумликом, який до січня 2014 року був його незмінним керівником [5]. Окрім того, Романа Кумлика знають у Галичині і далеко за її межами як обдарованого і талановитого музиканта, скрипаля-віртуоза. Він майстерно оволодів такими призабутими гуцульськими інструментами, як телінка, дудка з басом, флюяра-двійниця, зозуля, тиква, дрімба, а також всіма сопілками.

Ансамбль народної музики «Черемош» під орудою Р. Кумлика досяг досконалості в інтерпретації та відтворенні гуцульського автентичного фольклору, відзначається самобутнім виконавським стилем та оригінальним репертуаром. Тому, вивчаючи окреслену у цьому дослідженні проблематику, ми опираємося на творчість «капели Р. Кумлика», яка уособлює основні чинники взаємопроникнення елементів народного та академічного виконавського мистецтва у галузі народно-інструментальної ансамблевої музики.

Перший, найвагоміший чинник взаємодії автентики та професіоналізму, пов'язаний з можливістю отримання професійної музичної освіти музикантами з «народного середовища». Так, наприклад, постійні учасники ансамблю «Черемош» здобули середню спеціальну та вищу освіту у вищих навчальних закладах культури та мистецтва. Зокрема, Степан Паньків (баян) – закінчив Харківський інститут культури; Микола Іллюк (скрипка, барабан, трембіта) – закінчив Калуський коледж культури; Роман Кумлик (керівник ансамблю, соліст на 16 гуцульських інструментах) – закінчив Сімферопольське училище культури і десятимісячні курси диригентів Івано-Франківського обласного будинку народної творчості [2].

Навчання музикантів у професійних навчальних закладах позначилося на їх постановці, виконавській манері, засобах виразності, репертуарі. Так, аналізуючи гру на скрипці керівника ансамблю «Черемош» Романа Кумлика, відзначаємо ряд специфічних рис його індивідуального виконавського стилю:

1) Звуковисотна інтонація у грі віртуоза характеризується специфічними тоно-півтоновими відношеннями, пов'язаними з особливостями народних ладів. Специфічне інтонування зумовлене також постановкою його лівої руки, кисть якої значно прогнута і торкається грифа навіть в першій позиції. При такому положенні кисті пальці падають на гриф дуже плоско, що сприяє виконанню розширених напівтонів та звужених тонів. Крім того, досить часто в орнаментіці використовуються мікроінтервали (менші $\frac{1}{2}$ тону), які виконуються короткими кистьовими вібраційними рухами.

2) Виразова палітра скрипаля досить широка і включає володіння віртуозними штрихами (деташе, летюче стакато, спікато, сотієс, рикошет), акордовою технікою і технікою подвійних нот, віртуозними пасажами, контрастною динамікою, що, очевидно, пов'язано з наявністю в репертуарі колективу віртуозних гуцульських, румунських, молдавських та угорських композицій, а також авторських творів – «Жайворонка» Г. Дініку, «Чардаша» К. Монті та інших. Про зв'язок виконавця з фольклорною інструментальною традицією свідчать такі специфічні особливості інтерпретації: використання гліссандо, мелізматики (форшлаги і трель), гра «короткого» деташе в середній та верхній частинах смичка в дуже швидких темпах, акценти, пунктирний ритм, синкопи.

3) В інтерпретації традиційної інструментальної музики народний скрипаль часто звертаються до вібрато, мелізматики, гліссандо. Проте, слід відзначити, що вібрація здебільшого виконує оздоблювальну функцію і є спорідненою з орнаментикою. Характерним є розповсюдження відкритих струн, що надає звучанню пронизливості і терпкості.

Таким чином, можна констатувати, що народний віртуоз Роман Кумлик у своїй виконавській творчості для більшої переконливості в інтерпретації автентичного матеріалу послуговується методом виконавського фольклоризму, тобто використовує фольклорні елементи (інтонації, технічні прийоми, штрихову техніку) у професійному виконавському мистецтві.

Наступний чинник народно-професійного синтезу пов'язаний із залученням до складу ансамблів, поряд з традиційним, академічного інструментарію. Так, для відтворення та популяризації фольклорних композицій керівник „капели” Роман Кумлик вводить до її складу такі народні інструменти, як скрипка, волинка, окарина (зозуля), трембіта, гуцульська триструнна ліра, дудка, телинка, тиква, дрімба нанайська з Хабаровського краю, дрімба бурятська, дрімба британська, дрімба з Франкфурта (Німеччина), а також – румунська та гуцульська дрімби, флюєрка і флюєра з басом, сопілка на 5 отворів (одинарна, подвійна), сопілка на 6 отворів. Проте, слід зазначити: у складі колективу є також професійні інструменти – баян та сопілка на 10 отворів, що є свідченням проникнення традицій академічного мистецтва в автентичну сферу.

Третій чинник взаємопроникнення елементів професійного мистецтва та традиційного інструментального виконавства зумовлений змінами у формах збереження та передачі фольклорної традиції. Так, якщо скрипалі-самоуки підтримують укорінену безписемну форму збереження і передачі традиції, то репрезентанти «третьої культури» (до яких відноситься і народно-інструментальний ансамбль „Черемош”) досить часто пропагують свою творчість через видання нотних збірників, запис платівок, компакт-дисків тощо. Зокрема, у доробку колективу є три компакт-диски, перший з яких записаний у 1993 році, другий – у 2000, третій – у 2004 році разом з оркестром Святого Миколая з Любліна.

Четвертий чинник народно-професійного симбіозу простежується в репертуарі народно-інструментальних колективів Гуцульщини. Зокрема, аналізуючи творчість ансамблю «Черемош», відзначимо, що його основу складають автентичні мелодії різних регіонів та етнографічних груп, наприклад, «Мишинська гуцулка», «Румунська гуцулка» (мелодії гуцульські, в яких відчувається вплив, діалект Румунії), «Путивільська гуцулка», «Косівська гуцулка», коломийки, колядки тощо. Проте і у виборі репертуару все ж таки відчутні академічні впливи, що виявляється у виконанні авторських творів («Чардаш» К. Монті, «Жайворонок» Г. Дініку), обробок народних мелодій («Спогади про Карпати»), російської, єврейської, угорської інструментальної музики [2].

П'ятий чинник взаємодії традиційного музикування та професійного виконавського мистецтва полягає у зміні форм виявлення сучасного фольклоризму. Адже у процесі переходу фольклору зі звичного для нього середовища у сценічні умови відбувається зміна побутової функції, часової та обрядової приналежності, трансформація жанрового складу. Вихід фольклору з надр традиційно-побутової культури на рівень сценічного виконання чи масових комунікацій (виступи на радіо, телебаченні, запис компакт-дисків) характеризується ступенем його інтерпретації.

Таким чином, ознайомлення з творчою діяльністю народно-інструментального ансамблю «Черемош» з м. Верховина Івано-Франківської області, аналіз концертного репертуару колективу, вивчення рецензій на їхні виступи у пресі та фахових виданнях дозволило визначити ряд чинників, які визначають ступінь взаємодії автентики та академізму у розвитку сучасного народно-інструментального ансамблевого виконавства:

Сучасне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво орієнтується саме на ті зразки творчості та виконавської майстерності, що сягнули високого рівня завдяки засвоєнню та розвитку академічних норм виконавства.

Учасники та керівники найвідоміших народно-інструментальних колективів здобули професійну мистецьку освіту, що відобразилося на їхній виконавській майстерності, манері гри, культурі звуковедення, звуковидобування та фразування, розширило палітру виразових засобів та технічних прийомів гри.

У репертуарі народно-інструментальних колективів вагоме місце посідають українські, румунські та угорські фольклорні інструментальні композиції, які вже пройшли обробку в професійному середовищі,

пристосувались до його естетики, можливостей, смаків. Крім того, такі колективи часто виконують авторські композиції, що свідчить про тісну взаємодію з академічним мистецтвом та зростання професійної майстерності «народних віртуозів».

Синтез фольклорної інструментальної традиції та високого виконавського професіоналізму у творчості провідних митців-віртуозів дав в результаті унікальний феномен так званого «інструментального фольклоризму», використання якого значно розширило виражальні засоби музичного мистецтва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієвський І. Проблеми фольклористики та сучасна українська скрипкова школа // Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. Музичне виконавство. – Вип. 1. – К., 1999. – С. 85 – 96.
2. Атаманюк Ю. Гуцул, який грає на всіх музичних інструментах // Час і події: електронна версія. <http://www.chasipodii.net/article/4003/>.
3. Волощук Ю.І. Народно-професійне інструментальне виконавство як явище сучасної культури (на матеріалі творчості гуцульських скрипалів) // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: наук. записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 12. – Рівне: РДГУ, 2007. – С. 76 – 80.
4. Грица С.Й. Фольклор і сучасність // Українська художня культура: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1996. – С. 300 – 313.
5. Кумлик Роман Петрович // Вікіпедія: електронний ресурс. http://uk.wikipedia.org/wiki/Кумлик_Роман_Петрович/
6. Мацієвський І. Троїста музика (до питання про традиційні інструментальні ансамблі) // Ігри й співголосся. Контонація. Музикологічні розвідки. – Тернопіль: Астон, 2002. – С. 95 – 110.
7. Новійчук В.І. Народно-професіональні зв'язки та тенденції розвитку фольклорних форм творчості / В.І. Новійчук // Українська художня культура: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1996. – С. 314 – 331.
8. Пасічник Л. Троїста музика в народно-інструментальному мистецтві України ХХ століття // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Вип. IV. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 133 – 144.
9. У музеї Романа Кумлика досі грає скрипка // Високий замок: електронна версія. <http://wz.lwiw.ua/article/142922/>.

УДК 791.43

Ли Шаохань
(Ланьчжоу, Китай)**МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФЕСТИВАЛЬНЫЕ ПРОЕКТЫ КИТАЯ И
БЕЛАРУСИВ СФЕРЕ КИНОИСКУССТВА: СОСТОЯНИЕ И
ПЕРСПЕКТИВНЫ РАЗВИТИЯ**

В этой статье представлена Белорусская «Неделя китайского кино» в 2018 году, организованная Институтом Конфуция в Национальном университете Беларуси. Это событие отражает взаимное проникновение и влияние китайской и белорусской культур. В течение недельного периода многие белорусские зрители были привлечены к кино, чтобы испытать очарование китайских фильмов. Продолжая китайскую культуру, они также создали важный мост для взаимного сотрудничества между кинематографической культурой двух стран.

Ключевые слова: международные фестивали, киноискусство, кинотеатр, институт Конфуция, зритель, кинематограф.

This article expounds the Belarusian 2018 «Chinese Film Week» organized by the Confucius Institute at the National University of Belarus. From the history and development of the Film Week, this event reflects the mutual infiltration and influence of the Chinese and Belarusian cultures. During the week-long period, many Belarusian audiences were attracted to the cinema to experience the charm of Chinese movies. In carrying forward the Chinese culture, they also built an important bridge for mutual cooperation between the two countries' film culture.

Key words: international festivals, cinema, cinema, Confucius Institute, spectator, cinematography.

15 января 2018 года в кинотеатре «Центральный» в столице Беларуси городе Минск началась «Неделя китайского кино». В течение коротких шести дней эта неделя кино представила шесть китайских кинофильмов и собрала практически тысячу белорусских зрителей, которые пришли в кинотеатр, чтобы вблизи прочувствовать и представить себе очарование китайского кинематографа, что вызвало настоящий «бум китайского кино» в столице Беларуси.

«Неделя китайского кино в Беларуси» проводится Институтом Конфуция при Белорусском Государственном Университете. Институт Конфуция является официальной организацией, отвечающей за распространение китайского языка и культуры, которая обладает определенной эффективностью и силой влияния. А неделя кино как одно из мероприятий культурного обмена призвана распространять культуру китайского кинематографа, улучшать понимание Китая местными жителями, повышать интерес учащихся к изучению китайского языка. На сегодняшний день вслед за развитием китайской экономики и социума и ростом его влияния на международной арене всемирный бум китайского языка постоянно подогревается. У нынешних жителей Беларуси становится все больше

возможностей различными путями уехать в Китай учиться, работать, путешествовать, и интерес к изучению китайского языка растет с каждым днем. Кинематограф как любимая широкими массами форма искусства является платформой для улучшения владения языком, окном для понимания культуры. Кинофестиваль может помочь белорусскому народу лучше понять Китай и его культуру, а также стимулировать популяризацию и распространение китайского языка в Беларуси.

Начиная с 26 сентября 2012 года, когда был поднят занавес на первой «Неделе китайского кино» в Беларуси, это мероприятие пользуется большой поддержкой правительств и отраслевых организаций обоих государств. Не только представители Посольства КНР в РБ, начиная от посла и заканчивая ответственными лицами подразделений, лично присутствуют на мероприятиях, связанных с неделей кино; Министерство культуры РБ часто оказывает содействие в разрешении актуальных вопросов и сложностей путем предоставления площадок для мероприятий, информационного обеспечения и прочими различными способами, а Министр культуры также выступает с важной речью на церемонии открытия. Именно благодаря мощной поддержке ведомств и организаций обеих стран появились достаточная уверенность, сила и смелость, чтобы и сегодня проводить «Недели китайского кино в Беларуси».

Чтобы выйти на новый уровень влияния и известности «Недели китайского кино», стимулировать и развить взаимодействие и сотрудничество между государствами в сфере кинокультуры и кинематографа, организаторы постоянно пробуют новые методы и способы. Объединение фотовыставок, показов кинофильмов, художественных представлений в единое целое во время таких мероприятий не только привязано к общей крупной теме китайского кино, но и представляет зрителям многогранную китайскую культуру, привлекает множество киноманов к просмотру. Каждый кинофильм полностью демонстрируется на языке оригинала, причем каждая кинокартина имеет соответствующую аннотацию и титры на русском языке, чтобы белорусские зрители могли еще лучше понять содержание фильма и воспринять представленные им жизнь и культуру Китая. Вместе с тем, чтобы позволить еще большему числу белорусской публики увидеть китайские фильмы, на мероприятии принята политика бесплатной выдачи билетов. Практика приглашать перед показами режиссеров рука об руку с главными актерами, которые выражают наилучшие пожелания в адрес «Недели китайского кино», заслужила популярность среди белорусских зрителей.

За последние годы Китай и Беларусь добились новых результатов в различных сферах: политике, экономике, культуре, – на этом фоне успешное проведение «Недели китайского кино» получило особо важное значение: во-первых, кинематограф – это мост, который обогащает межцивилизационное взаимодействие и культурное понимание в мирных дружественных отношениях обеих стран; во-вторых, кинематограф – это окно, которое укрепляет духовные узы и эмоциональный отклик между народами обеих стран; в-третьих, кино как платформа открывает важные модели и новые перспективы китайско-белорусского культурного сотрудничества. Это, несомненно, отражает двойственную экономическую и культурную сущность

кинематографа. Кино – это не только инструмент для создания прибылей, но и продукт, несущий культурную ценность. Известный китайский режиссер Ли Ань говорил, что ценность китайского кинематографа заключается не в том, чтобы захватить рынок, а дать ему культуру – и в этом заключается основное значение международного взаимодействия и распространения китайского кинематографа в Беларуси.

В 2018 году исполняется 26 лет с момента установления отношений между Китаем и Беларусью, и интерес к сотрудничеству между странами в сфере культуры, экономики и прочих областях постоянно растет. И это не только проведение «Недели китайского кино» в Беларуси – еще в 2017 году в китайском городе Чанчуне стороны провели «Неделю дружеского взаимодействия между Китаем и Беларусью», важной составной частью которой была «Неделя белорусского кино», а приятные новости взаимодействия в сфере кинокультуры становятся важным мостом между культурами Китая и Беларуси, для дружбы между ними. Как-то во время интервью в Китае один французский актер пошутил: «Китай – это огромный рынок, которому завидуют представители французского кино: огромное число китайских зрителей и взрывные кассовые сборы постоянно привлекают мировое внимание». Я считаю, что это обязательно станет качественным взлетом для развития и распространения белорусского кинематографа, и одновременно перед сотрудничеством обеих стран в области кинематографа открываются еще более широкие перспективы. Вслед за реализацией политического курса «Один пояс – один путь» народы обоих государств получают еще больше возможностей для еще большего числа культурных связей, где переплетение культур будет связывать людей для долгосрочного сотрудничества и развития.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

1. Фестиваль китайского кино [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://afisha.tut.by/film/festival_kitayskogo_kino/ – Дата доступа: 03.01.2018.
2. Столичное телевидение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ctv.by/novosti-minska-i-minskoj-oblasti/na-festivale-kitayskogo-kino-v-kinoteatre-centralnyy-vse-seansy> – Дата доступа: 16.01.2018.
3. Минск-новости [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://minsknews.by/v-kinoteatre-tsentralnyy-s-15-po-20-yanvara-besplatno-pokazyvayut-kitayskie-filmyi/> – Дата доступа: 15.01.2018.
4. 刘吉妍 常红2016白俄罗斯中国电影周在明斯克开幕 人民网 = Лю ЦзеЯнь. Открытие неделя китайского кино в Беларуси 2016 [Электронный ресурс] / ЦзеЯнь Лю, Хун Чанг // Сайт «Народ» – Режим доступа: <http://world.people.com.cn/n1/2016/0923/c1002-28735423.html> – Дата доступа: 23.09.2016.
5. 刘格非2016白俄罗斯中国电影周在明斯克举行 新华网 = Лю, Гефей. Неделя китайского кино в Беларуси 2016 [Электронный ресурс] / Гефея Лю // Сайт «Синьхуа» – Режим доступа: http://www.xinhuanet.com/world/2016-09/23/c_129295705.htm – Дата доступа: 23.09.2016.

Научный руководитель: **Бабич Татьяна Николаевна**,
кандидат искусствоведения, доцент кафедры белорусской
и мирной художественной культуры Белорусского государственного
университета культуры и искусств.

УДК 7:745/749:748:748.6:7.071.1

Наталія Мендерецька
(Кам'янець-Подільський, Україна)

ХУДОЖНІЙ РОЗПИС СКЛА ЯК РІЗНОВИД ДЕКОРУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГУТНИХ ВИРОБІВ

Стаття висвітлює питання декорування українських гутних виробів. Розглядаються особливості колористики, орнаментальних мотивів, композиційних прийомів та сюжетів художнього розпису як провідного виду декорування скляних виробів на теренах України XVII – XIX сторіччя.

Ключові слова: скло, гута, колір, декор, тенденції, художній розпис.

The article highlights the issues of decorating Ukrainian art glass products (the «huta» products). The peculiarities of colouring, ornamental motifs, compositional techniques and plots of artistic painting as the leading type of decoration of the glass products on the territory of Ukraine in XVII – XIX centuries are considered.

Key words: glass, «huta», colour, decor, trends, artistic painting.

Колористичну гаму українського скла створювали як освітлені, так і відповідно забарвлені маси, зокрема, так звані кольори білої і зеленої води, золотисто-жовтий і жовто-зелений, різноманітні фіолетові й коричневі відтінки аж до чорного.

На західноукраїнських землях задокументована діяльність гут (1550 – 1570 рр.) в околицях Старого Галича, Белза і Петелича, а на початку XVII століття – у с. Підгірці на Львівщині. З середини XVII сторіччя існувало близько двадцяти гут на території Київщини, Полтавщини, Чернігівщини та три гути на Закарпатті. Поширення гутництва залежало від соціально-економічних умов, а також було пов'язане із наявністю дешевого палива (лісу) та силікатних компонентів: кварцового піску, вапна, крейди тощо.

Художні властивості кольорового скла ґрунтуються на різних показниках поглинання та відбивання світла, залежно від його товщини. Зміни у товщині стінок посуду та інших його елементів викликають його переливчастість та складну вібрацію відтінків. Гру кольору гутних виробів збільшували також ліпні прикраси та пластично-багаті форми речей.

У XVIII столітті поширюється розпис гутних виробів, переважно штофів, баклаг та інших предметів з плескатою поверхнею. Розписи відзначалися великою майстерністю. За фарбувальний матеріал для розписів використовували легко топкі білі чи кольорові емалі – жовті, цеглясто-червоні, рожеві, блакитні, оливково-зелені. Розпис виконували пензлем. Гладеньке

скляне тло вимагало від майстра швидкості та впевненості, точності та віртуозності [1, с. 340-341].

Система оздоблення штофів базувалася на врахуванні його архітектоніки з орієнтацією на центричне розташування композиції, що є притаманним народному мистецтву в цілому. Кожна грань штофа трактувалася окремо. Одна із його широких площин була головною. Вузькі грані прикрашалися зазвичай окремим спрощеним елементом, похідним від елементів основної композиції. З XVIII ст. для розпису скляного посуду застосовували олійний живопис. Зважаючи на те, що він виявився досить нетривким, його замінили емалевим. Емалеві розписи рельєфно виступали на зеленому тлі, колір якого підкреслював малюнок. Крім естетичного призначення, розпис мав і технічний сенс – він приховував та маскував технологічні недоліки виробу. Подальше удосконалення підполивних розписів сприяло поширенню на гутному склі оздоблення легкотопкими емалевими фарбами, з якими почали працювати деякі майстри, котрі невдовзі відокремилися, утворивши «спеціалізовану» групу. Завдяки їхнім зусиллям майстерність розписів досягла високої довершеності.

У другій половині XVIII ст., під впливом знаменитого чеського кришталю, започаткували виробництво напівкришталю та кришталю на українських землях. Однак тут воно не зазнало ні технологічної досконалості, ні широти асортименту, ні обсягів випуску продукції, властивих славетним склоробним мануфактурам Західної Європи. На теренах України кришталеві речі виготовляли від випадку до випадку, в міру необхідності і надходження замовлень. Зрозуміло, що застосування технік полірування, гравіювання і гранування на єдиному Київському заводі кришталю було обмеженим і не таким майстерним.

Якщо кришталі майже не прижився на українському ґрунті, то гутне скло у XVIII ст. стало самобутнім національним явищем, завдяки засвоєнню певних локальних традицій народного мистецтва. У найбільшому краї гутництва – на Чернігівщині, працювали понад 120 скловарних майстерень. Спочатку це були невеликі мануфактури з кільканадцятьма особами, й лише в наступному столітті помітна тенденція до їх укрупнення.

З XVIII століття розширився асортимент гутних виробів – з'явився повсякденний та святковий посуд для зберігання напоїв. У декоруванні виробів із різними площинами переважав розпис поливими та олійними фарбами. Його виконували пензлем вільними мазками у традиційній палітрі барв: біла, жовта, червона, блакитна.

Всі розписи гутних виробів XVIII століття за їхніми художніми особливостями можна поділити на три групи, які відповідають трьом обласним типам українських декоративних розписів. Розписи першої групи характерні для Чернігівщини. Вони відзначаються тонкою графічністю і лаконізмом, великими площинами вільного тла. Так розписано високі датовані штофи кінця XVIII століття. На них найчастіше бачимо зображення журавля та досить скромні рослинні мотиви, виконані білою та рожевою фарбами. До другої групи належить розпис штофів з пишними й яскравими рослинними композиціями, які густо заповнюють тло. В них відчувається щедро

декоративність Полтавщини. Третя група представлена розписом сплющеної карафки з Сумського художнього музею та штофа кінця XVIII століття з Державного музею українського народного декоративного мистецтва. Своєрідна декоративність, вагомість зображених мотивів, соковитий колорит нагадують декор кахлів Київщини кінця XVIII – початку XIX століття [3, с. 197].

Сюжети розписів досить різноманітні: зображення козаків зі зброєю, козаків-музик, козаків, що танцюють з дівчатами, портретів тощо, але переважають тваринні та рослинні декоративні композиції, форми яких притаманні народному мистецтву.

Живописна техніка малювання на склі має давні традиції як у професійному, так і в народному мистецтві, сягаючи корінням часів Візантії та Риму. У центральній Європі розвиток цього виду живопису припадає на XV – XVIII століття. В Україні живопис на склі поширився в XIX столітті переважно в Західних регіонах, зокрема на Буковині, Галичині, Гуцульщині, Закарпатті. Живопис українських майстрів адаптувався і набув самобутніх рис. Ікони на склі, написані без дотримання церковних приписів, пов'язувалися не тільки з релігією, а й з народним побутом та естетичними уподобаннями, і призначалися для інтер'єрів сільських хат. Нерідко такі ікони називають народною картиною на склі.

Художня особливість українського розпису на склі виявляє себе яскравим колоритом, багатою декоративністю, площинністю зображення. Арсенал зображувальних засобів при цьому мінімальний: графічна лінія, обмежена палітра локальних кольорів – червоного і чорного, білого та синього, жовтого та зеленого [5, с. 18].

Прикметною стилістичною ознакою українського розпису на склі є лінійна розробка площини. Прямі і хвилясті лінії, вільно покладені за формою, створюють м'який плавний контур, який окреслює силуети фігури, риси обличчя, виявляє основне, характерне, без зайвих деталей. Ритм ліній оживляє локальні кольори площини, декоративно збагачує композицію. Така манера письма нагадує розпис малярів на скринях чи кольорові розписи на кахлях.

Дивовижний талант творців із народу на повну силу виявився у відчутті кольорів та умінні скупю палітрою надати образів мажорного звучання. Прозоре скло завжди зберігало легкість і дзвінкість барв, ставало ще яскравішим у поєднанні з посрібленою чи позолоченою фольгою.

Майстри розписів на склі володіли магічною мовою декору та образу, тому робота з-під їхніх рук народжувалася швидко, задум втілювався в ту чи іншу форму природно і легко, по-мистецьки переконливо і правдиво. Особливість такої техніки полягала в тому, що картина малювалася з одного боку, а сприйняття йшло з іншого, тому художнику треба було володіти специфічним «кінематографічним» відчуттям [5, с. 18].

Поверхня скла, що вібує кольором, відблиски позолоти, мереживо ліній, штрихів, і серед цього багатства та розкоші – світлі лики Богоматері, Ісуса. Барвисті і темпераментні, деколи усміхнені й лукаві, а деколи – незворушні, зринають перед нами зображення святих, передаючи духовну силу і насагу. Ці незабутньо-яскраві твори з'явилися у Карпатському краї в

другій половині XIX ст., коли народні малярі взиялися створювати їх на звороті скла.

Ікони на склі призначалися для хатнього використання – вони були невід’ємною частиною домівки. Перед цими «святими речами» промовляли молитви, їм віддавали шану та подяку. Ікони мали також декоративно-естетичне значення – так в народі продовжували традицію прикрашати святі місця, тобто куточок спілкування з Богом.

В Україні релігійні твори на склі виконували лише на Буковині, Гуцульщині, та Покутті. У цих місцевостях їх називали «образами» (визначення «ікона» тут стосувалося церковних творів). Відомий етнограф Володимир Шухевич у дослідженні «Гуцульщина» наголошував, що чільна стіна гуцульської хати призначалась «на образник» – місце для образів, серед яких обов’язково був св. «Ніколай». Часто зустрічалися також ікони з св. Юрієм Змієборцем, який віддавна в Україні є тотожний образу національного героя, що став на захист добра та справедливості. Серед жіночих постатей були поширені святі Варвара, Параскева та Катерина. Св. Варвару шанували як покровительку жіноцтва, св. Параскеву, яка найчастіше з’являється у багатофігурних композиціях поряд зі св. Миколоєм, Варварою, Василієм, вважали берегинею прядіння, ткацтва та родинного добробуту. У св. Іллі просили заступництва під час літніх стихій, зверталися до нього за допомогою, коли не було дощу чи занедужала худоба.

Одним із головних іконографічних сюжетів була Богородиця-Одигітрія (грец. «Провидиця»). Народні малярі здебільшого зображували коронованих Марію та Ісуса – Царицю небесну та Царя Слави. Доволі часто зустрічаємо Богородицю-Одигітрію «Лежайську», яку виконували за однойменним дереворитом, поширеним у Надсянні. На цій іконі Божа Мати представлена зі схрещеними руками, в яких інколи тримає хустину. Великого поширення набула Богородиця Годувальниця. Зображуючи цей сюжет, малярі надавали йому «українськості» – одягали Марію у вишиту сорочку з уставками на рукавах, перемітку, та коралі з хрестиком на шії. Щирою народною прихильністю користувалася Богородиця Покрова – її малювали в мафорії, багато розписаному квітами [2, с. 92].

Лейтмотивом всього народного іконопису на склі є Розп’яття з Пристоячими. В його іконографії спостерігаємо поєднання західних і східних мистецьких традицій. Тут важливу композиційну роль відіграє форма хреста – інколи він схематичний, інколи орнаментований, інколи «розквітлий» (розписаний квітковими мотивами).

Усі сюжети, відтворені на склі, народні майстри запозичували з дереворитів, гравюр та літографій, поширених в регіоні. Беручи їх за взірць, малярі малювали підклад (малюнок на папері), за яким потім виконували ікону. Тому малярство на склі відносимо до наслідуально-інтерпретаційної творчості. У зв’язку з цим особливе зацікавлення викликають образи, в яких на одній площині поєднано декілька сюжетів. Вони мають більш індивідуальний характер, оскільки відображають мислення майстра-виконавця.

Композиційним центром здебільшого виступає Роз’пяття. Обабіч нього зображували Богородицю та св. Юрія або Богородицю та св. Миколоя. Часто

малярі на одній площині представляли чотири і більше не пов'язаних між собою тем. Особливо багато сюжетів поєднували на одному склі буковинські малярі, наприклад, на образі з Чернівеччини намальовані Роз'п'яття, пророк Ілля, Богородиця з Дитям, Архангел Михаїл, св. Юрій та св. Миколай. Такі твори відрізняються самобутністю та чарують незвичним багатством тематики.

Митці практикували також доповнення головного сюжету іншими, значно меншими за розміром. Таким чином вони змінювали іконографічне звучання твору. Відбувався процес формування «народної іконографії» – майстри зіставляли теми, які, на їхню думку, були важливі та необхідні для поєднання.

Особливої привабливості цим роботам надавала «небуденність» техніки виконання. Зображення, нанесене зі звороту, перебуває під склом. Таким чином, його захищено від пошкоджень, зовнішніх впливів і вирізняється дзвінкістю кольорового звучання [5, с. 19].

У порівнянні зі звичним способом малювання, ікони на склі виконували у зворотній послідовності: спочатку на скло за підкладом переносили графічний контур та де-не-де підсилювали його пензлем. Потім потовщеними кольоровими штрихами деталізували одяг, обводили важливі елементи, наносили орнамент, після чого замальовували великі площини. В кінці важливі деталі зображення золотили. Цей комплекс образотворчих засобів – лінію, штрих, колір, позолоту – майстри вдало синтезували в єдине ціле, що на склі давало інший візуальний ефект, аніж на дереві чи полотні.

Характерною особливістю ікон на склі була площинність трактування сюжетів. Застосування кольору було узагальнюючим, а не живописним, що також сприяло плоскому зображенню. Народні майстри розробили власну систему «колір – знак»: облямування одягу – лише жовте, лики святих – білі (інколи з незначним відтінком), квіти – одно- або двоколірні. Так, з допомогою мінімалізованих засобів малярі зуміли досягти новизни художньої мови, створити особливу атмосферу дії та сприйняття хатніх образів на склі.

Народні ікони на склі, виконані понад півтора століття тому, і донині не втратили своєї мистецької привабливості, милують око та навертають до Бога.

У декоруванні гутних виробів початку XIX ст. продовжували застосовувати ліплення, розпис емалевими та олійними фарбами, гравірування. Зазвичай емалевим розписом вкривали штофи. Форма цих чотиригранних посудин із широкими й плоскими гранями була для цього найзручнішою.

Якщо у XVIII ст. на виробах із скла переважав розпис кольоровими емалевими фарбами (жовта, синя, коричнево-червона, оливково-зелена), то на початку XIX ст. більшого поширення набула біла емаль, у розписах повторювали зображення птахів і квітів.

Емалевими фарбами зазвичай розписували молочно-біле або кольорове скло, – рідше безбарвне, через те, що виднілася протилежна стінка посудини, вкрита розписом, що заважало сприйняттю зображення. Характер і мотиви малюнків подібні до традиційних народних розписів на стінах осель, кахлях і

скринях. Найуживанішим був мотив квітучої гілки. Майстер, прагнучи до реалізму, все ж не уникав стилізації та умовності – рис, які завжди були властиві творам декоративного мистецтва [2, с. 273].

Культура гутного скла в кінці XVII – на початку XIX століття формувалася майже одночасно в різних місцевостях України. На Волині гути засновували переважно в лісових масивах у районах Житомира, Новограда-Волинського, Кременця, Ушомира та інших місцях. Тут виробляли багато посуду на напої, призначеного для панського й міщанського побуту. Показовими з цього боку є вироби Чуднівської гуті (Житомирська область), де робили кришталеві витягнуті келихи з плескуватою ніжкою й конусовидним корпусом, оздобленні у верхній частині гарною смужкою бордюру, виконаного матовим гравіруванням. Окрім цих келихів, що їх на гутах інколи називали «флейтами», виробляли й чотиригранні напівштофи, штофи й карафки з вигравіруваними квітками [1, с. 235].

На Поділлі гуті були у Вінницькому, Брацлавському й Летичівському повітах. На подільських гутах, окрім традиційних «ведмедиків», «куріпок», і «дзбанків», робили й струнких форм вази, глечики, карафки, та чарки.

Розпис на склі, можна з певністю назвати провідним з низки технологічних декоруючих прийомів, які панували у декоративно-прикладному мистецтві України з кінця XVI ст. Цей вид мистецтва зазнавав змін і перетворень, але залишався цікавим, самобутнім протягом XVII – XIX ст.

Розпис на склі виступає яскравою сторінкою образотворчого фольклору, що живиться багатьма мистецькими традиціями минулих віків. У малюванні на склі відбилися естетичні смаки народу, реалії побуту, соціальні мотиви, розуміння явищ навколишнього світу. Тут органічно поєдналися казка і правда, фантазія і реальність.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія українського мистецтва: у 6-х томах / Академія наук УРСР, Головна редакція Української радянської енциклопедії; Голов. ред. кол.: М.П. Бажан (голов. ред.) та ін. / Т. 3 Мистецтво другої половини XVII – XVIII століття / Ред. 3-го тому: П.Г. Юрченко (відпов. ред), П.М. Попов, П.М. Жолтовський. – 1968. – 439 с.
2. Історія українського мистецтва : у 6-х томах / Академія наук УРСР, Головна редакція Української радянської енциклопедії; Голов. ред. кол.: М.П. Бажан (голов. ред.) та ін. / Т. 4 Мистецтво кінця XVIII – першої половини XIX століття / ред.: Я.П. Затенський (відп. ред.); Г.О. Лебедев; Ф.П. Шевченко. Кн. 1. – 1969. – 363 с.
3. Кара-Васильєва Т.В. Декоративне мистецтво України XX століття. У пошуках «Великого стилю» / Т.В. Кара-Васильєва, З.А. Чегусова. – К.: Либідь, 2005. – 274 с.
4. Стрижак Н.П. Колекція гутного скла з фондів Хмельницького обласного краєзнавчого музею / Н.П. Стрижак // Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник / [редкол. Баженов Л.В. (голова),

Блажевич Ю.І. (співголова), Єсюнін С.М. (відп. секр.) та ін.]. – Хмельницький, 2016. – Вип.7. – 222 с.

5. Тріска О.О. Про українську ікону на склі / О.О. Тріска // Католицький вісник. – 27 березня 2011. – №6 (507). – С. 18 – 19.

УДК 304.44:7.04

Олег Чуйко
(Івано-Франківськ, Україна)

МОНАСТИРІ ПРИКАРПАТТЯ В КОНТЕКСТІ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ГАЛИЦЬКОЇ РУСИ

На основі аналізу документальних матеріалів, творів мистецтва, пам'яток архітектури зроблено спробу висвітлення складних історичних та культурних процесів збереження і адаптації традицій Галицького князівства у культурі монастирів Західної України.

Ключові слова: традиція, монастир, культура, духовний центр.

On the basis of analysis of documentary materials, works of art and sights of architecture the attempt of illumination of difficult historical and cultures processes of saving and adaptation of traditions of Galician principality is done in the culture of monasteries of Western Ukraine.

Key words: tradition, monastery, culture, spiritual center.

Літописні джерела засвідчують, що в ранні княжі часи територію Прикарпаття заселяли племена білих хорватів. У IX – X ст., за повідомленнями пражського хронолога Козьми, вони входили до складу Великоморавської держави [3, с. 189]. Український церковний історик А. Петрушевич, на основі вивчення діяльності на слов'янських землях християнських святих Кирила і Мефодія та їх численних учнів й послідовників, не мав жодного сумніву, що у IX ст. кордони Великоморавської держави охоплювали землі білих хорватів. Територіально вони окреслювалися річками Стрий і Західний Буг. Основними носіями Христового вчення, яке поширилося серед населення Карпатського краю, ймовірно, були монахи з Великої Моравії та інших християнізованих земель [14, с. 3-15].

Як зауважує православний церковний історик І. Карп'як, у своїх працях А. Петрушевич цитує текст із Житія святого Мефодія, де сказано, що святий послав своїх учнів з проповіддю слова Божого до якогось князя на Віслі. На його думку, єпархія святого Мефодія простягалася за межі Перемишля. Більше того, в дещо пізніших пам'ятках чесько-моравської писемності є повідомлення про те, що на Прикарпатті монахи проповідували Святе Євангеліє. Нарешті, А. Петрушевич наводить уривок із грамоти папи Бенедикта VI, яка була надана вже після занепаду Великоморавського князівства, для латинської єпархії у Празі (947 р.), північно-східні кордони якої означувались ріками Бугом і Стрисом [6, с. 73]. Схожа думка, про те, що чорне духовенство і віруючі

Карпатського регіону перебували в юрисдикції святого Мефодія, висловлювалася й іншими авторами (П. Карашевич, Ю. Пелеш, У. Рудович).

Релігійно-культурна діяльність монастирів активізувалася, на західних територіях Русі-України, починаючи з XII ст.. «В часі виникнення та поширення чернецтва на українських землях в основі чернецкого існування було келіотство, – пише історик Р. Берест – Келіоти в часи середньовіччя на українських землях були засновниками багатьох монастирів. Загалом зауважимо, що переважно це не були класичні чернечі духовні інституції в теперішньому розумінні слова, а представляли вони лише окремі печерні, земляні або наземні келії» [1, с. 109].

У 1939 – 1941 рр. археолог Я. Пастернак проводив розкопки в урочищі Юрівське, на території княжого Галича. Там він натрапив на залишки кількох ремісничих майстерень а тому наважився висловити думку: «За княжих часів при цьому монастирі був цілий «промисловий комбінат», а саме робітні: ювелірна, бронзівнича, бляхарська, ковальська, склярська й гончарська» [11, с. 205]. Згодом під враженням відкриттів, зроблених ірландськими археологами у 1962 – 1963 рр. біля катедрального собору в м. Дублін, де було виявлено аналогічний до крилоського ремісничий комплекс, вчений змінив своє бачення проблеми: «Це означає, що був такий звичай у середньовічній Європі, що монахи, попри релігійні й виховні завдання та літописання, причинялися деякою мірою до піднесення економічного рівня населення столиці та власних потреб» [10, с. 77]. Очевидно, послух за різним фахом був обов'язком ченців. Підтвердження знаходимо в середньовічних документах, де найчастіше згадано монахів-пекарів, кухарів, садівників, будівельників, ковалів, шевців, боднарів, чоботарів.

Найдавніші згадки про перші обителі Південно-Західної Русі княжої доби є в тексті Галицько-Волинського літопису. Монастир святого Данила Стовпника, де литовський князь Войшелк прийняв чернечий постриг у 1267 р., очевидно був заснований королем Данилом Галицьким [8, с. 427]. Після короткого перебування в обителі в Угровську, Войшелк подався до ігумена Полонийського монастиря Григорія. Про хрещення майбутнього правителя Литви (1263 – 1268 рр.) і його перший постриг також сказано в Галицько-Волинському літописі під 1255 – 1257 рр. Охрестившись у Новгородку близько 1254 р., він прибув до Галича, де повідомив Данила Романовича і його брата Василя про свій намір прийняти монаший постриг. «А потім пішов він у город Полоний, до ігумена Григорія в монастир, і постригся в ченці, – розповідає літописець – і пробував у монастирі в Григорія три роки. Звідти ж пішов він у Святу гору, узявши благословення од Григорія. А Григорій був таким чоловіком святим, якого ото не було перед ним і ні по ньому не буде. Але Войшелк не зміг дійти до Святої гори, тому що смута була велика тоді в тих землях. І прийшов він назад у Новгородок, і поставив собі монастир на річці на Нішані» [8, с. 424].

Незрозуміло, чому автор найсучаснішого перекладу Галицько-Волинського літопису, академік Леонід Махновець вживає назви “город Полоний” і монастир «Полонийський», хоча в Іпатіївському та Хлебніковському списках записано: «в Полониноу» й «Полонинський». Саме

так прочитують топоніми всі дослідники історії Галицько-Волинської держави.

З літописного тексту зрозуміло, що Полонинський монастир користувався великим авторитетом у християн завдяки праведному життю настоятеля обителі, отця Григорія. Тож А. Пекар, автор нарисів про середньовічні чернечі осередки, вважав, що літописна святина мала би існувати в гористій місцевості [13, с. 321].

Вчений-лінгвіст Андрій Генсьорський, автор розвідок, присвячених «темним плямам» у Галицько-Волинському літописі, вказує на Спаський монастир, заснований Данилом Галицьким біля солеварень сучасної Коломийщини, згідно з легендою, або ж на монастир у передгір'ї с. Спас (Косівського р-ну Івано-Франківської обл.), який знищили татари [5, с. 64-65].

За іншою версією, Полонинський монастир – це, можливо, Углянський або, як його ще називають, Занівський монастир на Мараморощині. Таку думку висловив закарпатський ієромонах-василіянин Кирило Микулич, посилаючись на народні перекази. Цікаво, що заснування обителі легенди пов'язують із учнями Св. Мефодія, які після його смерті у 885 р. започаткували духовний центр «при воротах у полонину» [9, с. 2]. Атанасій Пекар солідаризується з цією гіпозезою і на її підтримку наводить невідомі джерельні документи з російської історіографії XIX – початку XX ст. [13, с. 323].

Загалом в тексті Іпатіївського літопису є згадки про існування в Галицько-Волинській Русі не менше 10 монастирів. Історик Володимир Пашуто відзначав, що більшість чернечих осідків були пов'язані з великокнязівською владою [12, с. 159]. Зусиллями Івано-Франківського археолога Богдана Томенчука вдалося локалізувати місцезнаходження наземних дерев'яних чернечих осідків, які концентруються поблизу княжих городів Південно-Західної Русі, особливо довкола Галича. В недалеких околицях княжої столиці наприкінці XX ст. вчений відкрив та частково обстежив залишки десятих стародавніх монастирів [15, с. 127-132].

У більшості випадків це йому вдалося зробити завдяки успішним розшифруванням координат історичної топографії стародавнього Галича. Наприклад, в урочищі Мніський (Монаший) сад науковець натрапив на одне з найбільших кладовищ давньоруського часу. Очевидно, в майбутньому на дослідників чекають цікаві відкриття в Княжому Звенигороді, адже тут зафіксована чи не найбагатша «монастирська топоніміка» серед усіх давньоруських міст. Зокрема, крім урочища «Монастир», на території і в околицях Звенигорода зафіксовано ще такі топоніми: «Монастирок», «Монастирець», «Монастирище», «Монастириське» і навіть с. Підмонастир [2, с. 136].

Галицькі осередки чернецтва відігравали важливу роль у суспільно-політичному житті краю. Князь Данило Галицький провадив багато церковно-релігійних організаційних заходів, спрямованих на будівництво храмів і монастирів, розвиток чернечого життя. Князь славився своєю мудрістю і побудував багато церков, серед них: Трійці, Івана, Кузьми і Дем'яна та

Богородиці в Холмі, Богородичний храм у Дорогичині, спорудив величний монастирський комплекс святого Данила в Угровську [7, с 78].

Важливим для формування чернечого руху були духовні зусилля західних монахів-місіонерів, які прагнули зорганізувати чернецтво на Русі в західних (латинських) формах. У листі Інокентія IV від 1247 р., надісланому одному з архієпископів на Сході, згадується монастир домініканців на горі святого Данила в Галичі. Мистецтвознавець Йосиф Пеленський вважав, що він міг розташуватися в урочищі Данилівське, неподалік східнохристиянських святинь [16, с. 171].

На думку церковного історика Михайла Ваврика, із згасаючого полум'я мистецького вогню княжого Галича іскорки розлетілися і запалили в іконописних майстернях Володимира, Львова, Перемишля і Холма. Успадкувавши нетлінний духовний досвід Спаського і Лаврівського монастирів, місцеві ченці-ізографи перенесли ікономалярську традицію до художніх майстерень монастирів Св. Онуфрія в Перегінську, Спаса в Гошеві, Вознесіння Господнього в Долині, де бойківська ікона здобула загальнонаціональну славу [4, с. 205-256].

Еволюція та активна культурно-освітня діяльність монастирів на теренах Прикарпаття була нерозривно пов'язана з традиціями Київської Русі і Галицько-Волинського князівства, позначеними високою культурою релігійно-церковних відносин. Слід відзначити вагомий внесок монастирських осередків у сприйняття та поширення релігійного й культурного досвіду київсько-галицького періоду. Створені в них пам'ятки архітектури, образотворчого мистецтва, літератури, релігійно-філософської думки утворюють цілісну традицію з дуже давніми християнськими основами.

Прикметно, що й надалі, в наступні століття, монастирі в Галичині відзначалися культуротворчою діяльністю, впливаючи на рівень культурного життя в краї, визначаючи характер сакрального мистецтва, здійснюючи просвітницьку місію, налагоджуючи книгодрукування та дбаючи про освіту місцевого населення. Прикладом можуть бути Василіанські монастирі на Бойківщині, Опіллі, та на Південно-Західному Поділлі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Берест Р. Археологічна наука про форми, види, та типи існування середньовічного чернецтва в Галичині / Р. Берест // Археологічні дослідження Львівського університету – Львів, 2009. – Вип. 12. – С. 102 – 114.
2. Берест Р. Давні монастирі Прикарпаття / Археологічні дослідження Львівського університету, – Львів, 2003. – Вип. 6.
3. Берест Р. До питання про прийняття християнства на землях Північного Прикарпаття. (Постановка проблеми) / Р. Берест // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2007. – Вип. 10. – С. 185 – 193
4. Ваврик о.М. Історичний нарис чернечого життя і Василіанські монастирі на Бойківщині / о.М. Ваврик // Бойківщина – Філадельфія – Нью-Йорк, 1980. – С. 205 – 256.
5. Генсьорський А.І. Галицько-Волинський літопис (процес складання, редакції і редактори) / А.І. Генсьорський. – К.: В-во АН УРСР, 1958.

6. Карпак І. Начало христианства в Галиции и Прикарпатье и основание Галицкой православной епархии / И. Карпак // Журнал Московской Патриархии. – 1963. – №9. – С. 71 – 77.
7. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / І. Крип'якевич. – Львів, 1999. – 220 с.
8. Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. – К.: Дніпро, 1990. – 591 с.
9. Микулич К. Чин Святого Василя Великого. О нашем Чинь св. Василя Великого / К. Микулич // Світ. – Ужгород, 1869. – 15(27) червня. – Ч. 23. – С. 2.
10. Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною / Я. Пастернак // Український історик. – 1978. – Ч. 4 (60). – С. 64 – 82.
11. Пастернак Я. Старий Галич. – історичні досліді у 1850–1943 рр. / Я. Пастернак. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – 347 с.
12. Пашуто В.Т. Очерки на истории Галицко-Волинской Руси / В.Т. Пашуто. – М.: Изд-во АН СССР, 1950. – 330 с.
13. Пекар о.А. Де знаходився полонинський монастир / о.А. Пекар // Записки Чину Святого Василя Великого. – Секція II. – Рим, 1989. – Т. XIV (XX). – Вип. 1–4. – С. 321 – 323.
14. Петрушевич А.С. Краткое историческое известие о времени введения христианства на Галичской Руси особенноже об учреждениях святительских столиц в Галич и Львов и святителях сидевших упмянутых столицах / А.С. Петрушевич. – Львов, 1882. – С. 3 – 15.
15. Томенчук Б.П. Прицерковні кладовища княжого Галича / Б.П. Томенчук // Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ-Галич, 1998. – С. 127 – 132.
16. Pelanowski J. Halisz w dziełach sztuki średniowiecznej / J. Pelenski/ Krakow, 1914. – 207 s.

УДК 781.37:680.653.2

Юй Болинь
(Минск, Беларусь)**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ
МУЗЫКИ КИТАЯ И БЕЛАРУСИ**

Электронная музыка представляет собой новый вид музыки и звукообразования, создаваемого с помощью электронно-акустической, звукозаписывающей и звуковоспроизводящей аппаратуры. В статье актуализируются вопросы развития электронной музыки в Китае и Беларуси.

Ключевые слова. Электронная музыка, компьютерная музыка, компьютерные технологии, композиторское мышление.

Electronic music represents a new kind of music and sound formation, created with the help of electronic-acoustic, sound recording and sound reproducing equipment. The article actualizes the development of electronic music in China and Belarus.

Key words. *Electronic music, computer music, computer technologies, composer thinking.*

Интенсивное развитие науки и техники в XX – XXI вв., их взаимодействие, превращение науки в непосредственную производительную силу составляет одну из важнейших сторон современной научно-технической революции. Наука становится силой, непрерывно революционизирующей технику. В свою очередь, техника постоянно стимулирует прогресс науки, выдвигает перед ней новые требования и обеспечивает ее все более точным и сложным экспериментальным оборудованием. На базе научно-технических достижений и открытий происходят качественные изменения во всех отраслях человеческой деятельности.

Достижения в области электроники и компьютерных технологий в XX в. дали возможность использования их потенциала в музыке, способствуя возникновению инновационного вида музыкального искусства – электронной музыки. Электронная музыка стала феноменом музыкального искусства XX века и нового XXI века, имеющим свои специфические особенности и свою историю развития. Искусство новейшей эпохи связано с радикальным переосмыслением традиционных средств выразительности и жанрово-стилевых констант искусства прошлого, формированием нового типа композиторского мышления.

Зародившись более пятидесяти лет назад в рамках авангардных тенденций, электроника давно уже вышла за рамки узкого экспериментального направления и знаменовала собой новую веху в музыкальном искусстве и композиторском мышлении. В настоящее время электронная музыка заняла равноправное место наряду с традиционной инструментальной и вокальной музыкой.

Интенсивное развитие техники дает новые возможности искусству. Проблема влияния новых технологий, связанных с пространственным звуком

как эстетическим феноменом, воздействием этих технологий на художественный язык, анализ использования объемного звука в различных видах аудиовизуального искусства и его влияния на зрителя, является сегодня одним из наиболее актуальных вопросов. Благодаря возможностям новейшей аппаратуры звукозаписи и обработки звука перешли на уровень, при котором стало возможным не только точное звуковоспроизведение, но и высококачественное моделирование звука, создание новых необычных звуковых элементов при помощи синтеза и обработки. Именно поэтому в современном искусстве звук понимается не только как «строительный материал» звуковой партитуры, или ее элемент, но как самодостаточная и универсальная материя, организующая пространство и время.

В сфере электронной музыки Китая и Беларуси уже накоплен достаточный практический опыт. Однако, несмотря на очевидную художественную и научную значимость исследуемого явления, теория электронной музыки на сегодняшний день находится в стадии своего формирования. Данное обстоятельство обуславливает *актуальность темы*.

Термин «электронная музыка» ввел в 1959 г. немецкий ученый В. Мейер-Эпплер, один из основателей студии электронной музыки в Кёльне, но до настоящего времени четкого определения этого понятия не существует. Ее часто классифицируют и как жанр, и как метод, и как стиль [4, с. 144]. Сегодня понятие «электронная музыка» имеет широкое значение. Оно используется для описания определенного рода музыки, в котором звук рождается под воздействием электрической силы. Этот звук изменяется под воздействием изменений электрической силы. Звук может существовать отдельно, а может существовать совместно с другим звуком и исполняться на традиционных музыкальных инструментах.

В своем развитии электронная музыка прошла условных три этапа. Первый этап озаглавлен изобретением в 1930 – 1940-х гг. магнитофона. Это сыграло большую роль в прогрессе всей человеческой цивилизации. С помощью фонографа (магнитофона) музыку стало возможным быстро перемотать вперед, замедлить, отмотать назад, воспроизвести заново и т.д. Выдающийся вклад в развитие технологий записи музыки на магнитную ленту внесли композиторы Джон Кейдж и Пьер Анри Мари Шеффер. В 1951 г. были открыты Центр электронной музыки при Колумбийском и Принстонском университетах США. В 1953 г. в Милане на базе итальянского радио была создана Фонологическая лаборатория. Начиная с середины 1950-х гг. появление лабораторий электронной музыки по всему миру стало играть значительную роль в развитии музыкальной индустрии.

Создание электронного синтезатора в середине 1950-х гг. стало новым этапом на пути развития электронной музыки. В 1955 г. американская кампания «RCA Records» выпустила первое пробное электронное оборудование для создания музыки – электронный синтезатор. В 1957 г. в американской лаборатории Нью-Джерси была изобретена технология цифрового аудио. В 1959 г. инженеры Колумбийского университета Г. Байлор и Г. Олсон усовершенствовали оригинальную технологию и разработали еще более продвинутую модель электронного синтезатора «Mark II», которую

отличали высокие характеристики и разнообразные звуковые эффекты. Изобретения заложили хороший фундамент для наступившего века компьютерных технологий.

В 1946 г. в американском штате Пенсильвания был произведен первый в мире компьютер. С этого момента компьютерная индустрия получила быстрое развитие и вступила в новый период своего активного развития. Под так называемой «компьютерной музыкой» понимаются электронные музыкальные произведения, которые не только создаются и записываются с помощью компьютера, но и используют компьютерный звуковой материал. Можно говорить о том, что начало интеграции высокотехнологичных компьютерных технологий в процесс создания музыки началось в 1955 г. Позже были разработаны новейшие модификации компьютерного оборудования, обладающие богатыми ресурсами программного обеспечения. Эти технологические достижения обеспечили важную информационную базу для высокотехнологичных средств дальнейшего развития компьютерной музыки и стали неотъемлемой частью современной жизни.

Электронная музыка в Китае стала развиваться в начале 1980-х гг. В 1981 г. представитель французской электронной музыки Ж.-М. Жарр провел в Пекине свой концерт, открыв тем самым для Китая мир электронной музыки. В 1984 г. в Центральной консерватории Пекина была создана первая экспериментальная группа специализации «электронная музыка». Это предшествовало формированию и развитию китайской современной электронной музыки. В XXI в. вслед за созданием специализированных образовательных и исследовательских структур в области электронной музыки при Шанхайской консерватории, Уханьской академии музыки и других музыкальных учебных заведениях, китайская электронная музыка начала постепенно развиваться.

В 2002 г. девять крупнейших музыкальных академий Китая и несколько десятков институтов музыки и факультетов музыки педагогических вузов страны объединили свои усилия и инициировали создание Китайской ассоциации электроакустической музыки (ЕМАС). В 2004 г. Китайская ассоциация электроакустической музыки стала полноправным членом Международной конфедерации электроакустической музыки (CIME). В 2005 г. Китайская ассоциация электроакустической музыки стала членом Международной ассоциации компьютерной музыки (ICMA). В 2006 г. Ассоциация предложила создать ученый совет, творческую комиссию и другие органы; занялась активной разработкой методических пособий и исследованиями учебных планов, а также аккредитацией производственных подразделений по электронной музыке, акустических дизайнеров и др. специалистов.

Ежегодный Пекинский международный фестиваль электронной музыки в настоящее время является в Китае одним из наиболее влиятельных и крупных международных музыкальных событий. В программу фестиваля вошли выступления представителей электронной и компьютерной музыки различных направлений и стилей, лекции и мастер-классы мастеров электронной музыки, национальный конкурс электронной музыки, выставка

новейших технологических достижений в области электронной музыки и др. мероприятия. Созданный более десяти лет назад, фестиваль уже принял более ста всемирно известных композиторов и теоретиков в области электронной музыки. На его сценах звучали сотни произведений электронной и компьютерной музыки разных стилей таких известных композиторов как П. Генри, П. Шеффер, К. Роудс, Л. Феррари, Ф. Бейль и др. Такая платформа не только дает возможность китайской электронной музыке выйти на международный уровень, но и возможность мировому музыкальному сообществу больше узнать о тенденциях развития китайской электронной музыки, активизировать обмены и сотрудничество представителей китайской и зарубежной электронной музыки, ускорить процесс развития этого музыкального направления в Китае.

Китайские композиторы в освоении и продвижении электронной музыки идут по пути выработки собственного уникального стиля, основой которого стала традиционная китайская культура, интегрированная с передовыми западными технологиями. Уже сегодня в Китае сформирована творческая группа передовых композиторов, активно работающих в области электронной музыки, в числе которых Чжан Сяофу, Лю Цзянь, Чень Юаньлинь, Ань Ченби и др.

Несмотря на то, что развитие современной китайской электроакустической музыки насчитывает более двадцати лет, она привлекает внимание зарубежных специалистов. Переняв передовой опыт и подвергнувшись инновационным преобразованиям, современная китайская электронная музыка в своем развитии не пошла по пути западных стран. В Китае формируется собственный путь развития этого музыкального направления. Его суть можно выразить одним словом «гармония»: слияние китайской и западной культур; интеграция глубокой традиционной культуры и современного мультикультурализма; слияние традиционного музыкального мышления и современных взглядов на создание музыки; интеграция онтологии музыки и научных достижений; слияние звуков этнических музыкальных инструментов и электронно-синтезированного музыкального материала. Чжан Сяофу назвал это творческое направление, вобравшее в себя такое множество различных элементов, «современной китайской электронной музыкой».

Чжан Сяофу – крупнейший композитор современной эпохи. Его творчество затрагивает многие области и жанры музыки – музыка для народных инструментов, симфоническая, камерная, музыка для балета и телевидения. Наиболее ярко его творчество проявилось в сфере электронной музыки («Диалог из разных пространств», «Вопрошая небо», «Элегия», «Дух гор», «Гора Ножилан», «Сказочная страна» и др.). Он является одним из первых китайских композиторов, начавших работать в области электронной музыки.

Среди композиторов Новейшей истории китайской музыки почетное место принадлежит Цюй Сисянь. Ее музыка оказала влияние на музыкальные эстетические вкусы представителей самых разных поколений. При этом она всегда тесно связана с ритмом развития эпохи, отражает новые настроения

каждого периода, новые восторги, новые поиски музыкальной эстетики. Источником создания произведения «Внезапное нападение» послужила древнекитайская книга по военному искусству «Тридцать шесть стратагем». Произведение была написано по заказу Оргкомитета Международной недели электроакустической музыки, которую проводила в 2013 г. Шанхайская академия музыки. Произведение «Внезапное нападение» создано с помощью исполнителя-ударника и программы MAX/MSP. При выборе тембра композитор сделал основной акцент на звучании двух китайских традиционных музыкальных инструментов – гучжэн и пипы, при этом отобрав для записи специфические методы игры на них. Эти особые способы звуковой выборки придали композиции ритмический колорит, наделили мелодию богатыми ритмическими оттенками, и отлично соединились с такой формой воспроизведения музыки как перкуссия.

Благодаря практическим наработкам композиторов и опыту ряда музыкантов, продвинутым технологиям и прочной научно-теоретической базе, во многих учебных заведениях Китая успешно реализуется программа обучения «Электронная музыка», которая уже принесла первые плоды. Китайскими учеными уже опубликовано большое количество работ, актуализирующих различные аспекты развития электроакустической музыки в Китае и подготовки профессиональных кадров в этой сфере.

В настоящее время актуальной становится проблема исследования электронной музыки в Беларуси. Это связано с тем, что за последние десятилетия белорусскими композиторами было написано достаточное количество электронных сочинений и можно говорить о появлении фактически нового для Беларуси направления – электронной музыки.

Первым белорусским сочинением, которое условно можно отнести к электронной музыке, является «Музыка для гобоя и магнитной ленты» С. Бельтюкова, которая прозвучала на Всемирных днях музыки в Осло в 1990 г. В начале 1990-х гг. появляются сочинения, также написанные для акустических инструментов и магнитной ленты: «Caesium-137» В. Кузнецова, «Последняя процессия» Д. Лыбина и др. Композиторам пришлось столкнуться с серьезными техническими затруднениями. В начале 1990-х гг. белорусские композиторы получили возможность стажироваться в студиях Польши и Германии, освоить некоторые программы и электронные средства и составить представление о современном уровне развития электронной музыки. Во многом благодаря этому появились сочинения Н. Стомы («Deuxesquissespoursynthetiseur I» и «Deuxesquissespoursynthetiseur II»), А. Литвиновского («Ra», «Night Bells», «Styx», «Fairy of Tides», «Suspense», «Faron»), С. Бельтюкова («Музыка моря»), Е. Поплавского («Карозія часу», «Лунаючы ў прасторы», «Шлях у аблогі»), Р. Апановича («Elpro fundis», ряд «Этюдov») и др. Представленный в электронных сочинениях белорусских авторов круг образов весьма разнообразен: это поэтические пейзажные зарисовки, описание мистических видений и ощущений, выражение глубоких драматических потрясений [4, с. 147]. Сочинения имеют экспериментальный характер, но, тем не менее, авторы стремятся не утратить индивидуальности и добиться высокого художественного результата. Возможности электронной

музыки каждым композитором расцениваются по-своему. Композитор А. Литвиновский рассматривает электронную музыку как «поиск неизведанного, своеобразное приключение, путешествие, «десантирование» в определенные стилистические зоны» [4, с. 148].

Уже в первые годы работы композиторы, оценивая перспективы электронной музыки, отмечали, что эта сфера музыкального искусства имеет большое будущее и особое значение придавали необходимости владения всеми современными средствами. Д. Лыбин отмечал, что экспериментальные направления имеют значительный больший художественный смысл, чем направления чисто консервативные, поскольку там есть живые идеи...» [4, с. 148].

Следует отметить, что сегодня в Беларуси, электронная музыка, хотя и с большими трудностями, но существует. Потенциал белорусских музыкантов и композиторов велик, но зачастую гасится невостребованностью в стране электронной музыки как направления. Еще одной проблемой является необходимость постоянного обновления аппаратуры, что в сложившейся экономической ситуации представляется весьма затруднительным. Существует несколько лейблов, издающих альбомы электронной музыки, среди которых можно выделить «I&IGroup» и «Delta 9». Ведущие исполнители в этом направлении – «Autism», «Vacuumable» и Алекс Кустов. Также занимаются электронной музыкой Андрей Ros, «Psychodelia Alpha», «Chameleon», «Randomajestiq», Евгений Сможевский и др. В этой области работают композиторы академического направления Е. Поплавский, В. Кузнецов («Цезир-137»), С. Бельтюков («Игра в бисер»), А. Литвиновский, С. Богданов, Р. Апанович и др.

Отметим, что компьютерная музыка наибольшее распространение получила в эстрадной и танцевальной музыке, т.к. предоставляет огромное количество новых «красок», и также ускоряет и упрощает процесс создания готовой продукции. Компьютер дал результат, но одновременно и породил огромное количество «штампов». В итоге, «легкая» музыка стала если не обезличенной, то мало вариативной. Зачастую при создании фонограммы используются одни и те же сэмплы, которые можно слышать из композиции в композицию. В результате компьютер сделал процесс творчества доступным большому кругу специалистов смежных областей.

Сегодня существует множество специализированных программ, с помощью которых саунд-дизайнеры могут создавать, записывать и обрабатывать звуковой материал. Среди них Sound Forge, Wavelab, Adobe Audition, Audacity, Cubase (Nuendo), ProTools и Logic, которые представляют широкий спектр возможностей по обработке аудиоданных, таких как запись, редактирование, обработка, применение различных эффектов, создание всевозможных аудио-пространств и т.д. Музыкально-компьютерные технологии предоставляют неограниченный спектр возможностей в области работы со звуком. Следует отметить также, что это открывает не только технические возможности для обработки, записи, создания и редактирования звукового материала, но и создает широкую перспективу для творческой деятельности в области электронной музыки.

Выводы. Нельзя не признать, что в истории музыкальной культуры наступила эпоха электронной музыки. Приход этой эпохи наглядно подтверждается высоким статусным положением электронной музыки в развитых странах. MIDI мультимедиа становятся обязательными предметами общего музыкального образования, профессионального обучения электронной музыке осуществляется в консерваториях, университетах и институтах, создаются активно культивирующие электронную музыку центры, регулярно проводятся международные смотры и фестивали электронной музыки, функционирует Международная конфедерация электроакустической музыки (ICEM) при ЮНЕСКО. Безусловно, открытие студий или курсов стимулирует процесс развития электронной и компьютерной музыки. Примеров тому великое множество. Разрабатываются обучающие программы и курсы «Компьютерная аранжировка», «Компьютерная музыка и звукорежиссура», «Школы электронной музыки» и др. Будущее электронной музыки во многом определяется не только личной заинтересованностью и убеждениями композиторов, но и уровнем, качеством их обучения.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

1. Чжан Сяофу. Определение понятия электронной музыки // Учебная газета Консерватории. – 2002. – №4.
2. Чжан Сяофу. Путешествие в историю электронной музыки // Технология Информация. – 2005. – №2.
3. Чжан Сяофу, Чен Ибин. Исследование система дисциплины «Китайская электронная музыка. – 2006. – №10.
4. Гусеница О. Настоящее и будущее электронной музыки в Беларуси // Музыкальная культура Беларуси: перспективы исследования: матэр. XIV Навуковых чытаньняў памяці Л.С. Мухарынскай (1906 – 1987) / склад. Якіменка Т.С. – Минск: Беларус. дзярж. акад. музыкі, 2005. – С. 144 – 149.

ПЕДАГОГІКА

УДК 316.74

*Асылбек Колканатов, Сахибжамал Зийнатдинова
(Нукус, Узбекистан)*

YOSHLARDA YUKSAK TA'LIM-TARBIYA VA MA'NAVİY DAXLDORLIK XISSINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Bu maqolada ma'naviyat, ta'lim-tarbiya, bugungi kundagi yoshlar tarbiyasi haqida aytilgan.

Калит сўзлар: *yoshlar, ta'lim-tarbiya, farmonlar, fikr.*

In this article is said the spiritual education of the day bringing up of the youth.

Key words: *the youth, teaching education, decrees, thought.*

Ma'naviyat – insonning ruxan poklanish, qalban ulg'ayishga shorlaydigan, odamning ishki dunyosi irodasini baquvvat, iymon-etiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos ku'sh, uning barsha qarashlarining mezonidir-degan edi Birinshi Prezidentimiz I.A. Karimov. Shunday ekan yuksak ta'lim-tarbiyali va ma'naviyati yuksak yoshlar bizning kelajagimizning asosiy egasidir.

Bugungi kunning yoshlari zamon bilan teng qadam bosib kelayatgon intellektuall yoshlar hisoblanadi. Yoshlar tarbiyasida endi “eskisha” qarashga also haqqimiz yoq. Yoshlarimizning yuksak ta'lim-tarbiya va yuksak ma'naviyatli bolishni ilk bora Birinshi Prezidentimiz I.A. Karimov shakllantirish yolini belgilab berdi desak aslo mubolag'a bo'lmaydi. 2008-yili hurmatli yurtboshimiz I. Karimovning «Yuksak ma'naviyat-engilmas ku'sh» nomli kitobi nachrdan chiqarilib, jamaotshilgimiz kitobxonlari tamonidan yuqori baholandi. Bu asar o'zining ilimiy nuqtayi nazari va amaliy ahamiyati bilan yuksak ta'lim-tarbiya va ma'naviy daxldorlikning asosiy enciklopediyasi bo'lib xizmat qilib keliyotir desak ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz.

Hozirgi davrda biz millat sifatida yuksak talim-tarbiyali va daxldorlik xissini o'zida shakllantirgan kimlar bilan maqtanishimiz kerak degan savolga tola-tokis jabov beradigan vaqt keldi? Shundan kelib shiqqan holda biz tariyxga nazar soladigan bo'lsak, yuksak ta'lim-tarbiyani va manaviyatni shakllantirgan ulug' bobokolanimiz Alisher Novoyi timsolida ham ko'rishimiz mumkin. Alisher Novoyi o'z asarlarida adob-axloq masalasiga katta ahamiyat bergan. U o'zining butkul umirini xalq ma'naviyatini yuksaltirishga, yoshlar ongida milliy qadriyatlarni e'zoi hissini shakllantirishga bag'ishladi. Novoyi yoshlarga shunday deydi:

Kamol et kasbkim, olam uyidin

Sanga farz olmag'ay g'amnokchiqmoq.

Jahondin notamom o'tmak biaynih

Erur hammomdin nopok chiqmoq.

Kamolga kelgan insonning kamolatga erishishdek muqaddas maqsadi, orzusi bo'lishi lozim. Dunyoga kelib, maqsadsiz yashagan, insoniy barkamollikka erisha olmagan odam, oxir-oqibatda, olam uyidan g'amnok-afsus-nodamat bilan chiqadi.

Alisher Navoiy umri g'animat bilib inson hayotda yuksak ta'lim-tarbiyali va ma'naviy yetuk bo'lishga chorlaydi. Zero, komillika intilmasdan o'tish bamosoli hammomgakirib, nopok chiqib ketmoq bilan barobardir. Alisher Navoiyning «Mahbub ul-qulub» asari ha'm insonning yuksak ta'limi-tarbiyasiga doir muhim manbalardandir. Ayniqsa uning ikkinshi qismida ma'naviy daxldorlik xissiga oid qator fazilatlar sharhlanadi. Navoiy asarlari mazmuni va g'oyalarini o'qib o'zlashtirishning o'zigina kifoya emas. Ularni yoshlarimiz hayoti va faoliyatida o'zining amaliy ifodasini topmog'i zarur. Navoiy asarlaridan yoshlar engilmas ku'sh hisoblangan-yuksak ma'naviyatni va Vatanga, insoniyot manaviyatiga daxldorlik xissini oladi.

Biz yoshlar kimning avlodi ekanimiz va o'zligimiz bilan faxrlanishimiz kerak. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev so'zi bilan aytganda: «Bizning xavas qilsa arziydigan buyuk tariximiz bor. Xavas qilsa arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor. Xavas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor va men ishonaman, nasib etsa, xavas qilsa arziydigan buyuk kelajagimiz, buyuk adabiyotimiz va sanatimiz albatta bo'ladi» – degan fikrni qat'iyat bilan takillashi ham biz yoshlarga qaratilgan yuksak ishonsh va ma'suliyat demakdir. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning bugungi kundagi siyosati, farmonlari, qarorlari, videoselekt va tadbirlarda, B.M.T bosh assambleyasida chiqishi bayonatlari O'zbek xalqining faxri bo'lishi bilan, bizning manaviyatimizga quvvat va yuksak maralarga erishishda madad bo'lib, o'zligimizni bilishning asosi bo'lib, xizmat qilmoqda. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev raxnamoligida yoshlar tarbiyasiga katta etibor qaratilmoqda. Prezidentimiz o'z nutqilarida yoshlarning yuksak ta'lim-tarbiyali va ma'naviy tarbiyasiga chunshaki qag'ozda emas a'maliy ishlar bilan yordam berish kerakligin ta'kidlamoqda. «Biz yoshlar bilan ko'proq gaplashib, ularning qalbiga quloq solib, dardini bilib, muomalarini eshim ushun a'maliy ko'mak berishimiz kerak» deb ta'kidlaydi. Birinshi Prezidentimiz boshlab bergan Yoshlarga oid davlat siyosatidan o'gishmay, uni ustuvor vazifamiz sifatida zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko'tarishimiz kerak. «Farzandlarimiz bizdan ko'ra ku'shli, bilimli, dono va albatta baxtli bo'lishi shart!» degan hayotiy da'vat jamoatshiligimiz ongi va qalbidan mustaxkam o'rin egalladi. Yuksak ta'lim-tarbiyali va ma'naviy daxldorlik xissini o'z zimmsida tutaydigan ha'rbir yosh Vatanimiz kelajagi ushun javobgarlikni zimmsiga olishga qodir.

Bugungi kunda, Yurtboshimizning shaxsan o'zi bosshiligida yoshlarda ma'naviy daxldorlik xissini shakllantirish bo'yisha amaliy ishlar amalga oshirilib o'z natijasini bermoqda. Yoshlarimizning madaniy saviyasini yuksaltirish, ma'naviy olamini boyitish, sana't va go'zallikka intilishini ku'shaytirish lozim. Yurtimizda ta'lim-tarbiya ishlarini tubdan takkomillashtirilib ta'lim tizimini barcha bug'unlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida birinchi darajali vazifamizdandir. Shu o'rinda, Prezidentimiz Sh. Mirziyoyevning 2017-yil 22-yanvardagi Oliy Majlis Senatiga qilgan murojaati ta'lim-tarbiya va ma'naviyatni takkomillashtirishning bosh ustuvor yonalishlaridan bo'ldi. Murojaotda ta'kidlanganidek, joriy yilda ta'lim muassasalarini qurish mavjudlarini ta'mirlashga aloxida etibor qaratildi.

12 ta umumta'lim maktabi yangitan barpo etildi, 320 tasi rekonstruksiya qilindi, 152 ta maktab kapital ta'mirdan chiqarilishi, shuningdek 107 ta maktabgasha ta'lim muassasasi rekonstruksiya qilindi va qurildi.

195 ta bog'sha kapital ta'mirlandi. O'zbekistonda Maktabgasha Ta'lim Vazirligi tashkil etildi. Yaqin 3-4 yilda barsha hududlarda minglab bog'shalar qurilishi ta'lim-tarbiya sifati va darajasini yangi bosqishga kutarilishi lozim. Xalqimizning bildirgan takliflariga asosan 11 yillik ta'lim qayta tiklandi. Ta'lim tizimida innovatsion va kreativ yandashuvlar asosida Muxammad Xorazimiy va Mirzo U'lug'bek nomlari bilan ataladigan aniq fanlar chuqir organiladigan maxsus maktablar tashkil etilishi, yangi tashkil etilgan institut va filiallar hisobidan yurtimizdagi O.T.M soni 81 taga, hudud filiallari 15 taga, xorijiy universitetlari soni 7 taga etdi. O'zbekiston ilm-fan, intellektual salohiyat sohasida zamonaviy kadrlar, yuksak texnologiyalar borasida dunyo miqyosida raxobotbardosh bo'lishini zamon talab etmoqda.

Prezidentimiz yuksak ta'lim-tarbiyali va ma'naviyati yetuk kadrlarni tayyorlashga katta etibor qaratmoqda. Joriy yilda madaniy-gumanitar saholarini rivojlantirish boyish qilingan ishlar haqida gapirilganda madaniyat, sanat va adabiyot, ommaviy axborot vositalari sahosiga ta'luqli 20 ochiq mu'him hujjatning qabul qilinishi yurtimizda ma'naviy yetu'k barkamol avlodni tarbiyalashdagi asosiy ustuvor yo'nalish bo'lishi so'zsiz.

Yoshlar ta'lim-tarbiyasida ham noreal raqamlar ortidan quvish, amalga oshmaydigan hamxayollarni haqiqat sifatida taqdim etishdek nomaqbul ish uslubini qayta ko'rib shiqilmoqda va ulga amaliy yordam berilib kelinmoqda. Yoshlarda yuksak ta'lim-tarbiya va ma'naviy daxldorlik xissini shakllantirish borasida katta ishlar olib borilgan, olib borilmoqda bundan keyin ha'm davvom ettaveradi. Shunday ekan bundan e'tibordan yoshlarimiz o'zlariga tog'ri foydalanishlari kerak. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev aytganidek: «O'zimiz harakat qilmasak heshkim bizga beg'araz yordam bermaydi». Demak yoshlarimiz o'zlarida ma'naviyatimizga daxldorlik xissini avallo Vatanga daxldorlik xissini uyg'otmag'i kerak. Shunday ulug' maqsadlar yo'lida barshamiz belimizni mahkam bog'lab, ishlashimiz va bor aql-zakovatimizni, bilim va tajribamizni janojan Vatanimiz O'zbekistonimizning taraqqiyoti ushun farzandlik mexrimiz va sadoqatimizni safarbar etishimiz kerak va safarbar etamiz.

Ta'lim-tarbiya tizimida hesh qashon xatoga yo'l qoyib bolmaydi shunki tarbiya insonning kimligini, taqdirini belgilovshi narsadir. Buyuk bobomiz Abdulla Avloniy aytganidek:

«Tarbiya biz ushun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo xalokat, yo saodat – yo falokat masalasidir». Bu jumlaning tagida katta mano yashirin. Yoki, Birinshi Prezidentimiz I.A. Karimov aytganidek: «Ta'limni tarbiyadan tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi». Talim-tarbiya va ma'naviyat daxldorlik xissi kimnandir ku'tishimiz emas o'z ishki dunyomizda shakllantirishimiz kerak. Ertangi kun bizlardan yangisha fikrlaydigan, zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan yuksak malakali mutaxassislarni talab etmoqda. Ilm-fanni yangi bosqishga ko'tarish zamon talabi bolib bizda yangi innovatsiyalarni kutmoqda. Shunki bugun har kuni bir emas minglab yangi ixtirolar im-fan yutiqlari kashf etilmoqda, mamlakatimizda jamiyatning zamon talablari darajasida rivojlanishi ilm-fan ravnaqiga bog'liq

kelajak bugundan boshlanadi, hozir tarbiya masalasiga etibor qilinmasa, kelajak boy beriladi.

MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojatnomasi, Toshkent 2017. – Daryo.uz
2. Mirziyoyev Sh. Tanqidiy taxlil,qa'tiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-Xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent.2017. – O'zbekiston.
3. Mirziyoyev Sh. Qanun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi. – Toshkent, 2017. – O'zbekiston.
4. Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon,demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent 2016. – O'zbekiston.
5. Karimov I. Yuksak ma'naviyat-engilmas ku'ch. Toshkent 2008. Manaviyat.
6. Bazarbaev J. Ruwxiyatimiz marjanlari yamasa u'lgili el u'ljenin', ko'rengli el o'tkenin qasterleydi.

УДК 317.14

*Марина Пашизар
(Полтава, Україна)*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ

У статті розкриваються теоретичні засади патріотичного виховання дошкільників. Акцентується увага на сутності понять «патріотизм», «національно-патріотичне виховання». Зазначені особливості патріотичного виховання дітей дошкільного віку.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання, народне виховання, громадянське виховання.

The article reveals the theoretical principles of patriotic upbringing of preschoolers. The emphasis is on the essence of the concepts of «patriotism», «national patriotic education». The mentioned features of patriotic upbringing of children of preschool age.

Key words: patriotism, patriotic upbringing, national patriotic education, popular education, civic education.

Дошкільне дитинство – це період найінтенсивнішого розвитку дитини, який передбачає своєрідні життєві етапи. Пізнаючи навколишній світ і себе дошкільник поступово формується як особистість, розвиває власні якості та властивості, будує свій внутрішній світ та свідомість.

Саме дитина дошкільного віку знаходиться у процесі становлення, в неї лише починає формуватися національно свідомість і патріотичні почуття.

Вагоме значення у цей період має цілеспрямований вплив на формування патріотичних цінностей і національних рис особистості.

Виховання патріотів, формування національних почуттів і свідомості – першорядне завдання освіти. Однією з головних педагогічних задач, визначених Законом України «Про дошкільну освіту», є виховання любові до України та рідної мови, шанобливого ставлення до родини та її цінностей, відчуття приналежності до української нації з її віковичними традиціями і звичаями, поваги до цінностей українського народу та інших націй.

Отже, під поняттям «патріотизм» розуміють:

- почуття гідності за духовні та матеріальні досягнення Батьківщини, рідного народу, бажання зберігати надбання власної країни, готовність захищати її інтереси [4, с. 2];
- одне з найглибших громадянських почуттів, змістом яких є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за його надбання і національну культуру [1, с. 9];
- елемент суспільної свідомості, який виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів [6, с. 754];
- моральна якість, яка складає цінності людини як особистості, моральне ставлення до самого себе та до інших, поважне ставлення до культури і історії країни, її традицій і мови [9, с. 25];
- одна із якостей людського характеру, подібна до любові, яка керує людською свідомістю, примушуючи робити великі і малі вчинки в ім'я своєї Батьківщини [8, с. 9].

Національно-патріотичному вихованню дітей присвятили праці багато вітчизняних педагогів минулого. Зокрема, Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Я. Чепіга та інші у своїх працях приділяли велику увагу вихованню любові до своєї землі, рідної мови, поваги до історичного минулого, формуванню національної самосвідомості. Сучасні педагоги-новатори (А. Богуш, І. Бех, Н. Гавриш, О. Каплунівська) реалізують надбання минулого та створюють нові рекомендації щодо змісту, форм і методів патріотичного виховання [7, с. 130].

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015р. №641) зазначено, що патріотичне виховання – це комплексна система і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів з формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського обов'язку із захисту національних інтересів [9]. Для реалізації даної Концепції розроблено ряд заходів та рекомендацій щодо патріотичного виховання для всіх ланок освіти – розпочинаючи з дошкільної.

Виховання дитини як особистості вимагає від суспільства постійного та цілеспрямованого організованого удосконалення, свідомого і щоденного оновлення новітніми формами. Звісно, подібна практика покращення освітньої

системи неможлива без опори на попередній досвід і сучасні психолого-педагогічні форми.

Науковці переконливо зазначають, що дошкільник повинен знаходитись під постійним виховним впливом традицій і культури свого народу. Через практичне впровадження культурно-історичних традицій та постійне ознайомлення у сім'ї та закладі дошкільної освіти з історичними звичаями і обрядами відбувається успіх в освітньому процесі.

Виховання патріотизму в сучасному закладі дошкільної освіти має велике значення, оскільки вирішується доля сьогоденного і майбутнього покоління, адже діти повинні не лише володіти високим рівнем знань, а й бути зрілими інтелектуально і духовно.

Висновки. Сьогодні, національно-патріотичне виховання складає основу будь-якого демократичного суспільства та виступає внутрішнім мотивом для розкриття всіх потенціальних соціальних можливостей в моральній, культурній і соціальних сферах життя суспільства. Тому основна мета сім'ї та закладу дошкільної освіти на сучасному етапі – це виховання дитини гуманної, творчої, відповідальної, з активною життєвою позицією, яка могла б реалізувати себе.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В., Предборська І. Філософія освіти: Навч. посіб. / В. Андрущенко, І. Предборська. – Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 330 с.
2. Бех І.Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – К.: Світ виховання, 2007. – 39 с.
3. Волошина Н. Філософські погляди на сутність патріотизму як інформаційно-психологічну складову інформаційної безпеки / Н. Волошина // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – 2009. – №1 (4). – С. 72 – 75.
4. Гавриш Н. Моя країна – Україна / Н. Гавриш // Методична скарбничка вихователя – 2014. – №7. – С. 4 – 7.
5. Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі: зб. наук. праць / [за заг. ред. О.А. Гнізділової, відпов. ред. Н.В. Ковалевська]. – Полтава: Видавець Шевченко Р.В., 2017. – Вип 1. – 171 с.
6. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремінь. – К: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Зайченко І.В. Основи соціальної педагогіки: Навч. посібн. / І.В. Зайченко – Київ: Освіта України, КНТ, 2008. – 528 с.
8. Каплунівська О. Сучасний погляд на патріотичне виховання. Особливості організації роботи з дошкільниками // Дошкільне виховання – 2015. – №8. – С. 8 – 10.
9. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068>.
10. Назаренко К.В. Патріотичне й інтернаціональне виховання дітей дошкільного віку / К.В. Назаренко. – Київ: Радянська школа, 1979. – 165 с.

УДК 378-057.36

*Oksana Balanaeva, Olena Mamonova
(Kryvyi Rih, Ukraine)***CONTEXTUAL TEACHING OF ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES
TO LAW-ENFORCEMENT CADETS**

The article deals with the peculiarities of theory and technologies of contextual teaching, possibilities of their introduction into the process of training and upbringing of cadets in a higher educational establishment of MIA of Ukraine. Also some experience of teaching English and German languages for future law enforcers according to the contextual model of teaching is given. It helps to improve the quality of their training and upbringing. The priorities of forms and methods of contextual teaching foreign languages are role and business plays as forms of organizing quasi-professional cadets' activities for realizing future specialists' language communication.

Key words: *methods of teaching, pedagogical technology, competences, contextual approach, language training, contextual model.*

As it is stated in the European Linguistic Recommendations, «only through better knowledge of modern European languages communication and interaction between Europeans with different native languages can be facilitated for supporting European mobility, mutual understanding and cooperation, and to combat prejudice and discrimination» [8, p. 15].

In the conditions of globalization of society, spreading of interethnic professional relations the special issue becomes the problem of training specialists who are fluent in their own language, along with their foreign languages.

Full communication in a certain professional environment provides professional language as a means of preservation and transfer of professional information, activating the collective and individual potential of subjects of professional interaction, etc. According to scientists, perfect knowledge of the language of the specialty is a guarantee of free expression in the profession [12, p. 177].

The term «communicative competence» itself was proposed by D. Hymes in 1972 and meant the ability to use language in various social contexts [13]. S. Savignon interpreted the meaning of «communicative competence» as «the ability to communicate in a real communicative environment» [15, p. 6].

L. Petrovskaya defines communicative competence as a system of internal resources necessary for constructing effective communication in a certain circle of situations [10, p. 13]. Thus, communicative competence is a kind of readiness for communicative activity. At the same time, scholars prove that communicative competence can be developed, supported and evaluated through speech activity [7].

In the «Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment» (2003) they are talking about communicative language competences that enable a person to act by applying specific linguistic means [8, p. 25].

In connection with the variety of methods of communication revealed in the process of terminological analysis, only one of which is the verbal-sign (verbal) fixation of the information being transmitted [11, p. 29] we believe that it is more correct to consider the result of language training not communicative, but language communicative competence of the individual. Thus, the purpose of professionally directed language training of specialists in non-language specialties in higher educational institutions is the formation of their professional linguistic and communicative competence.

The complex nature of the tasks solved by law enforcement agencies in the conditions of development of Ukraine as an independent and democratic state makes exceptionally high requirements to the quality of professional training of such officers.

Various situations of communication with representatives of other languages and cultures in connection with the deepening globalization processes in the modern world and the strengthening of the tendencies towards multiculturalism result in a significant expansion of the communicative sphere of activity of law enforcement officers [6, p. 9], therefore process of studying the native and foreign languages should be based on close interaction with other professional subjects, thus showing the integrity and practical orientation of language training.

The authors of modern scientific papers on the problems of training future law enforcement officers for professional language communication emphasize the importance of using along with traditional, also innovative forms and methods of language teaching. The most promising of them experts call such forms and methods of interactive teaching as briefing-discussion, role-playing game, competition, business game, brainstorming, lesson-excursion, analysis of professional incidents, the solution of professionally oriented problem situations-cases based on group reflection, auto comment of vital foreign communication situations based on authentic texts of professionally directed character, cross-cultural analysis of profile authentic texts, etc. [4, p. 12; 5, p. 7; 6, p. 15-16; 9].

Consequently, taking into account the results of the study of scientific and educational-methodical literature on issues of language education, as well as the terminological analysis conducted we mean the language training of future law enforcement officers, as organized continuous and purposeful process of forming professional language and communicative competence of a specialist, which is an integral part of his professional competence and is realized during professional interpersonal interaction.

Teaching foreign languages for law enforcement cadets requires using both traditional and innovative pedagogical technologies; innovative activity is carried out on the basis of developed psychological and pedagogical theories and concepts [3, p. 16].

As a basis we used the technology of contextual education, the theoretical positions of which are developed by A. Verbitsky, his students and followers [2]. The term «contextual teaching and learning» itself arose as a result of the fact that attention was drawn to the concept of «context», which is understood as the relationship of all in the world. In the USA this approach was developed by E. Johnson [14].

Training, in which the whole system of didactic forms, methods and means – new and traditional – systematically simulates the substantive and social content of future professional activities of a specialist, and the assimilation of abstract knowledge as sign systems is imposed on the basis of this activity can be called sign-contextual or contextual one [1, p. 32].

Important for our research are the scientific developments concerning the specifics of contextual teaching of a foreign language by O. Grigorenko, S. Kozak, Y. Maslova, A. Melnik, V. Tenishcheva, N. Khomyakova.

Based on the theoretical provisions of contextual education, we developed a contextual model of professionally directed language training for future law enforcement officers. The developed model contains conceptual, content-technological and evaluation-result blocks.

Taking into account the results of the theoretical analysis of normative documents, scientific and educational-methodical literature, the purpose of professionally directed language training of future law enforcement officers is determined as forming their professional linguistic and communicative competence (in the complex of its main components – motivational-value, cognitive, emotional-willed and communicative-activity), and leading methodological approaches – systemic, personally oriented, competent, communicative-activity and contextual ones.

The content of the language training of future law enforcement officers is determined by their communicative needs determined by their future professional activities.

Based on the results of theoretical analysis, the content of cadets' language training at the University of Ministry of Internal Affairs is presented in the substantive and social contexts and is divided into three components: linguistic, speech and sociocultural ones.

The technology of contextual education is chosen as the leading one for realization of the determined aim of language training of future law-enforcers. In this regard, the emphasis is on the organic combination of traditional and innovative (problem, project, interactive, game, role, etc.) forms and methods of training.

The content of the course «Foreign language in professional orientation» was consistent with the educational material of such professional disciplines as «Constitutional Law», «Theory of State and Law», etc. The main subjects in the foreign language course were the following: «A Man. Appearance. Character», «Education», «City: residential sector, topography». In addition, during consultations with the teachers of special departments, we identified professional-oriented topics of interest to future law enforcement officers, for example: «The city: law enforcement agencies and mass events», «Political structure of the state», «Law and practice of its formation», «Branches of Law», «Classification of crimes», «Police of the United Kingdom and the United States», «Police of Ukraine», «Police of Germany», «Specialization at the law schools», etc.

Thus, language learning was a part of the general program of training, upbringing and development of a future specialist – law enforcement officers' personality.

During the implementation of the developed contextual model of language training for future law enforcement officers, we used three types of language exercises: receptive, reproductive and productive ones.

An important type of activity of the cadets of the experimental group was listening, which included listening to texts, dialogues, situations related to the future professional activities of the police officer.

The most important type of linguistic and communicative activity of cadets throughout the period of teaching foreign languages was oral and written speech of professional orientation.

Role and business plays as forms of organization of quasi-professional activity of cadets, in which the acts of linguistic communication of future specialists are the most naturally implemented, are of the most important during the main and final stages of language training in our complex of forms and methods of contextual education of foreign languages.

Cadets with great interest take part in such role and business plays as «Wanted», «Police in the city», «Interviewing witnesses», «Crime scene search», «Driver's documents control», «Foreign guests in the city», «Motor vehicle inspection», «Football fans at the stadium», etc.

Taking into account small number of practical classes in foreign languages, we paid great attention to the individual work of cadets, as it is a logical continuation and consolidation of the classroom work. During the entire period of training, teachers of foreign languages offered additional tasks for their students to work independently: writing abstracts, working out additional literature, periodicals, creating multimedia presentations on the topic of the report, translation of special legal texts.

An important condition for conducting professionally-oriented classes in foreign languages and organizing individual work of cadets at all stages of language training was the active use of information and communication technologies. Activation of cognitive activity of cadets was facilitated by the purposeful application of computers, audio and video equipment.

Cadets demonstrated the results of the formation of their own professional language and communicative competence in the process of active participation in scientific conferences, which were organized annually on the basis of Donetsk University of Law, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as well as in other universities.

The effectiveness of the developed contextual model of professionally directed foreign language training for future law enforcement officers at universities has been proved by our research. We continue to teach law enforcement cadets English and German in the context of their future specialty. We consider it expedient to develop the issue of contextual teaching of foreign languages in the future.

REFERENCES

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : метод. пособие / А.А. Вербицкий. – М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.
2. Вербицкий А.А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение: монография / А.А. Вербицкий. – М.: Исслед. центр проблем

качества подгот. специалистов, 1999. – 75с.

3. Вербицкий А.А. Педагогические технологии и качество образования / А.А. Вербицкий // Система обеспечения качества в дистанционном образовании / науч. ред. С.А. Щенников. – Жуковский: МИМ ЛИНК, 2000. – 130с. – (Научные труды; вып. 1).

4. Вертегел В.Л. Виховання естетичного смаку в студентів вищих навчальних закладів МВС України засобами іноземних мов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / В.Л. Вертегел ; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2008. – 20 с.

5. Гороховська Т.В. Формування культури професійного мовлення майбутніх працівників органів внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т.В. Гороховська; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2007. – 22 с.

6. Гріднева Л.М. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх працівників правоохоронних органів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л.М. Гріднева; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2010. – 20 с.

7. Дорофеев А.М. Профессиональная компетентность как показатель качества образования / А.М. Дорофеев. // Высшее образование в России – 2005. – №4. – С. 30 – 33.

8. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

9. Ковтун В.М. Особливості навчання майбутніх офіцерів-прикордонників іноземної мови для професійного спілкування / В.М. Ковтун // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України. Серія: Психолого-педагогічні та філологічні науки : V Всеукр. навк.-практ. конф. (7 груд. 2012 р.) / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2012. – С. 90 – 91.

10. Петровская Л.А. Компетентность в общении / Л.А. Петровская. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.

11. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: підручник / О.О. Селіванова. – Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю.А., 2011. – 350 с.

12. Шутак Л.Б. Досконале знання мови фаху – запорука вільного самовираження у професії / Шутак Л.Б., Собко І.О. // Буковинський медичний вісник. – 2010. – Т. 14, №4 (56). – С. 177 – 178.

13. Hymes D. On communicative competence / D. Hymes // Sociolinguistics / eds. J.B. Pride, J.L. Holmes. – Harmondsworth, 1972. – P. 98 – 112.

14. Johnson Elanie B. Contextual Teaching and Learning: What It Is and Why It's Here to Stay / Johnson Elanie B. – Thousand Oaks, California: Corwin Press, – 2002. – 196 p.

15. Savignon S.J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice / S.J. Savignon. – New Orlean: Addison-Wesley Publishing Бондаренко О.І. Психологічні особливості професійного спілкування військовослужбовців в особливих умовах: дис. ... канд. пед. наук: 19.00.09 / Бондаренко Олена Іванівна. – Хмельницький, 2004. – 218 с.

УДК 338.147

Mariana Gîdei
(Chisinau, Republic of Moldova)

TRAINING OF MANAGERS 'PERSONALITY IN THE CONTEXT OF THE PROFESSIONAL STANDARDS OF THE MANAGERIAL STAFF IN EDUCATION

This paper aims to study the role of the manager in the context of professional standards of managerial staff in education. Managers are the group of people empowered, specially trained who guides, coordinates, and guides the work of all members of an organization. Managers are those specialists who can make decisions with a great influence on the company's business, but regardless of size, companies need good managers to be able to adapt to the economic conditions specific to our times.

Key words: *manager, personality, managerial activity, organization.*

When people opted to associate to solve problems that go beyond their individual possibilities, there was a need for some people to guide and make effective the physical strength and knowledge of those who work. These people are the managers (heads, leaders, etc.) who help the organization achieve its goals with minimal material expense and minimal physical and mental effort.

Researches on managerial activity show, almost entirely, that the manager is the main element in an organization. He makes his mark decisively on:

- **ensuring a positive psycho-moral climate, collaboration and expansion within the organization;**
- **making the most decisions;**
- **motivating people;**
- **solving problems etc.**

The ability of the manager is defined by the success of influencing the collaborators to achieve maximum of efficiency and maximum of personal and professional satisfaction.

Analysing the individual and collective professional performance, it was emphasized that they are influenced by a series of psychological dimensions, some are related to the individual personality, others of the organizational context. In this sense, exercising the leadership of an organization – association involves the existence of a person, namely the manager. «Manager has the leading role in determining the performances of the headed establishment, whether it is a country, an organization of any kind, an educational or cultural institution» [3, p. 36]. The manager constantly organizes specific activities of the management process: forecast, organization, coordination, training, control, evaluation.

Numerous studies on managerial activity highlight, almost entirely, that the manager of an organization is the key element in the organization he is leading. He has a decisive impact on: ensuring a positive psycho-moral climate, collaboration and expansion within the organization, making the most decisions, motivating people and solving problems. The concept of «manager» or «business executive»

can be found in the specialized literature by different opinions of the specialists. «Managers are people who, by using a set of laws, principles, methods, etc., according to their personal abilities, lead the process towards achieving the pursued goals».

We consider that the managerial activity is a complex one, having both an educational, professional and a human component. The art of communicating with subalterns, finding the optimal way to pass on job assignments or set the goals that should be achieved in performing a performance work is one of the basic features of a successful managerial personality.

The managerial skills required for efficient management of today school, that of guiding the professionalization of leadership, guidance and control functions in the educational field, can be presented by categories of competencies, specific competencies, areas of application and ways of accomplishment. The issue of pedagogical research in this field remains open, and the training programs must bring each the specifics by adapting to the regional situations of each school facility, etc. This aspect is given by the needs analysis that precedes any continuing training program proposed for accreditation.

The educational management aims at achieving the strategic and operational objectives of the school institution, fulfilling the mission of the school, expression of vision, ethos and organizational culture.

In recent years, educational management certifies a number of changes, such as: promoting an educational management centred on democratic principles and modern approaches; structuring the managerial system in strategic management, management of quality, human resource management, curriculum management, operational management; modelling a concept of decentralization in management of education.

Standards describe the requirements that define the level of achieving the managerial activity by a business executive based on existing good practices. The concept of the standard is directly associated with the quality criterion. Fulfilling standards must be the basic criterion in assessing the performance of each business executive.

Professional standards of managerial staff in general education represent a system of criteria and rules related to the level of quality that is desired to be achieved in the managerial field in the general education system and constitutes a part of the set of normative documents.

Professional standards cover the entire managerial activity of educational institutions and are structured on six priority areas: *Vision and strategies; curriculum; human resources; financial and material resources; structures and procedures; community and partnerships* (Figure 1 and Table 1).

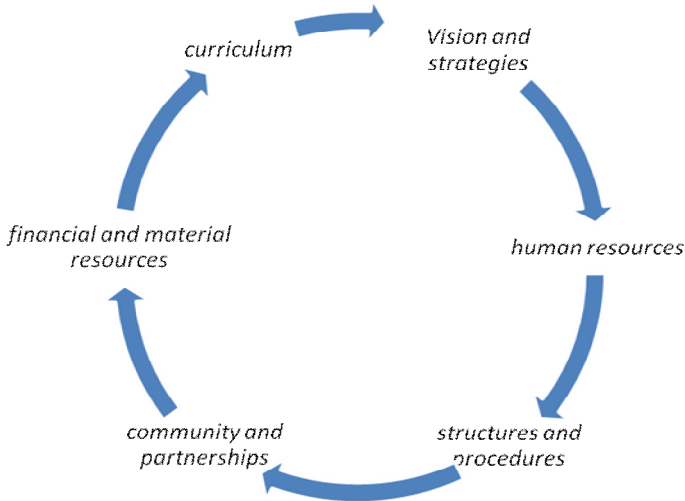

Fig.1. Priority areas of professional standards

Table 1.

Professional standards covering the managerial activity of educational institutions

<u>AREA 1: VISION AND STRATEGIES</u> Managing the process of developing and implementing development projects of the educational institution in order to promote the national and local educational policy	<u>AREA 2: CURRICULUM</u> Developing the curriculum offer in order to capitalize on the individual, institutional and community potential
<u>AREA 3: HUMAN RESOURCES</u> Creating and maintaining a stimulating and cooperative environment for the continuous development of the teachers' professional competences	<u>AREA 4: FINANCIAL AND MATERIAL RESOURCES</u> Managing and developing material and financial resources to ensure a safe and motivating learning environment
<u>AREA 5: STRUCTURES AND PROCEDURES</u> Application and development of operational procedures to ensure efficient functioning of the school	<u>AREA 6: COMMUNITY AND PARTNERSHIPS</u> Developing partnerships with non-commercial, public, private organizations in the country and abroad in order to ensure the progress of the educational institution and the community

The Standards System is based on the priority areas of managerial activity in general education.

As a rule, indicators are formulated / developed on the basis of the following marks:

- basic managerial approaches: diagnosis, design, organization / implementation, evaluation / monitoring, communication, decision making, etc.;
- the complexity of ensuring the functionality of the managerial object/approach;
- orientation towards the development of the managerial object / approach;

- Correlation of actions, context, means and purposes in the context of the standard use (Figure 2). The manager of the educational institution is the personality that can lead to an enhanced performance an educational institution. He must possess both professional skills and moral qualities; to possess and apply a system of knowledge in management science, to be able to use a series of techniques and methods to give to the educational process consistency, dynamism and efficiency. For this, life experience is not enough. It is necessary both a training process in the art of school and educational management, as well as the qualities and distinctive values of a person who assumes the position of manager.

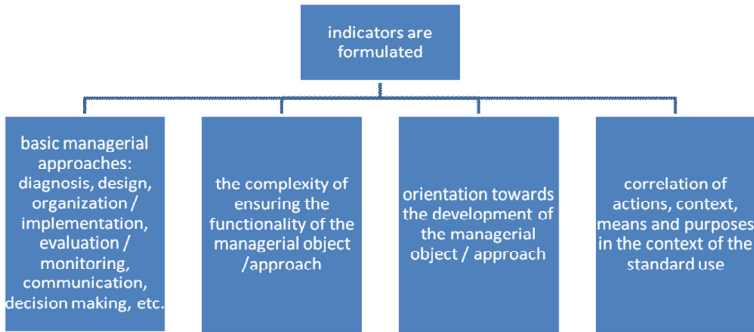

Fig. 2. Knowledge, attitudes, abilities

Each manager, depending on his or her position in the hierarchy of education, performs certain tasks, which delimit the area of competences, authority in the respective educational institution or in the system of guidance and control.

Achieving high standards in the performance of managerial activity requires, in fact, to initiate and stimulate actions to make work more efficient and to develop integrated solutions that capitalize on the professional and social-moral competences, which basically signifies the capacity of the managerial staff to be a mentor for adults. The prerequisites for such an approach are to develop and to go through a training and managerial development pathway on the basis of which to build up a range of competencies that enable it to achieve professional standards by performing the managerial act in optimal conditions.

The whole system of training and education of the pre-university and university education is framed in the formation and promotion of the acmeo-pedagogical mastery bases, representing a set of components (world conception, moral-spiritual and professional-humanistic orientation, professional competence) and characteristics specific to teacher (professional attributes: intelligence, creativity, intuition, pedagogical technique, very good communication, oratory art), planned in the university education plan [1; 2; 3].

In conclusion, we can state that it is very important to specify the importance of the pedagogical management that takes into account the management of the activities in the system and the educational process, activities considered in the whole of their (educational, formative, didactic, extra-didactic etc.) manifestations aimed at the institutional level.

The system of requirements towards the specialist, being the determinant and formative factor of the results of his training, finds his direct and adequate reflection in the structure of education. By its essence, it comprises the totality of the essentially operationalized aims of the content of education in the form of the so-called appreciative aims by which the results of the students' education, the quality of their professional training in the educational institution are appreciated.

REFERENCES

1. Cojocaru V. Introducere în managementul educației. – București: Editura Didactică și pedagogică, 2004. – P. 125 – 130.
2. Cristea S. Pedagogie generală. Managementul educației. – București: E.D.P., 1996.
3. Puiu A. Management. Analize și studii comparative. – Pitești, Editura Independența Economică, 2007. – P. 36.
4. Pop C. Management educațional. Ipotezele manageriale ale profesorului de educație fizică. – București: Editura Oscar Print, 2007.

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 327.82

Яна Сергієнко
(Біла Церква, Україна)

КОРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ В МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ

У статті розглянуто Корейське питання, яке є не лише регіональною проблемою, а й світовою через ядерну програму тоталітарної частини Кореї. Розуміння причин, розвитку та майбутніх наслідків поділу Кореї дає змогу уникнути подібних сценаріїв на території України, де Росією було створено тоталітарно-ідеологічні анклав, подібні до КНДР.

Ключові слова: поділ Кореї, ядерна програма КНДР, об'єднання Кореї, тоталітаризм, чучхе, «Чотири Азійських Тигри».

The article deals with the Korean issue that is not only regional problem, but a worldwide one because of the nuclear program of the totalitarian part of Korea. Understanding the reasons, development and future consequences of the Korean division can avoid such a scenario on the terrain of Ukraine, where Russia has created totalitarian and ideological enclaves similar to DPRK.

Key words: Korean division, nuclear program of DPRK, reunion of Korea, totalitarianism, Juche, «Four Asian Tigers».

До складного комплексу аспектів Корейського питання входить:

- 1) проблема розділення корейської нації;
- 2) права людини в тоталітарній КНДР;
- 3) ядерна програма КНДР; участь інших сторін, зокрема Китаю та Росії, у наданні ядерних технологій;
- 4) демілітаризація Корейського півострова.

Корейське питання вже більше 70 років не втрачає своєї актуальності та гостроти на міжнародній арені. Це питання вкрай багатопланове, оскільки водночас є трагедією корейського народу, який розділили дві ворожі держави, дилемою демократії та тоталітаризму, а віднедавна став і частиною світової проблеми збереження миру та уникнення ядерного конфлікту. Перш ніж торкнутися останнього та найважливішого аспекту, потрібно зробити огляд передісторії Корейської кризи.

З 1910 року до 1945 року Корейський півострів був генерал-губернаторством у складі Японської імперії. Попри складність з політичної точки зору, цей період історії країни був позначений появою сучасної корейської культури та ідентичності [24]. Після розгрому Японії, згідно з міждержавними угодами, радянські війська зайняли північ Корейського півострова, тоді як збройні сили США зайняли південь Кореї. Формально з 1945 по 1946 рік на всьому півострові діяв уряд Корейської народної республіки, але реальної політичної ваги він не мав. Подібно до Німеччини, радянська і американська військові окупаційні адміністрації створили свої

органи корейської влади – Тимчасовий Народний Комітет Північної Кореї та Американський військовий уряд в Кореї. СРСР зробив ставку на корейських комуністів, більшість з яких було підготовлено на території СРСР, тоді як американська адміністрація залишила японський чиновницький апарат [20].

Всі члени колишньої Антигітлерівської коаліції заявляли про важливість створення єдиної Корейської держави, мотивуючи це абсолютною моноетнічністю її території. У грудні 1945 року на Московській конференції усі сторони задекларували створення у майбутньому єдиної демократичної Кореї. Але 15 серпня 1948 року проголошується Республіка Корея на Півдні, а через місяць у відповідь на це – Корейська народно-демократична республіка на Півночі. Обидві новостворені держави декларували повноту своєї влади над усім Корейським півостровом, а КНДР навіть оголосила своєю столицею південнокорейський Сеул. Перед виведенням з півострова радянського та американського контингентів у 1948 році обидві Кореї отримали чисельні збройні сили, які почали здійснювати численні провокації одна проти одної.

Другою і найважливішою віхою Корейської кризи, вважається так звана «Корейська війна». 25 червня 1950 року північнокорейські комуністичні війська вторглися на територію Південної Кореї. З маршу вони захопили Сеул, а до кінця серпня 1950 року 90% території Республіки Корея. Завдяки втручанням США та її союзників сформовані об'єднані збройні сили під егідою ООН здійснили вдалий контрнаступ, до жовтня 1950 року витіснивши армію КНДР впритул до китайського кордону. Це надзвичайно схвилювало комуністичні країни, і вони вирішили втрутитись у ситуацію [25]. Вже 25 жовтня 1950 року близько мільйона китайських «добровольців» перетнули корейсько-китайський кордон та вступили у бойові дії з коаліцією ООН. А радянські ВПС, які маскувалися під корейців (як відомий герой армійського фольклору Лі Сі Цин) [11] почали збивати американські літаки, що залітали в тил КНДР [9]. Конфлікт остаточно набув міждержавного характеру і міг перерости у нову світову війну. Успіхи китайців, які перемагали більшою мірою завдяки значній кількісній перевазі, змусили США думати про використання ядерної зброї проти КНР, або й проти СРСР [27]. Другий контрнаступ сил ООН зафіксував фактичне *status quo ante bellum** по 38 паралелі, а між державами було прокладено лінію Демілітаризованої зони. У результаті, 27 липня 1953 року було підписано Корейську угоду про перемир'я, яке так і не переросло у повноцінну угоду, з якої у період з 1994 по 2013 КНДР офіційно виходила шість разів [16].

Корейська війна, яка стала найбільшим конфліктом після Другої світової війни, зруйнувала обидві корейські держави, але крім цього заклала ідеологічне підґрунтя ворожнечі між корейцями, розділеними різними політичними режимами. З іншого боку, США зміцнила свій вплив у регіоні і почала підтримувати східноазійські антикомуністичні режими, зокрема на Тайвані [15], Сингапурі та на частині В'єтнаму. Допомога СРСР Півночі та США – Півдню, допомогли відносно швидко відновити Корейський півострів. Ставка радянської допомоги на розбудову важкої промисловості стала результатом швидкого розвитку північнокорейської економіки, тоді як до

початку 1960-х років Республіка Корея залишилася переважно аграрною державою.

Однак прихід до влади авторитарного Пак Чон Хі змінив економічну ситуацію у Південній Кореї. Жорсткі управлінські методи, 16-годинний робочий день, боротьба з корупцією та значна економічна свобода до кінця 1970-х років перетворили Республіку Корею на один з регіональних лідерів. В цей же час завдяки «чуду на річці Ханган» [22] було окреслено контури сучасної виробничої спеціалізації Півдня – суднобудівництво, виробництво електроніки та автомобілів [18]. У кінці 1980-х Республіка Корея змогла мирно і безболісно перейти до демократичного ладу, який ще більше пришвидшив розвиток економічного благополуччя.

КНДР, яка мала до кінця 1960-х років стабільне зростання економіки, зіткнулась із двома проблемами. По-перше, китайсько-радянський конфлікт змусив обирати між двома колишніми ідеологічними союзниками, і не дивно, що вибір упав на комуністичний Китай, з яким Північна Корея має величезний кордон. По-друге, нафтова криза 1973 року і стрибок цін на пальне загальмували, а потім зупинили ріст економіки КНДР. Комуністична верхівка країни почала шукати нове ідейне обґрунтування своєї диктатури, яка не гребувала концтаборами та масовими страдами, а населення поділила на три сорти (так звані сонбун) [17]. Панівною стала ідеологія чучхе (з корейської «сам собі хазяїн») – суміш корейського націоналізму та комунізму [26], приправлених ідеями божественності фактично монархічної влади. До слова, схожий термін «чучхесон» використовував для позначення власної політично-економічної програми вищезгаданий південнокорейський лідер Пак Чон Хі [1].

Після розпаду комуністичного блоку та девальвації комуністичних ідей у світі, обидві Кореї зробили певні кроки до об'єднання. Північнокорейський диктатор Кім Ір Сен у кінці 80-х років запропонував концепцію Демократичної Конфедеративної Республіки Корьо. У 1991 році обидві держави були прийняті до ООН та підписали «Угоду про примирення та ненапад». З того часу декілька разів на міжнародних спортивних змаганнях виступала єдина корейська збірна. Час від часу здійснювалися зустрічі роз'єднаних сімей.

Хоча конфлікти між двома державами відбувалися постійно з кінця Корейської війни, але активне загострення, яке зберігається і до сьогодні, почалось після взяття курсу північнокорейської комуністичної монархії на створення власної ядерної зброї. Перші технології, які дозволили КНДР накопичити радіоактивні матеріали, у 1986 та 1990 роках надав СРСР.

Після американського бомбардування Хіросіми та Нагасакі розробку та модернізацію власної ядерної зброї також почали такі країни, як, Росія, Китай, Індія, Великобританія, Франція, Пакистан, Північна Корея та Ізраїль.

У березні 1970 року набув чинності Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Відповідно до нього п'ять країн, які виготовили та випробували ядерну зброю до 1 січня 1967 р., вважаються ядерними державами. Решта країн взяли на себе зобов'язання не виробляти й не закуповувати ядерну зброю або інші ядерні компоненти та не сприяти яким-небудь чином заволодінню зброї масового ураження іншими країнами [28]. На сьогодні учасниками Договору є 190 держав, окрім Індії, Пакистану, КНДР та

Ізраїлю [21]. Ці країни вважаються такими, що неофіційно володіють ядерною зброєю. За час дії ДНЯЗ основні його засади стали обов'язковими не лише для країн-учасниць, але й для всіх без винятку держав світу, оскільки стали неписаними нормами міжнародного права.

У 2003 році КНДР вийшла із ДНЯЗ [19], а у жовтні 2006 року здійснила перше ядерне випробування й оголосила себе ядерною державою із потужністю боєприпасів менше кілотонни [14]. У 2016 році Північна Корея провела четвертий підземний ядерний тест із водневою бомбою [10]. Воднева бомба, яку ще називають термоядерною, є основною сучасною ядерною зброєю завдяки своїй більшій ефективності та меншому вмісту радіоактивних матеріалів. США, Росія, Китай, Великобританія, Франція, Індія також мають подібну термоядерну зброю. П'ятий ядерний тест відбувся у вересні 2016 року. Не дивлячись на численні санкції західного світу, Північна Корея постійно розвиває свою ядерну програму активними темпами. Примусові заходи Ради Безпеки ООН проти осіб та компаній, які брали участь у розробці ядерної програми країни та ухваленні рішень щодо її розвитку, кожного разу виявлялися малоефективними, адже резолюції, якими РБ ООН запроваджує свої санкції, несуть декларативний характер. Введення жорстких санкцій не зупинило розробку ядерних та ракетних програм КНДР, а лише пригальмувало час їх реалізації. Введення фінансових санкцій дало змогу тимчасово перекрити основні канали отримання коштів, які б у разі їх надходження використовувалися для фінансування забороненої діяльності [5]. Але все ж, уповільнення темпів розробки ядерних програм у країні, про що йдеться у доповідях груп експертів та інтерпретується як позитивний результат, є тільки прагненням видати бажане за дійсне. Як показує досвід, проти жорстокої тоталітарної системи демократичні методи завжди будуть безсилі. В умовах ізоляваності країни від зовнішнього світу головним завданням північнокорейського керівництва є збереження влади за будь-яких умов. Заволодіння ядерною зброєю, як надійний засіб погроз на зовнішньополітичній арені, є одним з інструментів збереження сумнівного авторитету країни у регіоні [29].

Індія та Пакистан ще до спроб КНДР стали державами, які самовільно провели власні ядерні програми, хоча Індія офіційно оголосила про її заморожування, одразу після вдалого випробування. На сьогодні ні та, ні інша так і не стали учасниками ДНЯЗ [4]. Незважаючи на реальну загрозу міжнародній безпеці та недотримання режиму нерозповсюдження, Рада Безпеки не наважилася вжити заходів для припинення порушень. Дані події породили прецедент безкарності, внаслідок якого ядерну зброю захотіли мати ряд «геополітично неблагодійних» режимів [2, 3].

Фактично санкції проти КНДР не просто не зупиняли її ядерну програму, а й акселерували її. В умовах жорсткої економії та зниження соціальних стандартів, північнокорейський режим зміцнив наукову, виробничу і матеріально-технічну бази, розуміючи дані заходи як інвестицію у подальше збереження чинного політичного ладу. Особливий пієтет чучхіанська монархія відчуває за власний ракетно-ядерний потенціал, який з кінця 40-х років XX століття є надійним засобом геополітичного шантажу [12]. Крім

вищезгаданого, КНДР володіє потужною науковою та виробничою базою для створення практично всіх видів сучасних озброєнь, уключаючи протиповітряні, авіаційні та ракетні. Якщо раніше Північна Корея була змушена закуповувати більшість озброєнь, то тепер вона має власну військову промисловість, яка в прямій військовій операції Заходу проти цієї держави може перетворити конфлікт в затяжну повномасштабну війну.

До того ж, КНДР має одні з найбільших у світі запасів хімічної і біологічної зброї. За даними міжнародної організації International Crisis Group, у КНДР існує спеціальна програма з розробки й впровадження нової біологічної зброї [6]. Наприклад, вірус Буня викликав корейську геморагічну лихоманку під час Корейської війни, приблизно 3000 американських та корейських солдатів були заражені. Натомість не було знайдено жодних доказів використання цього вірусу як біологічної зброї [23].

Між самими частинами Кореї існує прірва, названа «маленькою холодною війною», яка виникла після розділення Корейського півострова. Між сторонами укладено лише перемир'я. КНР і КНДР постійно ворогують, і факт компромісу з боку однієї зі сторін сприймається за поразку. Хоча з моменту розділення уряди обох частин визначили возз'єднання братніх частин головною національною метою. Досягнення цієї мети унеможливило один принцип: возз'єднання під прапором однієї з Кореї, тобто або диктатура, або демократія. На Півночі і Півдні 70 років тому сформувалися дві абсолютно різні політичні, економічні та соціальні системи. Тому процес інтеграції буде надзвичайно складним і дорогим процесом [8].

Усе ж, останнім часом у відносинах між КНДР і Південною Кореєю спостерігалися ознаки нормалізації: Південну Корею в серпні 2009 року відвідала делегація із КНДР, яка приїхала попроситися за померлим екс-президентом Кім Де Чжуном; свої співчуття Південній Кореї надіслав і Кім Чен Ір. Та вже наприкінці січня 2009 року відносини КНДР і Південної Кореї різко загострилися через те, що КНДР в односторонньому порядку розірвала з сусідніми країнами всі раніше досягнуті домовленості та провела ракетні випробування, що мали місце наприкінці травня. Отже, ще одним чинником неможливості об'єднання Південної Кореї та Північної Кореї є агресивна загроза ядерна міжнародна політика останньої [7].

У центрі світової політики й економіки нині стоїть Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР), який в міжнародній силовій сфері вважається одним із найбільш ризикованих регіонів світу. США, КНР, Японія та Індія є головними учасниками розподілу сили в АТР. Між КНДР та США була загроза повномасштабної війни у квітні 2017 року. Президент США направив до берегів КНДР групу кораблів на чолі з атомним авіаносцем «Карл Вінсон» у відповідь на випробування ядерної зброї в Північній Кореї на честь 105-го дня народження засновника режиму Кім Ір Сена та 85-ої річниці створення армії. Президент Трамп – чи не найперший президент демократичної держави, хто наважився впливати на ядерну країну, яка несе небезпеку всьому світові, її ж різкими тоталітарними методами, замість демократично-мирних [13].

У підсумку можна сказати, що Корейське питання у міжнародній політиці – одне з найгостріших у світі. Воно, подібно до маятника, різко

переходить зі стадії заморожених конфліктів у передвоєнні фази. Залишаючись чи не єдиним реліктом Холодної війни, яка поділила корейську націю на два ворожих табори, Корея на словах прагне об'єднатись. Але з однією умовою – кожна з Кореї прагне зробити це під своїм проводом і різними методами. Тоталітарна КДНР ще з 1950 року обрала силовий спосіб об'єднання півострова, тоді як Республіка Корея пропонує Півночі мирне долучення до власних вражаючих технологічних та демократичних здобутків. Ядерна програма КНДР як засіб шантажу цивілізованого світу значно загострила колись регіональний конфлікт, перекваліфікувавши його у світову проблему. Взаємні погрози США і КНДР загрожують втягнути земну кулю в ядерний конфлікт, який, якщо й не знищить планету, то через наслідки «ядерної зими» зробить її малопридатною для життя на десятки років. Ситуацію підігріває і нова геополітична гра Росії, яка, окупувавши частину України, прагне за підтримки союзника по духу Кім Чен Ина змістити акцент уваги Заходу з анексії Криму та окупації Донбасу на Далекий Схід та поступово домогтись зняття санкцій. Геополітичні прорахунки ООН та впровадження санкцій «на папері» ще раз доводять, що агресивним диктатурам потрібно давати колективну міжнародну відсіч, а не декларативні погрози на публіку.

**status quo ante bellum* (лат.) – положення, що існувало до початку війни.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойдаченко П.Г. Об идеологических основаниях некоторых политических систем / П.Г. Бойдаченко // Труд и социальные отношения, 2010, №11 – С. 137 – 141.
2. Доклад Группы экспертов, учрежденной резолюцией 1874 (2009). S/2013/337 – 11.06.2013. – Режим доступа: [http://daccess-dds-ny.un.org/doc](http://daccess-dds-ny.un.org/doc – С. 4 – 5)
3. Заключительный доклад Группы экспертов, учрежденной резолюцией 1929 (2010). S/2012/395 – 12.06.2012 – С. 3 – 5. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/371/73/PDF/N1237173.pdf>.
4. Кайл Шеннон Н., Федченко В., Крістенсен Ханс М. Світові ядерні сили у 2007 р. // Шеннон Н. Кайл, В. Федченко, Ханс М. Крістенсен // Щорічник СППРІ 2007 Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. – Київ, 2008. – С. 491 – 498.
5. Мальцева О.П. Некоторые особенности стратегического курса Ким Чен Ына / О.П. Мальцева // Научный результат. Сер. Социальные и гуманитарные исследования. – 2017. – Т.3, №1. – С. 41 – 47.
6. Пак Сан Хун Нераспространение ядерного оружия и ядерная программа КНДР / Сан Хун Пак // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения, 2012, №3.
7. Південна Корея порохувала біохімічну зброю в Північній // Українські новини від 5.10.2009. – Режим доступу:

<https://ukranews.com/ua/news/9659-pivden-na-koreya-porakhuvala-biokhimichnu-zbroyu-v-pivnichniy>.

8. Сіра О.В. Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова./ О.В. Сіра // Соціологія і політичні науки. – 2016. – Т. 21. – Вип. 4 (27).

9. Тарасов А.В. Страна утренней свежести в сумерках смерти: Заметки о гражданской войне на Корейском полуострове / А.В. Тарасов // Военн. ист. журнал. – 1996. – №2. – С. 66 – 74.

10. Толорая Г.Д., Торкунов А.В. Ракетно-ядерная угроза на Корейском полуострове: причины и меры реагирования / Георгий Давидович Толорая, Анатолий Васильевич Торкунов // Polis: Journal of Political Studies, 2016. – №4.

11. Успенский Ф.Б. Именослов. Историческая семантика имени. Вып. 2. / Ф.Б. Успенский. – Москва, 2007 – 493 с.

12. Федосеев С. Оружие большого шантажа / С. Федосеев // Вокруг света, 2005, №8. – с. 142 – 151.

13. Черкас Б.О. Перспективи зміни балансу сил в азієсько-тихоокеанському регіоні [Електронний ресурс] / Б.О. Черкас // Журнал «Міжнародні відносини». Серія «політичні науки». – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3158/2837.

14. Burns Robert; Gearan Anne U.S.: Test Points to N. Korea Nuke Blast. / Robert Burns, Anne Gearan // The Washington Post (October 13, 2006).

15. Bush Richard C. Untying the Knot: Making Peace in the Taiwan Strait. / Richard C. Bush – Brookings Institution Press, 2005.

16. Chronology of major North Korean statements on the Korean War armistice [Digital source] // Yonhap News Agency. – Access mode: <http://english.yonhapnews.co.kr/northkorea/2009/05/28/46/0401000000AEN20090528004200315F.HTML>.

17. Collins Robert Marked for Life: Songbun, North Korea's Social Classification System / Robert Collins // Committee for Human Rights in North Korea, 2012.

18. Cumings Bruce Korea's Place in the Sun: a Modern History. / Bruce Cumings. – New York: Norton, 2005.

19. Fact Sheet on DPRK Nuclear Safeguards. // International Atomic Energy Agency Access mode: <https://www.iaea.org/newscenter/focus/dprk/fact-sheet-on-dprk-nuclear-safeguards>.

20. Hart-Landsberg Martin Korea: Division, Reunification, & U.S. Foreign Policy. / Martin Hart-Landsberg // Monthly Review Press, 1998. – pp. 71 – 72.

21. Heuser Beatrice 'Beliefs, Cultures, Proliferation and Use of Nuclear Weapons', in Eric Herring (ed.): Preventing the Use of Weapons of Mass Destruction Special Issue of Journal of Strategic Studies – Vol. 23 – No. 1 (March 2000), – pp.74 – 100.

22. Lee Sang M.; Yoo, Sangjin The K-Type Management: A Driving Force of Korean Prosperity./ Sang M. Lee, Sangjin Yoo //Management International Review. – 1987-01-01, №27 (4). – pp. 68 – 77.

23. Majumdar Ananda Weapons of Mass Destruction / Ananda Majumdar [Digital source] // ABC Research Alert Vol 5, Number 1/2017 <http://journals.abc.us.org/index.php/abcra/article/viewFile/967/795>.

-
24. Myung Soo Cha The Economic History of Korea [Digital source] / Cha Soo Myung. – Access mode: <http://eh.net/encyclopedia/the-economic-history-of-korea/>.
25. Sandler Stanley The Korean War: No Victors, No Vanquished. University Press of Kentucky. / Stanley Sandler. – 1 October 1999 – p. 224.
26. Shin Gi-Wook Ethnic Nationalism in Korea: Genealogy, Politics, and Legacy / Gi-Wook Shin. – Stanford University Press, 2006. – p. 90.
27. Stokesbury James L. A Short History of the Korean War / James L. Stokesbury – New York: Harper Perennial, 1990. – P. 113.
28. Treaty on the non-proliferation of nuclear weapons [Digital source] / International Atomic Energy Agency. – Access mode: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/infcirc140.pdf>.
29. Кан Ден Сик Региональная роль КНДР в СВА. / Ден Сик Кан // Гиля: научный вестник, 2016, №114 – с. 426 – 430.

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 316.46:378.11

Римма Кириченко
(Київ, Україна)ПЕДАГОГІЧНЕ ЛІДЕРСТВО ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ
УПРАВЛІННЯ СТУДЕНТАМИ

Дана стаття присвячена розкриттю суті понять «лідер», «лідерство», «педагогічне лідерство» в сучасній науці. Проаналізовано стилі лідерства. Основний акцент робиться на те, що у сучасній соціокультурній ситуації будь-який викладач вищої школи повинен мати лідерський потенціал щодо формування особистості нового типу: вільної, незалежної, відповідальної. Визначено ідеальний стиль викладача-лідера як засіб вдосконалення процесу управління студентами.

Ключові слова: лідер, лідерство, педагогічне лідерство, стилі лідерства.

This article is devoted to revealing the essence of the concepts of «leader», «leadership», «pedagogical leadership» in modern science. The style of leadership is analyzed. The main emphasis is placed on the fact that in a modern socio-cultural situation, any teacher of higher education should have a leadership potential in the formation of a person of a new type: free, independent, responsible. The ideal teacher-leader's style is defined as a means of improving the student management process.

Key words: leader, leadership, pedagogical leadership, leadership styles.

Формування особистості майбутнього фахівця, розвиток професійних, світоглядних якостей значною мірою залежить від викладача вищого навчального закладу. Сучасний викладач повинен не тільки знати бездоганно свій предмет, але й вміти згуртувати слухачів, даючи вектор розвитку для студентів, колективу, рухаючись разом з ними. Своїми вчинками, поведінкою викладач повинен бути прикладом для наслідування, лідером для своїх студентів.

Викладач-лідер, це людина, яка повинна вміти виявляти найважливіші проблеми і сприяти роботі інших у знаходженні креативних рішень традиційних проблем. Слово «лідер» – тлумачиться, як особа, яка є достатньо авторитетною, щоб управляти групою людей. Простішими словами, це та особа – за якою люди сліднують, хто згуртовує людей до дії стосовно спільної мети [6]. Лідер – це людина, яка не тільки може бути прикладом для інших, але й та, яка не стоїть на місці у власному саморозвитку, постійно рухається вперед. Найкраще процес виховання відбувається, коли викладач намагається виховувати не повчанням, а власним прикладом [2].

Так, американський дослідник лідерства Джон Адаір визначає риси, які є характерними для лідера, серед них: цілісність особистості (цінності, які

сповідуються, відображаються у вчинках), ентузіазм (емоційний підйом), твердість характеру (наполегливість, вимогливість, стійкість), справедливість (однакове ставлення до всіх), турбота про людей, любов до своєї справи тощо [5].

Вчені Бойко А.М., Кравченко Л.М. у своїх дослідженнях зазначають, що «... людина, щоб розуміти та керувати іншими людьми, має, в першу чергу знати себе та вміти керувати собою. Комунікабельність, візуальна привабливість, налаштованість на співпрацю, організаторський та творчий потенціал – якості, які базуються на адекватній самооцінці та роботі над собою» [1].

Психологічний аспект лідерства виявляється: по-перше, через психологічні здібності до лідерства конкретного керівного посадовця; по-друге, через фактичне визнання підлеглими лідерства керівника [4].

Педагогічне лідерство звертає увагу не лише на таке питання, що вивчати, але й навіщо, як і коли. Воно передбачає діалог, необхідними учасниками якого є також і студенти. З цього приводу Дж. Стіглер та Дж. Ніберт зазначають, що директори, які не керуються рішеннями вчителів «вдаються до бюрократизації стосунків з учителями, внаслідок чого викладання в таких школах перетворюється на заняття, яке визначається очікуваннями адміністрації». М. Фуллан зобразив педагогічне лідерство як розвиток культури змін, за якої «... відбувається більше хороших і менше поганих процесів»[7].

У психолого-педагогічній науці поняття «лідер» розглядається достатньо широко: це член групи, який у значимих ситуаціях здатний здійснювати особливий вплив на поведінку інших учасників; член групи з найвищим статусом, за яким визнається право приймати рішення у значущих для групи ситуаціях; людина, яка завдяки своїм особистим якостям здатна виявляти ініціативу, має значний вплив на членів соціальної групи; член групи, за яким група визнає право ухвалювати відповідальні рішення у значущих для неї ситуаціях, тобто найавторитетніша особистість, яка реально відіграє центральну роль в організації спільної діяльності і регулюванні взаємостосунків [3].

У психолого-педагогічній літературі лідерство – це типова для лідера (керівника) система прийомів впливу на підлеглих; соціально-психологічний феномен, що належить до динамічних процесів у малій групі; поняття, що характеризує відношення домінування і підкорення у групі. Лідерство є результатом дії як об'єктивних факторів (мети і завдань групи в конкретній ситуації), так і суб'єктивних (інтереси, потреби, індивідуально-типологічні особливості членів групи), а також дій лідера як ініціатора й організатора групової діяльності [3].

За К. Левіним, існують три стилі лідерства: авторитарний, анархічний (ліберальний), демократичний [3]. Авторитарним (директивним, владним) називають стиль лідерства, при якому лідер відносно підлеглих діє владно, директивно, жорстко розподіляючи ролі між членами групи, не дозволяючи виходити за їх межі і ретельно контролюючи в усіх деталях їх роботу. Протилежні авторитарному стилю лідерства характеристики має

демократичний (колегіальний, колективний) стиль лідерства. Він визначається як такий, при якому лідер прагне керувати групою спільно з підлеглими, надаючи їм достатню свободу дій, дозволяючи обговорювати свої рішення, підтримуючи ініціативу, що вони виявляють, у різних групових справах. Ліберальний (анархічний, стиль потурання) стиль лідерства – форма керівництва, при якій лідер практично усувається від активного управління групою і поводить себе так, немов він є рядовим учасником групи, дозволяє учасникам групи робити все, що їм заманеться, надаючи їм повну свободу дій. Важливо відзначити, що для груп і колективів різного рівня розвитку оптимальними стилями лідерства, що забезпечують найбільшу ефективність діяльності, є різні стилі лідерства [3], їх комбінування і взаємодоповнення.

Те, що людина (в нашому випадку – педагог), керує поведінкою інших людей та має володіти лідерськими якостями, ні в кого із сучасних дослідників і найбільш успішних практиків управління не викликає сумніву. Усі передові моделі управління характеризуються провідною роллю в них лідерства. Це моделі таких світил, як У. Едвардс Демінг, Джозеф Джуран, Пітер Друкер, Тіто Конті та ін. Лідерство в цьому випадку стосується до вищого керівництва і меншою мірою – до управління на місцях.

Педагогічний лідер делегує вихованцям повноваження і розвиває в них самостійність, бачить, розуміє і цінує в них відмінності, розвиває командний підхід до роботи і навчання, відчуття партнерства. Він вітає зміни, демонструє знання педагогічних технологій, заохочує творчий і конструктивний виклик, діє відповідно до проголошених культурних цінностей, розвиваючи і збагачуючи їх власною діяльністю.

У 1980-х роках учені і письменники Дж. Каузес і Б. Познер запропонували діяльнісний підхід до педагогічного лідерства. Вони розглядали дії та вчинки лідерів і виділили п'ять ключових моментів, кожний з яких включав такі моделі поведінки: не керувати, а спонукати людей до спільного бачення; не мотивувати, надихати людей, високо оцінювати досягнення і гідно заохочувати виконавців; орієнтувати підлеглих на перспективу, заохочувати свою сторону максимум послідовників; давати можливість іншим проявити себе, заохочувати співпрацю і допомогу послідовникам в їх індивідуальному розвитку; захоплювати людей власним прикладом і концентрувати спільні зусилля на послідовних результатах.

І.А. Зязюн додає ще один пункт: «викладач повинен бути і спеціалістом залучення учнів до своєї науки, і науковцем розвитку пошукових навичок у них».

Вищенаведені компоненти діяльності особистості педагога-лідера цілком і повністю відповідають моделі сучасної педагогічної діяльності. Вони ж склали основу педагогічної культури сучасного вчителя, бо тільки при такому управлінні можливо виховати вільну особистість.

Однією важливою вимогою до педагога вищої школи в сучасних умовах є врахування індивідуальних особливостей молоді. Їх цінностей, потреб, уявлень, що змінилися під впливом суспільних процесів в сучасній Україні. Змінюється ставлення до вищої освіти, до професій, до глибини оволодіння навчальним матеріалом, що викладається, до знання як такого.

Викладачу потрібно розуміти зміни у свідомості та цінностях студентів для того, щоб бути здатним розмовляти з ними «однією мовою», керувати процесом їх навчання та особистісного розвитку та навчати відповідно до актуальних потреб молоді. Щоб правильно керувати студентами, викладачу необхідно обрати стиль управління студентською групою. Таким чином, мета проведення нашого дослідження спрямована на виявлення універсального стилю керівництва, з точки зору студентської молоді.

В рамках поставленої мети необхідно виконання таких завдань:

- 1) провести опитування студентів та виявити, які якості притаманні ефективному викладачу-лідеру;
- 2) визначити ідеальний стиль лідерства викладачів вищої школи.

Для того, щоб дослідити ставлення студентів до ідеального стилю керівництва було проведено дослідження серед магістрів, що майже закінчили своє навчання у Київському національному університеті технологій та дизайну. В опитуванні, яке ми проводили у вигляді анкетування, взяли участь студенти-магістри першого курсу факультету індустрії моди.

В результаті було виявлено наступне:

- 80% студентів вважають ідеальним стилем керівництва – колегіальний. Це говорить про те, що студенти бажають приймати участь в процесах прийняття рішень, їм важливо бути почутими, для них є важливим результат загальної справи;
- жоден студент не сприймає стиль потурання, сучасна молодь бажає не просто працювати, а свідомо йти до поставленої мети, допомагати команді;
- хоча жоден студент не сприймає директивного стилю керівництва в чистому вигляді, колегіально-директивний вважають основним в роботі з викладачами 20%. Вважаємо, що це дань традиції розуміння лідерства як авторитарної влади. Але це не є погано, тому що викладач повинен вміти проявляти жорсткість у деяких ситуаціях і приймати рішення, відповідати за них, коли інші не в змозі цього зробити.

Отже, всі студенти зійшлися на думці, що спрямовуючим в арсеналі викладача повинен стати колегіальний стиль.

Стиль лідера відрізняється гнучкістю, індивідуальним та ситуативним підходом. Викладач-лідер повинен володіти усіма стилями та вміло використовувати їх в залежності від конкретних умов, але основним стилем слід обирати колегіальний. Крім того ми показали, що є універсальний набір лідерських якостей, прийомів, що утворюють стиль, не диференційований в залежності від професійної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко А.М. Освітній менеджмент як засіб формування педагогічної культури / А.М. Бойко, Л.М. Кравченко// Культуролог: альманах / Кафедра культурології ПДПУ імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2008. – №1. – 186 с.
2. Наталевич Н.П. Харизматичні якості викладача вищого навчального закладу – інструмент створення соціокультурного простору майбутнього фахівця [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5701/1/Natalevich.pdf>.

-
3. Психологический словарь / [В.В. Давыдов, А.В. Запорожец, В.П. Зинченко, Б.Ф. Ломов, А.Р. Лурия, А.М. Матюшкин, А.В. Петровский]; под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.
 4. Сергеева ЛМ. Лідерство: навч. посібн. / Л.М. Сергеева, В.П. Кондратьєва, М. Я.Хромей. – Івано_Франківськ, «Лілея НВ». – 2015. – 296 с.
 5. Adair J. Develop Your Leadership Skills / John Adair. – Kogan Page Publishers, 2007. – 89 p.
 6. Leader. Wikipedia [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://simple.wikipedia.org/wiki/Leader>.
 7. Fullan M. What's Worth Fighting for in the Principalship? / M. Fullan. – New York: Teachers College Press. – 2008. – 80 p.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

UDK 636.2.35

Aynura Kamalova
(Nukus, Uzbekistan)

QORAMOLARNI G`OSHTGA BOQISH TEXNOLOGIYASI

Ushbu maqolada tuyalarning jun mahsuldorligi va fizik xususiyatlari tavsifi berilgan.

Kalit soʻzlar: *muya juni, tivit, oraliq, qiltiq, toyloq, boʻtoloq, aravan.*
This article describes the camels' wool productivity and physical uses.

Key words: *camel wool, junks, spaces, horses, teeth, healers, aranats.*

Qoramollarning goʻsht mahsuldorligiga juda koʻp omillar; zoti, yoshi, oziqlantirish darajasi, parvarishlash, iqlim sharoiti va boshqalar taʼsir etadi. Ushbu omillar ichida eng asosiylaridan biri bu oziqlantirish omilidir.

Qoramollarning goʻsht mahsuldorligining shakllanishiga birinchi navbatda oziqlantirish darajasi taʼsir qiladi. Hayvonlarni yuqori darajada oʻstirilishi va boʻrdoqilanishi ogʻir vazndagi goʻsht nimtalarini bilan ularning soʻyim chiqimini koʻpaytiradi. Goʻsht nimtalarini tarkibida muskul toʻqimalari ham koʻpayadi. Oʻtkazilgan koʻplab ilmiy tadqiqotlarda isbotlanganidek yuqori darajada oziqlantirilib, boʻrdoqilgan mollardan talab darajasida boqilgan tengdoshlariga nisbatan ikki marotabagacha mahsulot koʻp olinadi. Etarlicha darajada boʻrdoqilanmagan hayvonlarning goʻsht nimtalarida suyak va paylar chiqimi 25-30 foizgacha boʻlib, toʻyimliligi 40-50 %gacha, triptofan 15 %gacha koʻpayadi. Shuningdek, boʻrdoqilanayotgan qoramolning goʻsht mahsuldorligini shakllanishiga oziqlanish tipi ham sezilarli taʼsirini koʻrsatadi. YUqori konsentratli ratsionda boʻrdoqilgan qoramollardan kunlik qoʻshimcha vaznni olinishi koʻp boʻlishi bilan birga, ular oziqaga yaxshi haq toʻlaydi, goʻsht nimtalarida koʻp yogʻ toʻplanadi.

Nasldor buqalardan olinadigan urugʻning sifati birinchi galda ularning boqish sharoitiga va usuliga bogʻliq. Nasldor buqalarni boqishni susaytirish yoki kuchaytirish maqsadga muvofiq emas. Chunki kuchli oziqlar bilan hamma vaqt toʻydirib boqish va mosion tashkil etilmasligi ular tanasining va jinsiy organ-larining yogʻ bosib kyetishiga olib keladi. Buning natijasida urugʻ berish xususiyati yomonlashadi. Yoki aksincha, sifatsiz yem-xashak bilan boqish ular organizmini boʻshashtirib, quvvatsizlantirib qoʻyadi. Buning oqibatida urugʻning sifati buziladi, buqalar oriqlab, kasalliklarga beriluvchan boʻlib qoladi. Binobarin, nasldor buqalarni boqishda, ilmiy jihatdan asoslangan istiqbolli usullar asosida rasion tuzish kerak boʻladi. U qoʻyidagicha boʻlishi mumkin. Masalan, buqalar qochirish ishlarida foydalanilmaydigan «t i n i m» davrida ularning har 100 kg tirik vazni hisobiga 1,1 oziq birligi va Pog hazm boʻladigan protyein berish mumkin. Barcha xoʻjaliklarda va sunʼiy qochirish punktlarida boqilayotgan buqalar rasioniga (urugʻ olish davrida) 3-4 kg sazi, 300-400 g maydalangan don (arpa, suli, bugʻdoy) va 150-200 g xamirturushni qoʻshimcha holda kiritish yaxshi natija beradi.

Parvarish qilish ishlari barcha fasllarda uzluksiz amalga oshirib borilganda nasldor buqalardan 10-12 yil va ayrim hollarda undan ham uzoqroq vaqt davomida foydalanish mumkin. Barcha xo'jaliklarda va sun'iy qochirish punktlarida vaqti-vaqti bilan urug' sifatini nazorat qilib turish, shuningdek, ulardan olingan avlodlarni sog'lom, baquvvat, tyetik bo'lib o'sishiga e'tibor berish ham maqsadga muvofiqdir.

Qoramolni 1 kg semirtirish uchun yoshiga qarab turli miqdorda oziq birligi sarflanadi. Masalan, 10-12 oylik novvoslarni 1 kg semirtirish uchun o'rtacha 7-8 oziq birligi sarflansa, katta yoshdagi mollar uchun 8,5-10 oziq birligi sarflanadi. Buzoqlar asosan laxm go'sht yetishtirish uchun boqiladi. Shuning uchun ularni 6 oyligidan tortib rejalashtirilgan davrgacha go'shtga boqish mumkin. Lekin katta yoshdagi mollar 60-90 kun mobaynida bo'rdoqiga boqiladi. Chunki boqish muddati chuzib yuborilsa, ularning tanasini yog' bosib ketadi, go'shtning sifati pasayadi.

Go'shtning xususiyatiga ko'ra, sut uchun boqiladigan va qush mahsuldor zotlar go'shtga boqilganda yog' asosan ichki organlarida tuplanadi, nimtalarida esa kamrok bo'lishi aniqlangan. Shuning uchun ham ularning nimtasidagi lahm go'sht uchun boqiladigan mollarnikiga nisbatan kamroq bo'ladi. Bunday mollar jadal usulda go'shtga boqilganda go'sht chiqimi 50-56 foizni tashkil etadi. Mollarning go'sht maxsuldorligini ortishiga, sifa-ti va to'yimligini yaxshilanishiga ularning zoti va maxsuldorligi salmoqli ta'sir ko'rsatadi. Bunga asosiy sabab go'shtdor zotlarning tez yetiluvchanligi, qisqa vaqt ichida yaxshi semirishi, semirishi uchun sut yo'nalishidagi mollarga qaraganda kamrok, yem-xashak talab qilinishi, go'shtini marmarsimon va mazali bo'lishidir. Binobarin, go'shtdor zot mollarning buzoq va novvoslarini 15-18 oyligigacha boqish kifoya qiladi. Bunda ularning tirik vazni 400-450 kg ga yetishi mumkin. Hozirgi vaqtda go'shtdor buqalarni sut uchun boqiladigan va kush mahsuldor zot sigirlar bilan chatishtirish natijasida olingan buzoqlarni jadal usulda go'shtga boqib semirtirish ishlari keng tus olgan. Jinsi va axtalashning go'sht mahsuldorligiga ta'siri. Go'sht yetishtirishda nasl olish uchun yaroqsiz bo'lgan sut, go'shtdor zotli va kush mahsuldor zot buzoqlar salmoqli urin tutadi. Ularning umumiy soni barcha yoshdagi mollarning deyarli 90-95 foizini tashkil etsa, urg'ochi buzoqlar 30 foiz atrofida bo'ladi. Qolgan qismini novvoslar tashkil etadi. Ayrim vaqtlarda xo'jalikning sharoitiga va boqish usuliga qarab, novvoslar axtalanadi. Lekin kuzatishlardan ma'lum bo'lishicha, axtalangan novvoslar -buqachalarga qaraganda sust usadi va sekin rivojlanadi, shuningdek, go'sht chiqimi pastrok, bo'ladi. Axtalashdan maqsad ularni podada boqish uchun moyilligini oshirish va urg'ochi buzoqlar bilan birga go'shtga boqishdan iboratdir. Urg'ochi buzoqlar go'shtga boqilganda nimtasining vazni, sutkalik semirishi, semirish uchun yem-xashak sarflanishi va laxm go'sht miqdoriga qarab bichilgan va bichilmagan novvoslardan kamroq bo'ladi. Lekin go'shtning sifati, yumshoqligi, nozikligi, tarkibi va marmarsimonligi jihatidan yuqori turadi. Binobarin, ularni 15 oyligigacha boqish va vazni 350-400 kg ga yetganda go'shtga topshirishni tavsiya etea bo'ladi. Novvoslar va axtalangan buqichalarni 15-18 oylik bulguncha bokish, novvoslar vazni 450-550 kg va axtalangan buqalarning 400-450 kg atrofida bo'lganda ularni go'shtga topshirish usuli ham keng kullaniymoqda. Boqishning go'sht mahsuldorligiga ta'siri. Mollarning go'sht mahsuldorligini keskin oshirishdagi eng muxim omillaridan biri ularni boqish usuli bo'lib, u go'sht mahsuloti salmog'ini oshirish va go'sht chiqimini ko'paytirish imkonini beradi.

Yaxshi boqilgan molning nimtasida suyak va paylar miqdori sifatsiz yem-xashak bilan boqilgan vakillariniqiga qaraganda 25-30 foiz kam, go'shtining kaloriyasi 40-50 foiz yuqori bo'ladi. Mollar yem bilan boqilganda, ularning tez semirishi, laxm go'shti va yog'ining ko'proq bo'lishi aniqlangan. Aksincha, oziq rasionida dag'al va sersuv oziqlar miqdori ko'payib ketsa, mollarni semirtirish muddatining uzayib ketishiga va vaznini sekinlik bilan ortishiga sabab bo'ladi. Mollarga beriladigan yem-xashak qanchalik sifatli va kaloriyasi yuqori bo'lsa, ulardan yetishtiriladigan go'sht shunchalik ko'p va sifati yaxshi bo'ladi. Oqish yoki och pushti rangli buzoq go'shti yetishtirishda 1-2 xaftalik erkak buzoqlar 3-4 oy mobaynida faqat sut bilan boqiladi. Har bir buzoqqa kuniga 12-16 kg dan sut ichiriladi va ularning sutkalik semirishi o'rtacha 1 kg atrofida bo'ladi. Oddiy buzoq go'shti yetishtirishda olinadigan mahsulot tannarxini arzonlashtirish maqsadida buzoqlar 3-4 oyligigacha sudan tashqari, sersuv, dag'al oziq va yem berib boqiladi va ular sutkasiga 400 g atrofida semiradi. Yosh buzoq go'shti («bebi-bif») yetishtirish uchun buzoqlar bir yoshli bulguncha sifatli har xil yem-xashak bilan boqiladi va vazni 350-400 kg ga yetkaziladi. Rasion tarkibidagi yemni 30-80 foizga, ayrim hollarda 90 foizgacha oshirish talab etiladi. Buzoqlarni yirik nimta olish uchun boqish. Bu usulda buzoqlar 18-24 oyli bulguncha yoki vazni 400- 600 kg ga yetguncha boqiladi. Binobarin 1,5-2 yil davomida mollarga ko'plab ut (yaylovda) va pichan (qulda) beriladi. Yem rasionning 25-35 foizini tashkil etishi mumkin. Ayrim hollarda yem miqdori 40 foizga yetkaziladi.

MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Adushinov D.S, Ustimov E.M. Myasnaya produktivnost chorno-pyostro golishtinskogo molodniyaka. J. «Zootexniya», 2002. – №4. – 21 – 22 st
2. Maqsudov I, Xaydarov K, Suvonqulov Sh. Qoramolchilik fermer xo'jaliklari uchun qo'llanma. Samarqand. – 2008. – 119 bet.
3. Nosirov U. Qoramolchilik. – Toshkent. – 2001. – 394 bet.
4. Nosirov U.N. va boshqalar. Chorvachilikda klassik va zamonaviy seleksiya usullari. – Toshkent. – 2008. – 472 bet.

УДК 636.09

Айнура Камалова
(Нукус, Узбекистан)**ЧОРВАЧИЛИКДА КЕЛТИРИЛАДИГАН ЗАРАРЛАР**

Ушбу мақолада чорвачиликда учирашадиган генетик нуқсонлар ва чорвага келтирилаётган зарарлар тавсифи берилган.

Kalit so'zlar: генетика, селекция, мутоген, генофонд, ирсият.

This article describes the livestock – borne genetic defects and livestock losses. Genetika, selektsiya, mutogen, genofond

Key words. *genetik, selektsiya, mutogen, genofond, heredity.*

Истиқлол йилларида мамлакатимиз халқ хўжалигининг муҳим соҳаларидан бири бўлган чорвачиликка катта этибор қаратилмоқда. Лекин шунини қайд қилиш лозимки, бугунги кунда ишлаб чиқарилаётган сут ва гўшт маҳсулоти аҳоли еhtiёжи даражасидан анча паст, шу билан бир қаторда чорва моллари маҳсулдорлиги бўйича генетик потенциалини юзага чиқариш 50-60 фоиз атрофида қолиб келмоқда. Бунинг асосий сабабларидан бири Мамлакатимизнинг ўзига хос иқлим шароитида урчирилаётган чорва моллари популяциясида юқумли, юқумсиз ва паразитар касалликлар билан бир қаторда ирсият билан боғлиқ бўлган генетик нуқсон, майиб-мажрухлик, нормаллик ва касалликларнинг кенг тарқалиши ҳисобланади. Буларнинг келиб чиқишига ва тарқалиш даражасига ирсий, экологик, селекция, техноген ва кўпгина бошқа омиллар таъсир қилади. Бу касалликлар ўз – ўзидан малумки уларнинг умумий физиологик ҳолатига ва ҳайвонларни хўжалик фойдали белгиларига салбий таъсир этади. Шунинг учун ҳам бу касалликларни олдини олиш ва даволаш бўйича катта бир салмоқли кучга эга бўлган ветеринария врачлари хизмат қилишади. Лекин, бугун дунё мамлакатларида урчирилаётган ва табиатда табиий ҳолда урчирилаётган ёввойи ҳайвонлар ва қўшлар популяцияларида яна бир генетик нуқсон, майиб – мажрухлик ва касалликлар мавжудки, уларни даволашнинг иложи йўқ, аниқроғи бундай анамаллар даволанмайди. Шунинг учун ҳам бундай касалликлар чорвачиликнинг барча турларида салмоқли иқтисодий муаммони келтириб чиқаради. Малумки, Республикада чорвачилик маҳсулотлари биринчи навбатда сут, гўшт, хомашёси ва уларни қайта ишлашдан олинган истеъмол учун тайёр маҳсулот асосан қорамоллардан олинади. Шунинг учун ҳам даставвал қорамолларда учрайдиган ва номлари юқорида қайд этилган камчиликларни селекция йўли билан уларда ҳал этиш бугунги куннинг талаби ҳисобланади. Селекция ишининг натижалари кўпгина ҳайвонларнинг ирсиятига боғлиқ бўлади. Ирсият ҳайвонларнинг насл хусусиятини белгилаб беради, ташки муҳит омиллари яъни паратипик омиллар, уни организмда намоён бўлишига ва мустақамланишига имконият яратиб беради. Бошқача қилиб айтганда, қорамолларнинг генотиби ва фенотиби бир-бирига чамбарчас даражада боғлиқликда бўлади. У ҳайвонларни тўлақонли озиклантириш ҳамда зоогигиеник миёр ва талаблар асосида асраш, парваришлаш ва асраш

нативасида шаклланади. Шу боисдан ҳар бир ҳайвон тури, популясияси, гуруҳи, зоти ва ҳар бир индивид ўзининг маълум бир хусусиятларига эгадир, шунинг учун ҳам қорамолчиликда мақсадли танлаш ва саралаш селекция ишининг самарали усулларидан бири ҳисобланади. Шунини тақдирлаш жоизки, юқорида номлари зикр этилган ирсият билан бевоқифта боғлиқ бўлган анамалияларнинг келиб чиқишига, яъни пайдо бўлишига насли буқаларнинг комплекс равишда баҳоланмаганлиги, улар синовдан ўтмаганлиги, суний уруғлантиришни талаб даражасида ташкил қилинмаганлиги, ушбу селекция тадбир учун мутасадди ҳисобланган мутахассисларнинг совуққонлиги сабаб бўлади.

Чорвачиликнинг шу жумладан уни бош тармоғи ҳисобланган қорамолчиликнинг барқарор ривожланиши, махсулдорлик бўйича генетик салоҳиятидан самарали фойдаланиш, ҳар қандай касалликни, шу жумладан генетик нуқсон, майиб-мажруҳлик ва анамалияларнинг таҳлил қилиниши мустақиллик йилларида ривожлантирилди. Ҳайвонларни генофонди такомиллашиб, уларни яхшиловчи зотлари билан ўзаро чапиштириш ишлари ва бунда суний уруғлантиришга ёрдам бериш одатий тадбирларга айланиб қолди.

Республикада чорвачилик маҳсулотларини, биринчи навбатда сут, гўшт хом-ашёсини ва уларни қайта ишлаш натижасида олинмаган истеъмолга тайёр маҳсулотларни аҳоли еҳтиёжи даражасида етиштириш ҳамда сут ва гўшт ишлаб чиқаришда мустақилликка еришиш учун қорамолчиликни барқарор ривожлантириш муҳим ҳисобланади. Чунки, бугунги кунда мамлакатимизнинг барча тоифадаги хўжаликларида етиштирилаётган ва истеъмолга чиқарилаётган сут ва сут маҳсулотларини деярли барчаси (99,5 фоиздан ортиқ), шунингдек истеъмолдаги гўштни эса 65,0 фоиздан ортиқроғи айнан қорамоллардан олинмоқда.

Лекин Республикаимизнинг ўзига хос иқлим шароитида урчирилиб келинаётган қорамоллар популясиясида мавжуд бўлган генетик нуқсон, майиб-мажруҳлик, нормаллик ва касалликлар ҳайвонлардан 25-30 фоизгача маҳсулотни кам олишга сабаб бўлмоқда. Чунки генетик нуқсон билан туғилган авлодлар одатда пода таркибидан чиқарилади ва ундан маҳсулот олиш режалаштирилмайди. Бундан ташқари бирон бир генетик нуқсон ва майиб-мажруҳлик билан туғилган насли буқаларнинг уруғидан итиборсизлик натижасида фойдаланиш ҳам улардан олинган авлодларни махсулдорлигини, физиологик меъёр даражасида туғилган тенгқурларига қараганда 30-50 фоизга камайтириб юборади. Ана шундай салбий оқибатларга олиб келадиган омилларни олдини олиш ва баргараф етиш учун воҳанинг экологик-иқлим шароитини ҳудудлар кесимида таҳлил қилиш, урчирилаётган қорамоллар популясияси генофондини чуқур билиш, қорамоллар популясиясини ёш ва жинс бўйича ўрганиш, қорамолчиликни барқарор ривожлантиришнинг даврий ва истиқбол наслчилик-селекция режаларини таҳлил қилиш каби зооветеринария, биотехнологик ва экологик тадбирлар ўтказилади. Қорамоллар популясиясида зарарли мутациянинг даражасини оширишда мутаген омиллар муҳим ўрин тутади. Хусусан, ҳайвоннинг генетик аппаратидаги ўзгаришлар кимёвий ва физиологик омиллар, биологик агентлар

билан боғлиқ бўлади. Ўсимликлар зараркунандалари билан курашишда ҳар хил пестицидлар, дезинфекцияда ишлатиладиган заҳарли моддалар, айрим озуқа қўшимчалари, дори-дармонларни ҳаддан ташқари метъёда қўллаш, ҳайвонларни ўраб турадиган муҳитда патоген микроорганизмлар концентрасиясининг кўплиги, зарарли мутацион юк даражасини ошириб юборади. Бу эса қорамоллар популяциясида ҳар хил ирсий нуқсон, майиб-мажруҳлик ва касалликларнинг келиб чиқишига сабаб бўлиб, чорвачиликда катта зарар келтиради.

MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Аберкулов М.Н., Амантурдиев Г.П. Ҳайвонлар генетикаси (дарслик) // Тошкент. – 2014. – 204 б.
2. Актуальные проблемы генетики и репродуктивной биологии животных // Молочное и мясное скотоводство. – №7. – 2014. – с. 14 – 15.
3. Кахаров А.К. ва бошқалар. Қорамолларда учрайдиган генетик нуқсон ва майиб-мажруҳликни олдини олиш бўйича тавсиянома. Самарқанд. – 2011/ – 21 б.
4. Кахаров А.К. ва бошқалар. Хусусий генетика // Самарқанд. – 2013. – 55 б.
5. Кахаров А.К., Хушвақтов А. Қорамолларда учрайдиган генетик нуқсон ва уни олдини олиш йўллари // Зооветеринария. – 2009. – №7. – 37 – 38 б.

УДК:636

Акылбек Тлеўмуратов
(Нукус, Узбекистан)

ТУЯ ЖУНИНИНГ АҲАМИЯТИ

Ушбу мақолада туяларнинг жун маҳсулдорлиги ва физик хусусиятлари тавсифи берилган.

Kalit so'zlar: туя жуни, тивит, оралик, қилтиқ, тойлоқ, бўтолоқ, араван

The article describes the camels' wool productivity and physical uses.

Key words: camel wool, junks, spaces, horses, teeth, healers, aranats.

Тўқимачилик саноатида туя жунига бўлган талаб жуда катта ва юкори баҳоланади. Дунё бозорларида дағал қўй жунларига нисбатан бир неча баробар қимматли ҳисобланади. Туя жунини иссиқликни сақлашга ва юкори намликни ўтказмаслик хусусиятига эга. Туя жунидан сузувчиларга, учувчи ва денгизда хизмат қилувчиларга, экспедиция ходимларига, сафарларда юрувчи кишилар учун кийим кечак тикилади. Туя жунини толаси қўйнинг дағал жунидан таркибидаги хусусияти қуруқ, ўлик қиллардан (туқлар) ва ингичкалигидан ҳеч фарқ қилмайди. Туя жуни майин жун ва ёл жунларига бўлинади. Ёл жунларига кокил, соқол, галиф, четки ўрқач, дум ва бўйин ёки жунларига бўлинади. Бошқа қисмлари майин жунларга қиради. Майин жунлар ўз хусусиятига кўра уч классга бўлинади. МДХдаги стандарт 5808-77 талабларига мувофиқ жун сифатига кўра I, II, III, класс I классга қирадиган жунлар тананинг ва ўрқачидаги жунлар қиради. II класс жунларига тананинг бўйин қисми қорин остидаги жунлар қиради. III классга кўкрак, чов, дум ва оёқ жунлари қиради. Туя жунинг таркиби ва сифатига турига, зотиға ёшига ва физиологик ҳолатига боғлиқ. Қайси тур, зот бўлишидан қаттиий назар сўт берадиган туялар, эркак туяларга нисбатан кам жун беради. Туяларнинг жун маҳсулдорлиги кўпгина олимлар ва мутахассислар томонидан ўрганилган масалан: П.В. Иванов, И.И. Лакоза, И.К. Жумагулов, А.Б. Баймуқанов, З.М. Мусаев, М.К. Кугенов, Н.А. Чашкинлар. Уларнинг фикрича катта ёшдаги сўт берадиган икки ўрқачли туялардан ўрта ҳисобда 5,5 кг ювилмаган жун олиш мумкин. Тоға жун 85 % ни ташкил қилади. Бир ўрқачли сўт берадиган туялар 2,5 кг жун бериши аниқланган. Бир ўрқачли туяларнинг жун маҳсулдорлиги 4ёшгача йилдан йилга кўпайиб боради 5 ёшга етганда 6.6-6.8 кг ҳисобида тенглашади. Икки ўрқачли қалмиқ, муғил биринчи бугин муғил ва қозоқ зотларидан 8 кгдан 19 кг ўртача 12 кгдан жун қирқиб олинади.

1-жадвал. Ўртача ҳар хил ёшдаги туялардан қирқиб олинган жун.
(кг ҳисобида)

Туя зоти ва ёши бўйича	Ўртача қирқиб олинган жун	Тебраниши

Қозоқ икки ўрқачли она туя	5,9	3,5 – 9,2
Бир ёшли бўталок 3,5 2,7-4,6	3,5	2,7 – 4,6
Икки ёшли бўталок	4,5	3,9 – 5,9
Қалмиқ икки ўрқачли она туя	5,7	4,5 – 10,0
Бир ўрқачли(аравана) она туя	2,7	1,3 – 5,7

Туяларнинг жун маҳсулдорлиги ва физик хусусиятлари. Туячилик асосан чўл ва дашт зоналарида ривожланган ҳозирги вақтда икки ўрқачли туяларнинг (бактериялар) уч зоти-Қалмиқ, қозоқ, муғил бактериялар ва бир ўрқачли туяларнинг бир ўрқачли зоти-дромедарлар (аравана) урчитилади. Туячилик асосан Африка қитъаси зоналарида кўп ривожланган. Монғолия МДХда асосан Марказий Осиё республикаларида, Қозоқистон, Қалмиқ Автоном республикаларида урчитилади. Кишилиқ жамиятида туянинг суғи, гўшти ва жунидан фойдаланиб келинган. Туянинг жунидан камвол, трикотаж ва юпка мовут газлама ишлаб чиқарилган. Ёlining жунларидан чидамли тасмалар ясада ишлатилган. Шу сабабли Монғолия республикасида туя жунни сотиб олинган. Туяларнинг жун маҳсулдорлиги Ўзбекистонда 4,5-5 кг, Қозоғистонда 5-6 кг, Монғолия республикасини Арахангай булган аймоқларида назорат қирқим натижаси бўйича 12-19 кг ни ташкил этган. Монғолиянинг Ўрта чўл аймоқларида ҳар бир туядан 8-12кг дан жун олинади. Увурхангай аймағининг тоғ томонида 12 минг туяси бўлиб ўртача ҳар бир туядан 17 кг жун олинган. Туяларнинг жун қопламида ёғли тер кам бўлиб тоза жун чиқими 68-70% атрофида бўлади. Тивит толаларининг ингичкалиги 15-20 мкм, қаттиқ толаларники 65 мкм, Оралик толалар туяларнинг ёлида учрайди, ўлик тола учрамайди. Бактерияларнинг бир ёшида тивиттолаларнинг ингичкалиги 15 мкм тенг бўлса, 11-18 ёшлигида 19 мкмгача дағаллашади, дромедорларда эса бу кўрсаткич 15 мкм.дан 20 мкм гача дағаллашади. Туя жун толаларининг чидамлилиги бактрианларда (икки ўрқачли) 9,2 дромедарларда 10,1 км га тенг бўлади. Туя жунни толаларининг чидамлилиги ва тоза жун чиқими 2-жадвалда берилган.

2-жадвал.

Туяларнинг тури	Чидамлилиги (км)		Чиқим миқдори (%)	
	Тойлоқлар	Катта ёшдаги туя	Ўртача	Лимит

Бактрианларда	9,2	8,4	82,0	73-84
Дромедарларда	10,1	7,4	96,2	65-90

Толаларнинг чидамлилигига кўра туя жуни қўй жунидан устун туради. Тойлоқлар жунининг толаси катта ёшдаги хайвонлар жунининг толасига нисбатан чидамлироқдир. Икки ўрқачли туялар совуқ шароитга яхши мослашади ва совуқдан кўркмайди жуни қалин, узун, эгри-бугри мустаҳкам тивит толалари билан қопланган. Бир ўрқачли туяларнинг жуни қалта, дағал кам буралган кўринишда тивити кам бўлади. Икки ўрқачли ва бир ўрқачли туялар жунининг бир-биридан фарқи авлоддан-авлодга ўзгармасдан ўтади.

Жуннинг техник хусусиятлари. Жун ҳар турли жун буюмлар қилиб қайта ишлашларга дуч келади. Ана шу қайта ишлашлардан энг одийси жундан тбигиз ва бошқа босиладиган буюмлар тайёрлашдан тортиб то жунни йигириш, тўқишдан иборат технологик процессларнинг анча мураккаб системаси ва жундан тўқиладиган газламаларнинг турли хилларини пардозлашгача бўлган жараён киради. Жунни ҳар қандай қайта ишлаш жун толаларига механик ва химиявий термик таъсир кўрсатишларнинг комплексидан иборат бўлади. Бу таъсир этишларнинг характери ва улардан олинадиган натижалар жун толаларнинг қандай физик ва химиявий хусусиятларига қараб жунни қайта ишлашнинг технологик жараён тузилади ва мазкур жундан қайси буюмни олиш техник жиҳатдан анча самарали эканлиги аниқланади.

Туя жунидаги тивит толасининг физик хусусияти. Туя жунидаги тивит организмни совуқдан куриқлаш функциясини бажаради. Жуннинг сифати умуман туядан олинган жуннинг ҳажмига боғлиқ. Тивит – энг ингичка жун ҳисобланади кўпинча икки ўрқачли туяларда кўпроқ бўлади. Тивитнинг ингичкалиги бир ёшли буталоқларда бўлади. Ёшнинг ўсиши билан тивит таркибининг миқдор ва сифати ўзгаради. Туялардан қирқиб олинган жуннинг энг кўп қисми тивит ҳисобланади. 75,8 фоиздан то 86,7 фоиз атрофида бўлади.

Ораликдаги туя жуни толасининг физик хусусияти. Оралик туя жунини толаси, ҳажмига физик хусусиятига жун қопламадаги намликни ўтказмаслигига боғлиқ. Оралик қия эга бўлиб, тивит билан қилтиқ ўртасидаги тузилишга эга. Оралик қия ўзини ингичкалиги билан тивитнинг ингичкалигидан кам фарқ қилади. Қалин толаси аксинча қилтиқ ингичкалигига яқин. Оралик қия кўпинча бир ўрқачли туяларга хос икки ўрқачли туяларда оралик қия ўртача 5,0-6,5 фоизни шундай миқдорда қилтиқ жунни ташкил қилади. Хўжалик қиймати бўйича юқори баҳоланмайди, лекин танадаги ҳаракатнинг бир хил бўлиб, тури жараёнида ага роль ўйнайди.

Қилтиқ толасининг физик хусусияти. Қилтиқ жун қопламада намликни ва жунга мустаҳкамлик беради. Қилтиқ бошқа жун қилларидан дағаллиги билан ажралиб туради. Қилтиқнинг ўртача диаметри 50 мк. Қилтиқ тўқимачилик саноатида ишлатилмайди. Ундан ингичка иплар қилинмайди.

Иссиқ кийим кечаклар қилишда ишлатилади. Шунингдек қаттиқ қилли иплар тайёрланади.

3-жадвал. Туя жун толасининг физик хусусиятлари

Кўрсаткичлар	Тивит толасининг физик хусусиятлари	Оралық қил толасининг физик хусусиятлари	Қилтиқ толасининг физик хусусиятлари
Хажм оғирлиги, %	85,0	6,1	80,9
Ингичкалиги, мкм	18,9	36,0	50,1
Узунлиги, см	7,6	7,7	10,1

Туя жунини тайёрлаш тартиби. Юкорида айтиб ўтилганидек туя жунни тўқимачилик саноатида ва дунё бозорида қимматли хом ашё сифатида кенг фойдаланилади. Туядан бир йилда бир марота баҳорда жун қирқиб олинади. Жун қирқим муддати об-ҳаво ва туялар жун қопламига қараб белгиланади. Жун қирқиш одатда илиқ кунлари олиб борилиб, ундан ташқари туяларни жунни тобига келган пайтини ҳам ҳисобга олиш керак. Туяларни жунни қирқилгандан сўнг совуқ кунлари туяларни қашарларга ҳайдаш керак. Туяларни жунини қирқиш икки усулда амалга оширилади: қўлда (қайчи ёрдамида), электр агрегатда ЭСА-61200. Бу агрегат иш унумдорлигини 2-3 мартага оширади ва сифатни яхшилайд. Агар туялар жунни ўз вақтида қирқиб олинмаса тивити йўқолади. Тулаш вақтида тивити иложи борица тарок билан тараб олинади. Туя жунни ўз вақтида қирқилмаса 18% жун тўкилиб кетиши мумкин.

MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Баймуқанов А.Б.Актуальное вопросу верблюдоводства. Вестник с/х науки Казахстана, Алма-ата, 1982.
2. Лакоза И.И., Шекин В.А. Верблюдоводство. М. Колос, 1964.
3. Кугенов П.В. Верблюдоводство. – М. – 1982.
4. Веб сайтлар www.zionet.ru: <http://www.uralri.ru>.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

УДК 796.034.2.

*Акрам Абдулахатов, Ризатдин Бердимуратов
(Нукус, Узбекистан)*

ЎЗБЕКИСТОНДА КУРАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИЛМІЙ-УСЛУБІЙ АСОСЛАРИ

Кураш – ўзбек халқининг миллий спорт тури ҳисобланади. Мазкур мақолада курашнинг миллий ва умуминсоний қадриятлар тизимида тутган ўрни таҳлил қилинган. Курашнинг қадрият эканлиги, унинг тарбиявий аҳамияти муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: кураш, қадрият, тарбия, восита.

Кураш – узбекский национальный вид спорта. В данной статье анализируется роль кураша в системы национальная и общечеловеческой ценности. Обсуждены кураш как вид спорта и его воспитательное значение.

Ключевые слова: кураш, ценность, воспитания, средства.

The kurash – is uzbek national sport type. In this article role of the kurash in the system of national and panhuman values are analyzed. Kurash is type of sports and its educational significance are discussed.

Key words: kurash, value, education, implement.

Миллий ва умуминсоний қадриятлар – инсоният томонидан қадрланадиган қадриятлар тизимидир. Қадриятлар асрлар давомида эъзозланиб келинади. Ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялашда турли воситалар ва усуллардан кенг фойдаланилади. Бундай воситалар ва методлар сирасига миллий спортимиз бўлган курашни киритиш мумкин. Ёш авлодни жисмоний тарбиялаш ва камол топтиришда курашнинг ўрни каттадир.

Тарихий ривожланиш шуни кўрсатадики, кураш қадимдан ёш авлодни ҳар томонлама тарбиялаш воситаси сифатида қўлланилиб келинган. Қадимий солномаларда кўрсатилишича эрамиздан олдинги даврларда ҳам кураш оммавий мусобақалар таркибидан муносиб ўрин олган.

Тарихи узок ўтмишга бориб тақаладиган кураш ўзбек халқининг миллий қадриятларидан биридир. Кураш азалдан полвонларнинг жисмоний ва маънавий етуклиги намунаси сифатида қадрланган. Кураш асрлар давомида инсоннинг жисмоний ва маънавий камолотга эришиш воситаси бўлиб келган. Ўтмишда аждодларимиз курашни «тарбия мактаби» деб атаганлар. Инсоннинг комиллиги унинг ақлий, маънавий ва жисмоний жиҳатдан тарбияланганлиги билан белгиланган.

Бугунги кунда Мамлакатимизда курашни ривожлантириш юзасидан сайи-ҳаракатлар жадал ривожлантириб борилмоқда. Бу ўринда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 октябрдаги “Кураш” миллий спорт

турини янада риволантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори катта аҳамият касб этади. Ушбу Қарорда кўрсатилишича келгусида:

- курашни уч босқичли спорт мусобақалари таркибига киритиш;
- кураш миллий спорт тури марказларини ташкил этиш;
- кураш бўйича республика ва халқаро мусобақаларни доимий асосда ташкил этиш ва ўтказиш;

• жаҳон стандарти талабларига жавоб берадиган кураш кийимлари ва гиламларини ишлаб чиқишни ташкил этиш каби долзарб вазифалар белгиланган.

Кураш аллақачон оммавий спорт турлари қаторидан муносиб ўрин эгаллаган. Кураш билан дунё мамлакатлари ўғил-қизлари мунтазам шуғулланишмоқда. Таълим муассасаларида (Ўзбекистон, Ҳиндистон кабилар) кураш фан сифатида ўқитилмоқда. Курашнинг илмий-услубий асослари ўргатилмоқда.

Кураш эндиликда умуминсоний қадриятларни ривожланиб бориши тамойилларига кўра миллийликдан минтақавийликка ва ундан умуминсонийликка ўтди. Кураш нафақат миллий қадрият, балки у бутун дунё халқларига хизмат қилувчи умуминсоний қадрият даражасига етди. Зеро, курашнинг умуминсоний қадрият эканлиги унинг тарихий ривожланиш фалсафаси ва маънавий асосларида ўз аксини топган. Таълим-тарбияда миллий ва умуминсоний қадриятларни уйғунлаштирган ҳолда олиб бориш баркамол авлод тарбиясида яхши самара беради. Кураш қоидалари - ўзиға хос тарзда шаклланган бўлиб, бугунги кунда уларнинг тарихий асослари сақланиб қолинмоқда. Унга кўра дастлаб полвонларнинг исми-шарифи ва уларнинг ватани таништирилади. Беллашувдан олдин полвонлар гиламга ва рақибга нисбатан ҳурмат билдириб таъзим қилади. Кураш қоидаларидаги мазкур элемент ўзида катта маънони англатади.

Муаллифлар кузатишлари ва таҳлиллари шуни кўрсатадики, полвонларнинг рақибга, гиламга ва томошабинларга нисбатан ҳурмат бажо келтириб, таъзим қилиши юқори даражадаги ҳурмат маъносини билдириб спортда шахс тушунчасининг қадрланишини англатади. Бу эса умумэтироф этган ахлоқ нормалари талабларига тўлақонли мос келиб, инсонпарварликни ўзида мужассамлаштиради.

Қоидалардаги яна бир муҳим кўрсаткичлардан бири рақибга нисбатан қўполлик ишлатмаслик, қоидага зид ҳатти-ҳаракатлар қилмасликдир. «Тўхта» ишорасидан сўнг курашчи ҳаракатни тўхтатиши ҳамда усулларни давом эттирмаслиги қатъиян талаб этилади. Мазкур жиҳатлар қоидаларда ўз аксини топган бўлиб, агар курашчи қоидаларни бузса ҳакам томонидан огоҳлантирилади. Бундан кўринадики, кураш энг аввало тарбия воситаси сифатида инсон ва унинг шаънини қадрлайди. Курашнинг қадрият сифатидаги аҳамияти ва ўрни фақатгина мусобақаларда эмас, машғулотлар жараёнида ҳам акс этади. Мураббийлар машғулотлар жараёнида курашчиларни фақатгина жисмоний тайёргарлигини оширибгина қолмай, уларни маънавий, ахлоқий, ва эстетик тарбиялаб боради. Тозаликка риоя қилиш, кураш кийимларини, гиламни озода сақлаш, машғулотлар жараёнида тартиб-интизомга риоя қилиш, ўзаро ҳурмат руҳини шакллантириш ва албатта, устозларга ҳурматда бўлиш

кераклиги курашчиларга доимий равишда сингдириб борилади. Ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш масаласи халқ педагогикаси олдида турувчи доимий долзарб вазифа ҳисобланган. Айниқса, бугунги глобаллашув шароити ёшлар тарбиясига алоҳида ёндашув ва талаблар қўймоқда. Хусусан, уларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш муҳим масалалардан ҳисобланади.

Кузатишлар шуни кўрсатадики, кураш нафақат қадрият сифатида эъзозланади, балки, салбий иллатларга қарши курашиш ва саломатликни мустаҳкамлаш воситасидир. Ушбу фикрларни қуйидагича изоҳлаш мумкин.

Бугунги кунда салбий иллатлар – кашандалик, ичкиликбозлик, наркомания, диний экстремизм ва терроризм қабилар дунё халқларини ташвишга солмоқда. Мутахассисларнинг хулосаларига кўра салбий иллатларнинг бош сабабчиси бу бўш вақтнинг кўплигидир. Бизнинг фикримизча спорт, хусусан, кураш билан мунтазам шугулланиш ёшларнинг бўш вақтини самарали ўтказишга ёрдам беради. Машғулотлардан сўнг шугулланувчилар табиий равишда дам олиш ва вақтдан унумли фойдаланишга ҳаракат қиладилар. Натижада юқорида кўрсатилган салбий иллатлар таъсирига тушиб қолиш имконияти йўқолади. Шу билан бирга машғулотларда мунтазам иштирок этиш курашчининг саломатлиги мустаҳкамланиши ва иродаси бақувват бўлишига олиб келади.

Биринчи Президентимиз И.А. Каримов ёшларга қарата “Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз, кам ҳам бўлмаймиз” деган фикрлари ҳам буни тасдиқлайди. Яъни ўзбек халқи ўз миллий қадриятларини сақлаган ва ривожлантирган ҳолда умуминсоний қадриятлари ривожига ҳам ўз хиссасини қўшмоқда.

Адабиётларни ўрганиш ва илмий-педагогик кузатишлар шуни кўрсатадики кураш ўзига хос спорт тури. У фақатгина жисмоний беллашув манзараси бўлибгина қолмай, маънавий ва ахлоқий тарбия воситаси ҳамдир. Шу сабабдан кураш билан шугулланувчилар ўзига хос руҳий, маънавий ва ахлоқий сифатларга эга бўлади. Курашнинг яна бир ўзига хос жиҳати унинг томошабоплигидир. Кураш мусобақалари жараёнида спортчилар томонидан мураккаб ва жозибали усуллар қўлланилади. Усулларнинг бажарилиши қанчалик мураккаб бўласин, у спортчига жисмоний ва маънавий зарар етказмайди. Мутахассисларнинг фикрича, кураш спорт турлари ичида энг хавфсиз спорт тури ҳисобланади. Кураш беллашувларининг бошланишидан то якунигача спортчилар ўзларининг ҳам жисмоний ҳам маънавий тайёргарлик даражасини намоён қилишади.

Кураш спортининг ижтимоий-тарбиявий аҳамиятини ўрганиш, унинг миллий ва умуминсоний қадрият сифатидаги ўрнини ўрганиш натижасида қуйидаги хулосаларни берамиз:

- кураш инсон жисмоний, маънавий ва ахлоқий тарбияси воситаси;
- кураш ўзининг тарихий ривожланиш хусусиятига кўра узоқ даврни босиб ўтган ва халқ иродаси ва интилишлари намунаси;
- қадимдан халқимиз ёшлар тарбиясида ва ижтимоий турмуш-тарзида курашдан кенг фойдаланган ва уни асраб-авайлаб келган;
- кураш ўзбек халқи ҳаётида муҳим ўрин тутиб, миллий қадрият даражасига қўтарилган;

- кураш барча халқлар ва мамлакатлар эътиқоди, интилишлари ва хусусиятлари мослиги сабабли умуминсоний қадрият даражасида эътироф этилади;
- гуманизм, ватанпарварлик ва ҳалоллик курашнинг энг асосий таянч устунларидан ҳисобланади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки, кураш спорт тури бўлиши билан биргаликда инсон маънавий ва ахлоқий тарбияси воситаси ҳамдир. Кураш машғулотлари ва мусобақалари том маънодаги фалсафий асосларга эга. Унинг муҳим жиҳати шундаки, бунда шахс биринчи ўринга қўйилади. Шу сабабдан ҳам кураш назарияси ва амалиётида инсон ва унинг баркамол авлод бўлиб вояга етиши уйғунлаштирилган.

MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикасининг «Жисмоний тарбия ва спорт тўғриси» даги Қонуни. – Янги таҳрири, 2015 йил. – 4 сентябрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Кураш» миллий спорт турини янада ривожлантир чора – тадбирлари тўғрисида»ги Қарори. – 2017 йил. – 2 октябрь.
3. Юсупов К. Кураш халқаро қоидалари, техникаси ва тактикаси. – Тошкент-2005 йил.
4. Бобобеков Х. в.б. Ўзбек кураши довуғи. – Тошкент-2002 йил.
5. Турсунов С. в.б. Ўзбек миллий кураши: тарихи ва аънаналари. – Термиз – 2015.

УДК 769.011.3+373.24

Юрій Галуцький
(Мелітополь, Україна)**ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ ЯК СКЛADOVA
КОРЕКЦІЇ ПСИХОФІЗИЧНОГО СТАНУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Одним із суспільно значущих питань сьогодення є навчання і виховання дітей, які є учнями початкової школи, оскільки саме в цей період формуються підвалини їх фізичного, духовного, інтелектуального, творчого розвитку, тобто закладаються основи повноцінної особистості. Посилює значущість виокремленого питання відсутність досліджень, спрямованих на вивчення особливостей щоденної протягом навчальних тижнів у різні періоди навчального року динаміки розумової працездатності учнів початкових класів, оскільки це вкрай необхідно для уточнення існуючих рекомендацій шкільної гігієни та теорії фізичного виховання щодо оптимального часу виконання фізичних вправ і найефективнішого розподілу протягом навчального тижня у різні періоди навчального року різних форм відповідних занять у аспекті підвищення й підтримання на якомога вищому рівні розумової працездатності учнів, розроблених на їхній основі різноманітних педагогічних інновацій для учнів початкової школи

Ключові слова: навчання, відпочинок, учні початкових класів, фізичне виховання, психофізичний стан учнів.

One of the socially important issues of the present is the education and upbringing of children who are pupils of elementary school, since it is during this period that the foundations of their physical, spiritual, intellectual, and creative development are formed, that is laying the foundations of a full-fledged personality. Increasing the significance of the isolated issue is the lack of research aimed at studying the peculiarities of the dynamics of mental performance of primary school pupils during the different academic periods during the academic year, since this is absolutely necessary to clarify the existing recommendations of school hygiene and the theory of physical education regarding the optimal time of exercise and the most effective distribution. During the academic week in different periods of the school year, different forms of the corresponding classes in the aspect of raising and others keeping at the highest possible level of mental performance of students. based on their various pedagogical innovations for elementary school students

Key words: education, rest, elementary school students, physical education, psychophysical state of students.

Однією з особливостей, притаманних для першого року навчання дітей у початковій школі, є те, що попередній режим, тобто характерний для дошкільного навчального закладу, змінюється іншим, а саме традиційним для учнів 1-11-х класів, та який суттєво відрізняється від попереднього. Зокрема з початком навчання в початковій школі педагогічний процес передбачає великі обсяги інформації з різних предметів, що сприяє розвитку інтелекту дитини,

але суттєво зменшує обсяг її фізичної активності у навчальному закладі й удома. При цьому практично не враховуються негативні наслідки втоми від підвищеної розумової діяльності [5, с. 90-92], а також те, що новий режим фактично є стресом для дитини з усіма його негативними наслідками для організму, який росте і розвивається [6, с. 309-310].

У зв'язку із зазначеним проаналізували інформацію галузі науки, яка безпосередньо пов'язана з досліджуваною проблемою, а саме шкільної гігієни. Виявили, що питання оптимальної організації навчальної та рухової діяльності учнів початкової школи протягом навчального дня не нове. У період від 70-х до початку 90-х років минулого століття до гігієнічних основ в означеному напрямі відносили: профілактику втоми і перевтоми; гігієнічні вимоги до шкільного режиму (тривалість навчального дня і збереження працездатності учнів, значення перерв у шкільному режимі); гігієнічні вимоги до викладання; гігієну читання; гігієну письма (у тому числі правильне сидіння); організацію режиму дня дітей у сім'ї; гігієну приготування домашніх завдань та деякі інші [7, с. 219-226].

Важливе місце поміж зазначених основ посідає профілактика втоми і перевтоми, іншими словами – чергування розумової діяльності та відпочинку. У зв'язку з чим зазначається [11, с. 9-13] таке: втома – це тимчасове зниження повноцінності функцій не лише органа, що працює, але й усього організму, яке виникає внаслідок роботи протягом певного часу і зумовлюється гальмуванням у клітинах великих півкуль. Початковою ознакою втоми є виникнення загального рухового неспокою, що особливо чітко проявляється в учнів початкової школи та відзначається послабленням уваги, вони починають розмовляти, крутитись, потягуватись. Якщо це рухове збудження не розрядити і не переключити на інші форми діяльності, тобто якщо розумове навантаження триває, а вчитель намагається зняти втому словесним впливом, то далі виразнішим ставатиме поширення гальмівного процесу. Відбувається розвиток втоми, виявом якої є загальна млявість, сонливість, що призводить до зниження працездатності дитини, зокрема збільшення кількості помилок, зниження гостроти зору, слуху, зміни стійкості виразного бачення.

Наслідком втоми є стомлення – її суб'єктивний вияв, що супроводжується ослабленням організму, відчуттям деякої розбитості, небажанням працювати. Накопичення втоми та стомленості внаслідок перевантаження розумовою діяльністю є одним з чинників, що визначають появу перевтоми, – хронічного захворювання, що відзначається ослабленням, передусім психічних функцій (мислення, сприйняття, оволодіння матеріалом, пам'яті, уваги тощо).

У зв'язку із зазначеним непересічного значення набуває інша виокремлена раніше основа гігієни навчання і виховання дітей, а саме пов'язана із заняттями фізичними вправами. Так на важливості й необхідності систематичного використання таких занять ще на початку минулого століття наголошував видатний вітчизняний фахівець з теорії і методики фізичного виховання О.Д. Бутовський [8, с. 20]. Зокрема він зазначав, що перебування та виконання фізичних вправ на свіжому повітрі є першочерговою потребою для здоров'я молодих людей, ці вправи необхідні не тільки для нормального

розвитку, але й для розумової діяльності та психічного стану. «Шкільне сидіння» є неминучим, але воно потребує, як незамінної противаги, фізичного виховання.

Із розвитком шкільної гігієни наприкінці минулого століття фахівці наголошували на обов'язковості протягом кожного дня навчального тижня і, передусім для учнів початкової школи: чергувати уроки з різною складністю змісту із уроками фізичної культури; реалізовувати рухові хвилинки під час кожного уроку при перших ознаках втоми, рухові паузи – на перерві після кожного уроку, але в першу чергу – на великій перерві. Іншими словами, для підтримання розумової працездатності учнів на високому рівні протягом навчального дня без негативних наслідків, передусім для здоров'я і психічного стану, необхідно, враховуючи особливості її денної і тижневої динаміки, систематично використовувати різні форми занять фізичними вправами [2, с. 134-135; 3, с. 137-140].

Вищезазначені настанови гігієністів, зокрема обов'язковий характер щоденного використання у режимі ЗНЗ різних форм фізичного виховання, були реалізовані у 80-і роки минулого століття у програмі з фізичного виховання для учнів 1-11 класів ЗНЗ та методичних рекомендаціях до її реалізації на практиці [10]. Це сприяло тому, що учні початкової школи відзначалися кращим фізичним станом та менш несприятливою зміною добової і тижневої розумової працездатності, незважаючи на шестиденний навчальний тиждень, порівняно із сучасними однолітками, які навчаються п'ять днів. Зокрема відхиленнями в стані здоров'я відзначалося не більше 30% [11], неадекватним зниженням розумової працездатності протягом навчального дня – біля 42,4% [11] учнів початкової школи, що значно менше порівняно із наведеними нами раніше даними щодо теперішньої ситуації.

Головні особливості організації і змісту зазначених рекомендацій полягали у щоденному використанні таких форм: гімнастики до навчальних занять – у складі класу, тривалість 6-8 хв, комплекс із 6-8 вправ; рухливих хвилин – на кожному уроці розкладу, не більше 2-3-х хв, 2-3 вправи для учнів початкової школи; фізичних вправ і рухливих ігор на подовжених перервах – після другого-третього уроку, бажано на відкритому повітрі, 15-20 хв., кількість вправ та ігор обирає вчитель початкових класів; занять в групах подовженого дня (спортивна година) – бажано на відкритому повітрі, у початковій школі – після останнього уроку за розкладом, тривалість біля однієї години, кількість вправ та ігор обирає вчитель початкових класів. Водночас обов'язковою була така форма фізичного виховання як масові спортивно-оздоровчі заходи, що передбачали: спортивні змагання з різних видів спорту, в яких кожний учень повинен був взяти участь 8-10 разів протягом навчального року; дні здоров'я і спорту – щомісячний захід, для учнів початкової школи тривалість 3-4 години; свята фізичної культури – приурочені до визначних дат, для учнів початкової школи можуть реалізовуватись у вигляді «Веселих стартів» [1, с. 123-126; 10].

Іншим опосередкованим прикладом на користь зазначеного підходу можуть бути дані щодо реалізації фізичної активності учнів США. Так проведеним дослідженням [4, с. 167-142] встановлено: уроки фізичної

культури відбуваються щоденно; для задоволення рухових потреб дітей без відхилень у розвитку необхідними є 2-4-годинні щоденні інтенсивні заняття, що можуть бути реалізованими у формі факультативів фізичного виховання.

Про необхідність і важливість зазначеного опосередковано можуть свідчити дані поодиноких досліджень [11, с. 9-13]. Цим дослідженням встановлено, що інтенсифікація навчального процесу учнів початкової школи на сучасному етапі призводить до надмірного психоемоційного і розумового навантаження. Наслідком останніх є втому, що сягає критичної межі у невластиві для цього дні, спричиняючи негативні зміни фізіологічних функцій (вегетативні розлади, астенію, порушення сну, виникнення відчуття тривоги). Зокрема у другий рік навчання втому дітей виникає вже всередині понеділка і четверга, хоча враховуючи біоритм має підвищуватись, а наприкінці цих днів кількість таких дітей із різко виразною втомою (II стадія) збільшується відповідно до 77,3% та 50%.

У зв'язку із вищезазначеним встановлено також, що на сучасному етапі недостатньо розроблене питання комплексів заходів, спрямованих на досягнення поставленої мети, а саме урочних, позаурочних і позашкільних форм фізичного виховання учнів початкової школи. Останнім формам також приділено недостатню увагу, хоча вони можуть стати провідними у реалізації індивідуальних розвивальних програм та спрямованих на якісне відновлення загальної фізичної і рухової підготовки дітей, значною мірою – у вихідні дні [1, с. 123-126; 9].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Дубяга С.М. Роль фізичної культури для дітей молодшого шкільного віку / С.М. Дубяга // Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мелітополь, 14-15 вересня 2017 року) / за ред. Л.М. Донченко, С.І. Пачева, І.А. Арсененко, О.В. Непши, А.М. Крилової. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2017. – С. 123 – 126.
2. Карабанов Є.О. Формування культури здоров'я в процесі фізичного виховання школярів / Є.О. Карабанов, М.В. Купреєнко, О.В. Непша // Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мелітополь, 14-15 вересня 2017 року) / за ред. Л.М. Донченко, С.І. Пачева, І.А. Арсененко, О.В. Непши А.М. Крилової. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2017. – С. 134 – 136.
3. Ковальчук О.В. Здоровий спосіб життя як складова культури здоров'я учнів загальноосвітніх шкіл / О.В. Ковальчук, О.В. Непша // Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мелітополь, 14-15 вересня 2017 року) / за ред. Л.М. Донченко, С.І. Пачева, І.А. Арсененко, О.В. Непши А.М. Крилової. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2017. – С. 137 – 140.
4. Мандюк А. Особливості рухової активності школярів США / А. Мандюк // Молода спортивна наука України. – 2015. – Т.2. – С. 167 – 172.

5. Непша О.В. Формування навичок здорового способу життя учнів молодших класів засобами фізичної культури / О.В. Непша, Г.П. Суханова, В.С. Ушаков // Актуальні проблеми молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 23 березня 2018 року. – Житомир: ПП «ДжіВіЕс», 2018. – С. 90 – 92.
6. Непша О.В. Фізична культура як середовище виховання школярів / О.В. Непша, В.С. Ушаков // Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (20-21 квітня 2017 року): збірник тез. – Бердянськ: БДПУ, 2017. – С. 309 – 310.
7. Остапенно О. Особливості фізичного виховання учнів початкових класів у системі «родина – школа» / О. Остапенко // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. – Том. 2. – 2008. – С. 219 – 226.
8. Суник А. Алексей Дмитриевич Бутовский / А. Суник // Фізична активність, здоров'я і спорт. – 2013. – №1(11). – С. 12 – 35.
9. Фізичне виховання учнів початкових класів у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів: навч.-метод. посіб. / В.В. Івашковський, О.І. Остапенко, М.В. Тимчик; [за ред. М.Д. Зубалія]. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 172 с.
10. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. – Ч.1. / Б.М. Шиян – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 272 с.
11. Чорнобай І.М. Про контрольні якісні показники рівня фізичної культури дитини молодшого шкільного віку / І.М. Чорнобай / Педагогіка. Психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: збірник наукових праць під ред. Єрмакова С.С. – Харків, 1999. – №1. – С. 9 – 13.

УДК 930.1:796

Сергей Донцов
(Кишинев, Молдова)**ИСТОРИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС ЗАРОЖДЕНИЯ ВОЕННО-ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ**

История физической культуры дает научный анализ возникновения и развития физической культуры, как одной из форм общественной жизни и составной части общей культуры общества. Наукой установлено, что ее простейшие элементы появились на самой ранней ступени развития человечества. Она прослеживает эволюцию возникновения и развития физической культуры с древнейших времен и до наших дней, и раскрывает своеобразие организационных форм и методов физического воспитания. Изучение ее имеет большую познавательную ценность, т. к. вооружает нас знаниями закономерностей возникновения и развития физического воспитания и отдельных видов спорта, помогает понять прошлое и настоящее, лучше использовать положительный опыт прошлого для дальнейшего совершенствования физической культуры. Вместе с тем история физической культуры показывает и то, что угнетенные классы, в свою очередь, используют физическую культуру не только как одно из средств оздоровления, но и как средство физической подготовки для борьбы против эксплуататоров. Физическая культура теряет связь с трудовой деятельностью, возникают и развиваются элементы военно-физической подготовки.

Ключевые слова: физическая культура, военно-физическая подготовка, воспитание, упражнения, метание, воин.

The history of physical culture provides a scientific analysis of the emergence and development of physical culture as one of the forms of social life and an integral part of the overall culture of society. Science established that its simplest elements appeared at the earliest stage of humanity development. It traces the evolution of the emergence and development of physical culture from ancient times to our days, and reveals the uniqueness of the organizational forms and methods of physical education. The study of it has great cognitive value, since it equips us with knowledge of the patterns of the origin and development of physical education and certain sports, helps to understand the past and present, it is better to use the positive experience of the past for further improvement of physical culture. At the same time, the history of physical culture also shows that the oppressed classes, in turn, use physical culture not only as one of the means of recovery, but also as a means of physical training for the struggle against the exploiters. Physical culture loses its connection with labor activity; elements of military-physical training arise and develop.

Key words: physical culture, military physical training, education, exercises, throwing, warrior.

Введение. Физическая культура и спорт имеют многовековую историю. Элементы физической культуры возникли в первобытном обществе. В зарождении **физических упражнений** важную роль сыграла объективная биологическая предпосылка – двигательная деятельность. Она является естественной потребностью человека, которую он стремится реализовать на всех этапах своего развития. Уже во времена первобытнообщинного строя общество предъявляло определенные требования к уровню физической подготовленности своих членов. Уже тогда существовали своеобразные системы физического воспитания. Физическое развитие и степень физической подготовленности человека, его ловкость, сила, выносливость обеспечивали успех на охоте, на войне, при защите от стихийных бедствий, ставя, таким образом, само существование человека в зависимость от уровня развития его физических качеств. Данное обстоятельство было существенным толчком к возникновению физической культуры [1; 3; 4].

Все современные виды спорта, как, например, борьба, бокс, поднятие тяжестей, фехтование, плавание, лыжный, конькобежный, футбол, городки и т. п., были созданы народами в незапамятные времена, бережно сохранялись и совершенствовались ими в течение многих столетий. Эволюция каждого исторического периода является неповторимой и отвечает развитию человечества на определенном историческом этапе, что является актуальным на всех этапах развития цивилизации. Исследование зарождения военно-физической подготовки актуально также в целях патриотического и духовно-нравственного воспитания наших граждан, для формирования социально – активной личности гражданина и патриота, обладающего чувством национальной гордости, гражданского достоинства, любви к Родине, к своему народу и готовности к его защите [2; 3].

Этнографические, археологические и другие исследования показывают, что в условиях классового общества физическая культура используется господствующими классами для закрепления своего господства и усиления эксплуатации трудящихся. Для ведения войн, подавления сопротивления рабов нужны были физически сильные, выносливые воины. Если система воспитания в Афинах носила разносторонний характер и сочетала в себе умственное, духовное и физическое, то в другом древнегреческом полисе – Спарте – воспитание носило явно выраженный военный характер, требующий воспитания дисциплинированного, решительного, сильного, выносливого, смелого воина, способного к перенесению любых тягот [3; 4].

Цель исследования - определить исторические тенденции эволюции основ военно-физической подготовки для совершенствования современной системы физической подготовки военнослужащих.

Методы исследования: историко-теоретический анализ и обобщение данных специальной литературы, периодических публикаций и информационных источников.

Результаты исследования и их обсуждение. Результаты научных исследований позволяют сделать вывод, что из трудовых движений, жизненно необходимых действий физическая культура выделилась в почти самостоятельный вид человеческой деятельности в период от 40 до 25

тысячелетий до н.э. Появление метательного оружия, а в дальнейшем и лука, способствовало необходимости подготавливать добытчиков пищи, воинов, развивать и совершенствовать уже тогда, в каменном веке, появившимися системами физического воспитания, двигательные качества как залог успешной охоты, защиты от врага и т.д. Во время труда совершенствовались навыки людей в ходьбе, беге, прыжках, лазании, метании и плавании [3].

В период разложения первобытной общины происходили различные конфликты, и силовое противоборство становилось формой отношений между племенами, поэтому возникали и развивались элементы военно-физической подготовки молодежи.

При рабовладельческом строе у человека возникла необходимость сохранения своей безопасности, в связи с этим появилась физическая культура военной направленности. Физическая культура выделилась в самостоятельную часть культуры общества и широко применялась в семейном воспитании, учебных заведениях, армии, быту, культовых обрядах. В этих целях во всех рабовладельческих государствах были созданы системы физического воспитания и военно-физической подготовки [2].

К примеру, в Спарте основное внимание уделялось физической и военной подготовке, осуществляемой с удивительной целеустремленностью и связанной с большими лишениями и испытаниями, через которые приходилось пройти молодому поколению. Спартанцы (правящий класс) занимались исключительно военным делом, получая военно-физическую подготовку с раннего детства. В пятнадцатилетнем возрасте подростки включались в группу эйренов, где воспитание также носило преимущественно военный характер. Физическая подготовка строилась, прежде всего, на основе пятиборья, кулачного боя и борьбы. Даже танец служил подготовке воина: по ходу ритмических движений требовалось имитировать поединков с противником, метание копья, манипулировать щитом, чтобы увернуться от камней, которые бросали во время танца воспитатели или другие взрослые. Систематическая физическая и военная подготовка осуществлялась в Спарте до тридцатилетнего возраста, однако и в дальнейшем свободные граждане обязаны были поддерживать свою спортивную форму [1; 4].

Таким образом, спартанское воспитание в основном было направлено на улучшение военно-физической подготовленности. По этому поводу Плутарх говорил следующее: «...Что касается обучения предметам, то ограничивались лишь абсолютно необходимым. Во всем остальном воспитание было рассчитано на то, чтобы сделать юношей послушными приказаниям, выносливыми в работе, способными сражаться и побеждать» [1].

Физическое воспитание в Древнем Риме преследовало чисто практические цели. Оно носило преимущественно военно-прикладной характер и в этом смысле было похоже на спартанское. Богатые и знатные римляне предпочитали давать физическую подготовку своим детям традиционно в домашних условиях. Отец обучал сына ведению домашнего хозяйства, владению оружием, заботился о воспитании у него таких высокоценных в Риме качеств, как преданность Родине, послушание, скромность. Средствами физического воспитания были народные игры и

упражнения (бег, метания, борьба, фехтование и др.). Получив воспитание в семье, в школах и достигнув 16 – 17-летнего возраста, римские юноши вступали в армию. Система военно-физической подготовки воинов отличалась своим совершенством. Молодые воины и новобранцы рано утром и после полудня упражнялись в применении всех видов оружия. Более взрослые и уже обученные воины упражнялись один раз в день. Использовались следующие упражнения: бой на мечах, упражнения с применением чучел, боевые упражнения с палками, обучение прыжкам при нанесении ударов, умение в три приема подниматься на щит и вновь за ним скрываться, метание копий в чучело, стрельба из лука и метание с помощью пращи в цель, метание специальных боевых свинцовых шаров. Воины часто рубили лес, носили различные тяжести, преодолевали препятствия, плавали, совершали марши в полном походном снаряжении.

Римский военный теоретик и историк Вегеций писал: «...Ибо насколько хорошо обученный воин жаждет сражения, настолько необученный боится его. В конце концов, нужно признать, что в битве выучка приносит больше пользы, чем сила: если воин не обладает искусством владения оружием, нет никакой разницы между воином и простым деревенским жителем...» [1; 2].

В то же время сами феодалы, как и рабовладельцы периода расцвета своего строя, активно занимались военно-физическими упражнениями, готовили себя для захватнических войн и для подавления восстаний закрепощенных крестьян. Новый способ ведения войны и новая военная техника привели к некоторым изменениям в средствах и методах физического воспитания. Яркий пример этому – рыцарская система военно-физического воспитания. Она носила исключительно прикладной, главным образом военный, характер. Направленность ее определялась в основном ярко выраженным характером, овладением семью рыцарскими достоинствами – верховой ездой, фехтованием, стрельбой из лука, плаванием, охотой, игрой в шахматы, а также умением слагать стихи, — и преследовало главную цель: подготовку физически сильных воинов-рыцарей. Основной формой военно-физической подготовки феодалов были рыцарские турниры - парные и групповые, которые являлись в то время своеобразным смотром военно-физической подготовки рыцарей [3; 4; 5].

Значительное влияние на развитие буржуазной системы физического воспитания оказали философские и педагогические идеи английского философа Джона Локка (1632 – 1704). Д. Локк уделял большое внимание физическому воспитанию подрастающего поколения буржуазии, считая, что именно оно поможет джентльменам достичь личного благополучия. А для этого необходимо постоянно укреплять тело и волю, уметь плавать, фехтовать, владеть верховой ездой. Он советовал рано вставать, заниматься играми и физическими упражнениями на воздухе. «Джентльмен должен быть воспитан так, – говорил Локк, – чтобы во всякое время быть готовым надеть оружие и стать солдатом» [4].

В области физической подготовки солдат в то время существовало два основных направления. Первое из них – это суровая муштра. Возникло оно в Пруссии и нашло сторонников в армиях других государств. Солдат

натаскивали в выполнении строго определенного круга физических упражнений. Второе направление было выдвинуто Суворовым А. В. и сводилось к тому, чтобы научить каждого солдата «знать свой маневр». Это прогрессивное направление было воспринято в наполеоновской армии испанским полковником Франциско Аморосом (1770 – 1848), который организовал в Мадриде военная гимнастическую школу и опубликовал ряд статей по гимнастике, а затем (1819) организовал Нормальную гимнастическую гражданскую и военную школу и был назначен инспектором физической подготовки всех военно-учебных заведений. Аморос обобщил десятилетний опыт работы педагогического состава школы и в 1830 выпустил «Руководство по физическому, гимнастическому и моральному воспитанию».

В «Руководстве» говорилось, что «гимнастика является наукой познания движений человека, отношения их к чувствам, уму и нравственности». Цель занятий гимнастикой – улучшение здоровья, продление жизни, улучшение человеческой породы, увеличение силы и богатства отдельных людей и всего общества [3].

Выводы.

1. Античная физическая культура достигла довольно высокой степени развития, о чём свидетельствует четкая, методически разработанная постановка военно-физической подготовки в Спарте, Афинах и других государствах-полисах. Древний Рим подарил миру классическую систему военно-физической подготовки, которую перенимали во многих армиях. Своеобразное развитие физической культуры в Древнем Риме представляет собой ценный опыт в истории физической культуры. Она зарождалась как ритуальное обрамление военных упражнений.

2. Наиболее четко, с выраженной военной направленностью проявилась система физического воспитания рыцарей и дворянского сословия. Рыцарская система воспитания является одним из ярких примеров военно-физической подготовки феодалов.

3. История физической культуры и спорта – наука, которая, исследуя и изучая прошлое, помогает познать настоящее и в известной мере выявить тенденции будущего развития.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

1. Голощапов Б.Р. История физической культуры и спорта: учеб. пособ. / Б.Р. Голощапов. – М.: Академия, 10-е изд., 2013. – Режим доступа: <http://www.sportrk.ru/content/menu/788/Istoriya-FK-i-S-Goloschapov-B.R..pdf>.

2. Мунтян В.С. Исторический обзор развития физического воспитания в системе ценностей и приоритетных направлений деятельности человека (Средние века, Новое и Новейшее время) / В.С. Мунтян // Научный часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова; [редкол. В.П. Андрущенко [та ін.]]. – Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Вип. 3 (58)' – С. 86 – 90. –

Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/13335/1/Muntian.pdf>.

3. История физической культуры. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sport-history.ru/physicalculture/item/f00/s00/e0000989/index.shtml>.

4. История физической культуры и спорта. Исторические вехи зарождения физического воспитания и спорта. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://xn--80aqqdgdhbb4i.xn--p1ai/istoriya-fizicheskoy-kultury-i-sporta-istoricheskie-vexi-zarozhdeniya-fizicheskogo-vozpitaniya-i-sporta/>.

5. Физическая культура в Средние века. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://lib4all.ru/base/B3139/B3139Part3-21.php>.

УДК 796.422.12

*Віктор Прокопенко, Галина Чоренька
(Львів, Україна)*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІВНЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БІГУНІВ НА 400 МЕТРІВ З БАР'ЄРАМИ ЗІ СТРУКТУРОЮ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ

Тісний зв'язок фізичної та технічної підготовки тренування бігунів на 400 м з/б є домінантою. Визначення структури фізичної підготовленості бар'єристів різної кваліфікації було предметом нашого дослідження. Доведено, що структура фізичної підготовленості спортсменів є адекватною до різного рівня кваліфікації.

Ключові слова: біг, бар'єри, структура, фізична підготовленість, кваліфікація.

The close connection between the physical and technical preparation of runners on the 400 m hurdle is a dominant one. The determination of the structure of physical preparedness of the runners with the hurdles of different qualifications was the subject of our research. It is proved that the structure of physical preparedness of athletes is adequate to different levels of qualification.

Key words: running, hurdles, structure, physical preparedness, qualification.

В тренуванні бар'єристів фізична та технічна підготовка завжди тісно пов'язані. Без відповідної технічної підготовленості неможливе не тільки якісне технічне, але і навіть просто виконання такої складної вправи, якою є біг з бар'єрами. У зв'язку з цим, перед спеціалістами постають, щонайменше, два питання: перше – про взаємозв'язок фізичної та технічної підготовленості бар'єристів; друге – про раціональне сполучення рівнів розвитку фізичних якостей [1-5].

Результативність підготовки в легкій атлетиці та в бар'єрному бігу, зокрема, залежить від взаємозв'язку та врахування усіх факторів та сторін тренувального процесу, які впливають на спортивний результат. В бігу на 400 метрів з бар'єрами існує достатньо велика кількість варіантів техніки подолання дистанції, в першу чергу варіантів крокового ритму, які

підпорядковані тенденції до зменшення кількості бігових кроків на дистанції, як в плані підвищення індивідуального рівня майстерності, так і в плані розвитку виду в цілому [1; 3].

Серед цілісних серйозних досліджень проблеми фізичної підготовленості бігунів на 400 м з/б слід відзначити роботи М.М. Майшутовича (1974), В.А. Гальчинського (1975), Л.Г. Харитонової (1983), С.П. Врублевського (1984), А.В. Карасьова (1985) та інші [3].

Найбільш інформативними характеристиками спортивних вправ є інтегральні, такі, наприклад, як динаміка швидкості бігу на цілісній дистанції. В ній, як у фокусі, збігаються та реалізуються усі особливості структур як фізичної підготовленості, так і технічної майстерності. Під час бігу на змагальну дистанцію, поступово розгортається та реалізується руховий потенціал спортсмена, що формує характерну динаміку швидкості бігу, окремі частини якої можна пов'язувати з місцем переважного акцентованого проявлення спортсменом тих чи інших фізичних якостей. Це дозволяє опосередковано уявити та якісно оцінити структуру фізичної підготовленості спортсмена та її динаміку [1].

Мета дослідження – з'ясувати взаємозв'язок рівня кваліфікації бігунів на 400 метрів з бар'єрами зі структурою фізичної підготовленості.

Завдання дослідження:

1. Дослідити рівень фізичної підготовленості бігунів на 400 метрів з бар'єрами у спортсменів різної кваліфікації.

2. Розробити рекомендації для аргументованого вибору засобів, спрямованих на розвиток відповідних фізичних якостей в структурі фізичної підготовленості, характерної для бігунів на 400 метрів з бар'єрами різної кваліфікації.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення даних літературних джерел, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

З цією метою був проведений аналіз результатів оцінки різних сторін фізичної підготовленості бігунів на 400м з/б. Результати для цього аналізу були отримані як при безпосередньому тестуванні спортсменів, так і зі спортивних щоденників та при опитуванні. Вправи були обрані на підставі рекомендацій науково-методичної літератури [1; 2; 3]. У вибірку входили результати вправ, які були показані спортсменами в час, максимально наближений до часу показу кращого результату в бігу на 400 м з/б. Всього досліджувалися 15 бігових вправ та 8 стрибкових, якими оцінювалися:

- швидкість бігу – біг на 30 м з ходу, на 30, 60, 100м зі старту;
- швидкісна витривалість – біг на 100, 150, 200, 300м зі старту;
- спеціальна бігова витривалість – біг на 300, 400, 400 в естафеті, 500м зі старту;
- бігова витривалість – біг на 500, 600, 800 метрів зі старту;
- бар'єрна підготовленість (бар'єрна швидкість та спеціальна сила)

біг на 60 м з/б, 110 м з/б, 10-разові скоки з 5 м підбігу на правій та лівій нозі;

- спеціальна витривалість - біг на 10 бар'єрів, 500м зі старту;
- швидкісно-силова підготовленість – стрибки з місця, 3-разовий та 5-разовий з місця;
- силова витривалість – 10-разові скоки з 5 м підбігу на правій та лівій нозі, 10-разовий з місця, індекс силовій витривалості на 50 та 100 м.

У дослідженні брало участь 44 спортсмени (від I розряду до МСМК), які були розподілені в 4 групи за рівнем результатів. Кожний з найкращих результатів із досліджуваних вправ (середніх в групі) був прийнятий за 100%, усі інші – у відповідних відсотках від найкращого (в бігових дисциплінах оцінювалася середня швидкість пробігання дистанцій). Критерієм для оцінки розвитку тієї чи іншої якості (яку оцінювали результатом вправи) був прийнятий результат в бігу на 400 м з/б. За бажану модель фізичної підготовленості бар'єриста приймалися найкращі середньогрупові результати у всіх тестових вправах. Оцінювалася розбіжність результатів тестових вправ у відсотках відносно результату бігу на 400 м з/б в групі.

Структура фізичної підготовленості спортсменів групи I (1 розряд – КМС, результат бігу на 400 м з/б – $55,907 \pm 1,586$, $n=11$) відносно середньогрупового результату на 400 м з/б уявляється незбалансованою: рівні розвитку швидкісної підготовленості (особливо), швидкісної витривалості, спеціальної бігової витривалості, швидкісно-силових якостей (швидка сила) знаходилися значно вище рівня спортивного результату на 400 м з/б; нижче цього рівня знаходяться рівні розвитку силовій та бігової витривалості. Пропорційними спортивному результату на 400 м з/б є бар'єрна підготовленість (спеціальна сила, бар'єрна швидкість). Спостерігалася велика диференційованість результатів контрольних вправ (вони сильно відрізнялися один від одного за відносними показниками).

Основними напрямками вдосконалення фізичної підготовленості бар'єристів цієї кваліфікації можна вважати підвищення рівня загальної сили та загальної витривалості, що уявляється достатньо складним завданням, якщо враховувати конкурентний характер даних фізичних якостей. Але це підвищення, причому, значне, необхідне як фундамент для суворо спеціалізованої роботи на подальшому етапі. Важливим та вчасним моментом вважається необхідність реалізації досягнутого, відносно високого рівня швидкісної підготовленості.

Не дивлячись на достатньо високий рівень результатів спортсменів II (МС, $51,748 \pm 0,341$, $n=12$) групи, їхня середньогрупова структура фізичної підготовленості виглядає незбалансованою. Рівні розвитку швидкості бігу, швидкісної та спеціальної бігової витривалості, швидкісно-силових якостей випереджають середньогруповий рівень спортивного результату. Бар'єрна підготовленість досягає бажаного на цьому етапі рівня розвитку, проте необхідно створювати „запас" спеціальної сили для подальшого засвоєння найбільш ефективних варіантів крокового ритму. Силова та бігова витривалість знаходяться значно нижче бажаного рівня.

Одним з основних напрямків роботи тут повинне бути підвищення рівня загальної сили та витривалості, але вже не як окремих якостей, а в комплексних проявах – силовій витривалості, спеціальній біговій витривалості. Цей етап є початком суворо спеціалізованої роботи по створенню комплексу якостей, які пов'язані з проявом витривалості.

Головним завданням етапу є вихід на новий рівень швидкості бігу та швидкісно-силових якостей. Вирішення таких різноспрямованих задач на цьому етапі можливо в тому випадку, якщо вихід на результати цього етапу був досягнутий без форсування навантажень, в результаті збалансованого тренування з великим обсягом технічної роботи.

Структура фізичної підготовленості в цій групі виглядає достатньо збалансованою завдяки тому, що створений відповідний «запас» (у порівнянні з груповою моделлю) рівнів розвитку швидкості бігу, спеціальної сили, силовій витривалості, швидкісної витривалості. «Запас» цей не реалізується у зв'язку з недоліками спеціальної підготовленості. Реалізація можлива за рахунок вдосконалення рівня технічної майстерності на максимально ефективних варіантах крокового ритму. Головним завданням цього етапу уявляється створення специфічного для бігунів на 400 й з/б комплексу якостей, пов'язаних з проявленням високого рівня витривалості.

В групі III (вище МС, $50,512 \pm 0,361$, $n=10$) структура фізичної підготовленості в загальних рисах схожа до групи II, продовжується створення специфічного для бігунів на 400 м з/б комплексу якостей, пов'язаних з проявленням високого рівня різних видів спеціальної витривалості.

В групі IV (МСМК, $49,154 \pm 0,672$, $n=11$) структура фізичної підготовленості виглядає збалансованою, за винятком недостовірних відмінностей від бажаної моделі в рівнях спеціальної сили та швидкості бігу.

Основними напрямками вдосконалення структури фізичної підготовленості повинні бути: підвищення рівня абсолютної швидкості бігу для подальшої реалізації його в роботі, яка пов'язана з розвитком витривалості; збереження рівня якостей, які пов'язані з проявленням витривалості і які створюють відповідний комплекс, характерний для бігунів на 400 м з/б високого класу. Підвищення рівня спеціальної сили необхідне (ля підвищення частоти бігових кроків до можливого максимуму на максимально можливій амплітуді рухів.

Вимоги дистанції до спортсмена зводять велику кількість різноманітних проявів ним фізичних якостей досить ясної структури, яка в основному, складається з чотирьох компонентів або факторів: I-ї – швидкісної підготовленості та швидкісної витривалості; II-ї – спеціальної витривалості I (анаеробна гліколітична витривалість); III-ї – спеціальної витривалості 2 (змішана анаеробно-аеробна витривалість); IV-ї – силовій витривалості. Структура ця має свої особливості на кожному щабелі спортивної майстерності. Основними з них можна вважати: високі темпи зростання швидкісно-силових якостей на нижніх рівнях майстерності; середні темпи зростання рівня силовій та біговій витривалості з

уповільненням їх після рівня майстра спорту. Найменші зміни відбуваються в рівні швидкісної підготовленості у зв'язку з тим, що вихідний рівень цієї підготовленості (у першорозрядників) значно вищий, ніж відповідний рівень їх результатів в бігу на 400 м з/б.

Висновки. Чим вище рівень майстерності, тим більш збалансованою стає структура фізичної підготовленості, тим менше (статистично достовірно) відрізняється один від одного, приведені до відносних величин, результати різних тестових вправ.

Принципова схема структури фізичної підготовленості, яка притаманна спортсменам I розряду, пройшовши спеціалізоване тренування на рівні кандидата в майстри і, особливо, майстра спорту, повторюється на якісно вищому рівні спортсменів найвищої кваліфікації, в яких подальше зростання результатів можливо, в основному, за рахунок підвищення рівня швидкості бігу та швидко-силових якостей на базі досягнутого рівня складових спеціальної витривалості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Прокопенко В. Моделі динаміки компонентів швидкості бігу на 400 м з бар'єрами / Прокопенко В., Павлось Р. // Інформаційно-методичний бюллетень Федерації легкої атлетики Львівської області 2005 року: Інформ.-довідк. вид. / За ред. А.Б.Вонсовського. – Л., 2005. – С. 66 – 67.
2. Степанова М. Барьерный бег на 400 метров / М. Степанова, В. Степанов. М.: Олимпия Пресс: Терра-Спорт, 2002. – 176 с.
3. Чистякова Е.В. Планирование тренировочного процесса бегунов на 400 метров с барьерами на основе динамики специальной подготовленности / Автореф. дисс. на соиск. канд. пед. наук. – Санкт-Петербург, 2001. – 21 с.
4. Чорненька Г.В. Особливості техніки бігу 400 м з/б / Чорненька Г.В., Павлось М.П., Мацкевич О.І. // Проблеми формування здорового способу життя молоді: матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, магістрантів та аспірантів. – Львів, 2015. – С. 190 – 191.
5. Iskra J. Principles of 400-m hurdle training. Track Coach / Iskra J., Walaszczuk A., Mehlich R., 2006. – №177. – 5641 – 5643.

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 81.271.2

Зоя Корзун
(Барановичи, Беларусь)

ДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ОБУЧЕНИЯ ТРЕТИЧНЫМ ЯЗЫКАМ
В ВУЗЕ

Данная работа посвящена определению дидактических условий обучения немецкому языку как второму иностранному после английского, в качестве которых выступает система упражнений, направленных на формирование речевых грамматических и лексических навыков.

Ключевые слова: дидактические условия, система упражнений, речевые грамматические и лексические навыки.

This article is about identifying didactical conditions of teaching German as the record foreign language after English. The conditions are realized in the system of exercises aimed at developing speech grammatical and lexical skills.

Key words: didactical conditions, the system of exercises, speech grammatical and lexical skills.

Современный уровень развития международных отношений в сфере науки, образования и экономики обуславливает необходимость нового подхода к обучению специалистов в области иностранных языков. В данном случае речь идет не только о росте требований к качеству приобретаемых выпускниками вузов коммуникативных и профессиональных компетенций в области одного иностранного языка, но и о необходимости овладения вторым иностранным языком, т. е. о подготовке мультилингвальной и поликультурной личности, которая отличается такими личностными характеристиками, как толерантность, активность, целеустремленность, инициативность, самоконтроль, автономность в обучении и индивидуальная стратегия соизучения языков, открытая ко всему новому, готовая взаимодействовать с иноязычным социумом, занимает активную жизненную позицию, отличается особым критическим и системным мышлением.

С нашей точки зрения, подготовка мультилингвальной личности предполагает:

- развитие таких аналитических и рефлексивных умений, как: структурирование, группировка, сопоставление, умозаключение, использование в сопоставительном анализе приемов дедуктивных и индуктивных операций;
- готовность собирать, систематизировать и интерпретировать полученную информацию при обучении различным видам речевой деятельности на иностранном языке, используя различные средства информации;

• готовность сопоставлять, структурировать, анализировать, вычленять нужную языковую и культуроведческую информацию, проводить аналогии, обобщения при сравнении фактов, явлений культуры [3, с. 22; 4, с. 15-16].

В настоящее время нет единой методики для обучения третичным языкам. Однако научно обосновано, что обучение третичным языкам (в нашем случае немецкому после английского) не должно строиться точно так, как первому иностранному языку. Об этом свидетельствуют данные из области психологии, психолингвистики, методики билингвального обучения. Остановимся на определении психолингвистических закономерностей, которые должны быть учтены, с нашей точки зрения, при обучении немецкому как второму иностранному языку.

Изучение немецкого языка на базе английского порождает, по меньшей мере, две закономерности: положительный перенос и проблемы интерференции (отрицательного воздействия со стороны родного и английского языков), проявляющиеся на всех лингвистических уровнях языка (фонетика, лексика, грамматика, орфография), выражающиеся в интерференции произносительных навыков, неадекватному употреблению сходных по звучанию или написанию лексических единиц, возможных грамматических ошибок.

Частотность возникновения отрицательного и положительного воздействия зависит от множества факторов:

- от уровня речевого развития в родном языке;
- от уровня владения английским языком: чем лучше обучающийся владеет им, тем меньше явлений отрицательного воздействия у него возникает и, тем более, возникают возможности для его положительного переноса. Но это означает также, что низкий уровень владения английским может оказывать негативное воздействие на овладение немецким;
- от величины промежутка времени, который отделяет изучение английского от изучения немецкого: чем меньше промежуток, тем больше воздействие английского на овладение немецким.

Что касается положительного воздействия первого иностранного и родного языков, то перенос осуществляется на четырех уровнях.

1. На уровне речемыслительной деятельности: чем большим числом языков человек владеет, тем более развиты его речемыслительные механизмы, такие, как кратковременная память, механизмы восприятия, вероятностного прогнозирования, выбора, комбинирования и продуцирования.

2. На уровне языка: сходные лингвистические явления в родном и английском языкам переносятся на немецкий и облегчают тем самым его усвоение (латинский шрифт, сходство в области словаря и словоупотребления: прямые заимствования из английского языка, интернационализмы, наличие глагола-связки, сходство в образовании временных форм глаголов, наличии модальных глаголов, употребление артиклей, грамматические средства выражения степеней сравнения, разделение глаголов на правильные и неправильные и т. д.).

3. На уровне учебных умений, которыми обучающийся овладел в процессе изучения английского языка, и которые переносятся на овладение им немецким и тем самым существенно облегчают процесс усвоения.

4. На социокультурном уровне: социокультурные знания, приобретенные в процессе изучения английского и на этой основе новые социокультурные поведенческие навыки могут быть объектом переноса [1, с. 36].

Все вышеизложенное доказывает, что за счет наличия черт сходства с первым языком словообразовательных моделей и элементов, уже сформированных учебных умений и опыта овладения иностранным языком, общности определенных фоновых знаний может быть реализован принцип интенсификации образовательного процесса.

Однако для того, чтобы предотвратить отрицательное воздействие и осуществить положительный перенос, необходимо побуждать обучающихся к контрастивному подходу, т. е. к сравнению и сопоставлению контактирующих языков, и внедрять специально созданные контрастивные упражнения и задания, в основу которых положен прием моделирования лексического и грамматического материала. Подобные упражнения внедряются в образовательный процесс на факультете славянских и германских языков по специальности Иностранные языки (немецкий, английский) при изучении дисциплин «Практическая грамматика» и «Практика устной и письменной речи». Так, примерами упражнений для осуществления операции переноса при изучении продуктивной грамматики могут выступать следующие упражнения:

1. Vergleichen und analysieren Sie folgende Sätze, beachten Sie den Gebrauch des Artikels im Englischen und Deutschen. Formulieren Sie die Regeln zum Thema «Gebrauch des Artikels im Deutschen».

A. He is a good friend. = Er ist ein guter Freund. B. She has read an interesting book. = Sie hat ein interessantes Buch gelesen. C. The son is shining. = Die Sonne scheint.

2. Finden Sie die Entsprechungen in den Formen der Verben **to be** und **sein** im Englischen und Deutschen (ist, bist, am, is, are, sind, bin usw.). Gebrauchen Sie verschiedene Formen des Verbs **sein** in den Sätzen.

Важную компенсаторную функцию при обучении лексике выполняют различные виды догадок, такие как языковая, контекстуальная и межъязыковая. Базовой для формирования догадки выступает так называемая лингвистическая диффузия, состоящая из заимствований, интернациональных слов и выражений, их дериватов, интернациональных аффиксов при выполнении различных упражнений, например:

1. Übersetzen Sie folgende Sätze ins Russische. Schreiben Sie die Internationalismen heraus, schlagen Sie im Wörterbuch nach der Bedeutung dieser Wörter nach. Bestimmen Sie, in welcher Bedeutung die Internationalismen in den Sätzen gebraucht werden.

A. Die Amerikaner tendieren generell zum Optimismus, weil jeder seinen amerikanischen Traum lebt. Europäer sind fatalistischer eingestellt.

2. Analysieren Sie folgende Wörter und bestimmen Sie, welche von diesen aus dem Englischen entlehnt wurden. Finden Sie deutsche Äquivalente zu diesen Wörtern.

Для преодоления интерференции, с нашей точки зрения, должны быть выполнены упражнения на анализ, трансформацию, например:

1. Sagen Sie, dass Sie es früher schon gewusst haben. Beachten Sie dabei die Wortfolge im Nebensatz.

A. Man spricht Deutsch in der BRD, in Österreich, in der Schweiz, in Luxemburg und Liechtenstein.

2. Fragen Sie Ihre Studienkollegen, was sie tun können und teilen Sie uns darüber mit. Gebrauchen Sie in den Fragen folgende Wortverbindungen (Schach spielen, Gitarre spielen, deutsche Bücher im Original lesen usw.).

В заключении следует отметить, что внедрение подобных упражнений позволяет не только осуществить положительный перенос и свести к минимуму интерференцию, но и максимально обеспечить высокий уровень изучения нового лексического и грамматического материала, развивая интеллектуальные способности обучающихся, так как данные упражнения базируются на активизации когнитивных процессов – ассоциации, сравнения, сопоставления, поиске, анализе и др.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бим И.Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского) / И.Л. Бим. – Тверь: Титул, 2001. – 36 с.

2. Концепция обучения иностранным языкам в системе непрерывного образования Республики Беларусь / Н.П. Баранова [и др.] // Замежныя мовы ў Рэспубліцы Беларусь. – 2002. – №3. – С. 21 – 28.

3. Образовательный стандарт. Общее среднее образование. Иностранный язык. III-XI классы // Замежныя мовы ў Рэспубліцы Беларусь. – 2009. – №3. – С. 13 – 27.

УДК 372.881.111.22

*Алла Мясоед
(Барановичи, Республика Беларусь)*

ОБУЧЕНИЕ НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ КАК ВТОРОМУ ИНОСТРАННОМУ

В статье рассматриваются вопросы обучения немецкому языку как второму иностранному после английского.

Ключевые слова: *иностраннные языки, многоязычие, DaF / DaZ.*

The article deals with the problems of teaching Germany language as a second foreign language after English.

Key words: *foreign languages, multilingualism, DaF / DaZ.*

Каждый новый иностранный язык, каждый текст, практически каждое слово нового языка открывает для изучающего его дверь в новый, незнакомый мир. Это ведет в рамках изучения одного или нескольких иностранных языков не только к расширению и углублению знаний о новом, но и возникновению вопросов об уже, казалось бы, знакомом окружении: почему у нас так, а у других – иначе? На современном этапе совершенно необходимо осознать, что дальнейшее развитие общества связано с многоязычием, что должно способствовать лучшему взаимопониманию между разными народами с одной стороны и самоидентификации с другой.

Хочется отметить особое отношение жителей Республики Беларусь к феномену многоязычия. С одной стороны, нельзя говорить о том, что белорусы многоязычны, с другой же – как раз ситуацию в нашей стране можно назвать особенной: государственными официально являются русский и белорусский языки, которые хотя и имеют определенные сходства, отличаются значительно на всех уровнях – в произношении, грамматике, особенно в лексике. На протяжении всей жизни мы сталкиваемся с тем, что слышим, читаем или даже пишем на обоих языках, и, соответственно, не имеем, как правило, никаких трудностей в понимании, даже если разговариваем преимущественно на русском. То есть перевод, если он вообще необходим, происходит на ментальном уровне, не осознанно.

Многолетняя практика показывает, что те обучающиеся, которые одинаково хорошо владеют и русским, и белорусским языком, легче усваивают и изучаемые иностранные языки, в нашем случае – английский и немецкий.

Немецкий язык во всем мире все чаще преподается как второй и реже как первый иностранный язык в школьном образовании. Место первого иностранного языка во многих случаях занял английский. Для преподавателей иностранных языков обучение второму иностранному часто означает меньше учебного времени по сравнению с первым иностранным языком, но очень высокие требования к развитию навыков.

Также преподаватели сталкиваются с изменяющимися потребностями и мотивацией обучающихся, которые теперь должны иметь дело с двумя

иностранными языками. Вопросы, которые задают себе преподаватели второго иностранного языка, можно сформулировать следующим образом:

- Как максимально эффективно использовать небольшое количество часов, отводимое на изучение дисциплины?
- Какие приемы и методы обучения позволяют быстро продвигаться в усвоении материала?
- Каким образом должны разрабатываться учебные материалы, чтобы обеспечить мотивирующее начало работы на другом языке?
- Как поддержать интерес обучающихся, их мотивацию и сам процесс обучения, опираясь на собственную концепцию обучения [1]?

С целью выявления и обобщения трудностей, связанных с изучением немецкого языка как второго иностранного после английского, было проведено анкетирование среди обучающихся, которые изучают оба иностранных языка как специальность, то есть среди завтрашних преподавателей. В опросе принимали участие две группы – студенты 3 (предвыпускного) и 4 (выпускного) курсов.

На вопрос «Какие представления о немецком языке были у Вас до того, как Вы стали изучать его как второй иностранный?» все опрошиваемые ответили, что до изучения у них были ассоциации, связанные большей частью с негативными стереотипами из кино (война, грубый командный язык), а также песнями группы «Рамштайн» – не мелодичный язык, более громкий и эмоциональный, легче для чтения, чем английский – как пишется, так и читается. Причем студенты 4 курса высказывали меньше негативных ассоциаций, что, видимо, связано с тем, что с освоением языка негативное восприятие уходит на второй план, а на первый выходит стремление к познанию и совершенствованию.

На вопрос «Какие трудности Вы испытываете при освоении немецкого произношения?» были получены следующие ответы: трудности с произнесением заднеязычного [r] (был ответ: стесняюсь произносить «картавый» звук), более «мягкий» по сравнению с английским альвеолярный [l], звуки [e:], [ɛ] в открытом и закрытом слоге, твердые согласные (по сравнению с английским). Студенты 4 курса называли в числе трудностей немецкого произношения сложные слова и ударения, а также наличие звуков, отличающихся от русских и английских, и твердый приступ гласных, что свидетельствует о сформированности профессиональных компетенций.

К трудностям немецкой грамматики были отнесены: род имен существительных, падежи, спряжение и управление глаголов, склонение артикля и прилагательных, порядок слов в предложении (глагол на 2! месте, а в придаточных предложениях – на последнем), отделяемые приставки, некоторые отметили временные формы глагола (конъюнктив – это катастрофа!).

Трудности в усвоении лексики связаны, по мнению опрошиваемых, с наличием в немецком языке состоящих из нескольких основ «длинных» слов, род существительных не совпадает с русским, слова могут быть схожи по звучанию с английскими или русскими, но иметь совершенно другое значение

(bekommen – become, Marmelade, Bildung – building), глаголы с приставками, меняющими их значение.

Таким образом, хотя опрашиваемые не назвали ничего относительно нового в трудностях, с которыми сталкиваются люди, изучающие немецкий язык как иностранный, были определены моменты, на которые преподавателю немецкого языка как второго иностранного необходимо делать акцент на занятиях.

Более пристального внимания заслуживает та часть анкеты, где опрашиваемым предлагалось сформулировать советы тем, кто начинает изучать немецкий язык после английского, исходя из собственного опыта. Более подробно, критически анализируя свою деятельность, это сделали студенты 4 курса, опираясь на больший опыт в изучении, а также и преподавании немецкого языка во время преддипломной практики. Если студенты 3 курса предлагают учить / «зубрить» грамматику, лексику, не лениться, выполнять домашние задания, использовать электронные ресурсы – учебные порталы, слушать песни на немецком языке, то студенты 4 курса советуют сравнивать с английским – искать сходства, ассоциации (например: употребление определенного / неопределенного артиклей, образование степеней сравнения прилагательных); смотреть фильмы (и мультфильмы) на немецком языке, при изучении темы «Склонение прилагательных» учить изменения в окончаниях, проводя параллели с русским языком; заучивать существительные с артиклем и формой множественного числа, а глаголы – три основные формы + вспомогательный глагол; «забывать» английскую фонетику, но вспоминать об английской грамматике; при изучении грамматики стараться структурировать материал, использовать (придумывать) схемы, таблицы, для запоминания слов находить ассоциации (schrecken – Шрек).

Интересной и полезной кажется рекомендация искать сходства с белорусским языком: (например, дах – das Dach, дрот – die Draht, шанаваць – schonen, ратаваць – retten).

Анализ полученных результатов позволяет сделать вывод о том, что изучение каждого нового языка способствует не только расширению знаний и опыта, но, прежде всего, «расширению горизонта» в области развития личности и формированию социальной компетенции через способность к эмпатии, когда иностранный язык перестает быть «чужим» языком: Eine Fremdsprache wird keine fremde Sprache.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

1. Mehrsprachigkeit [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://de.wikipedia.org/wiki/Interkomprehension_\(Lernmethode\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Interkomprehension_(Lernmethode)). – Дата доступа: 12.02.2018.

УДК 811.111

Маріанна Свець
(Київ, Україна)**DIFFERENTIATION OF PARTICLES AND PREPOSITIONS IN PHRASAL VERBS IN THE ENGLISH LANGUAGE**

Peculiarities of prepositions and particles in the context of phrasal verbs space, examples of spatial differences influence on the modern English grammar are presented in the issue. The authors analysed notions and classification of particles, their connection with prepositions.

Key words: modern English grammar, particles, prepositions.

The last years were marked by the emergence of many new and effective methods, approaches and technologies to differentiation of particles and prepositions in phrasal verbs in the English language that has undergone significant development and improvement. Traditional grammar defines prepositions as a closed class of relational words assigning case to the noun phrases they take as complements. However, not only is the class of prepositions an open-class gradually including new members through a process of grammaticalization of some expressions, but it stands in a continuum with several other word classes, namely verbs, adverbs, adjectives, and above all, particles. In this paper we would like to explore in general the coherence between prepositions and particles, based on syntactic, semantic criteria.

The problem of particle and preposition differentiations has been covered by the modern national and foreign scientists, namely Debras C., Rodney D., Halliday M., Bolinger D. Tyler A., Evans V. There are still unstudied aspects despite of the presence of a number of publications and articles on this subject in modern national investigations.

The purpose of our research is to analyse theoretical issues and to summarize the definitions, examples of prepositions and particles in the modern English grammar.

A preposition may be defined as a «closed class of uninflectable morphemes showing the link between its object and another word in the sentence» [2, p. 1-14]. There are two main difficulties in defining prepositions. The first is the assumption prepositions are defined in relational terms by the nominal group which follows it, e.g. we can identify a preposition if it is followed by a nominal groups and if it is not then it is not a preposition. The second relates to the content vs. function word distinction where, for example, *by* in *the car was stolen by the bank robber*, marks the nominal group for Agency but in *I left the bag by the door*, *by* has spatial meaning [2, p. 2].

Particles in English are widely discussed among linguists and scientists but consensus on the definitions of «particles» has not yet been achieved.

The definition of the notion of a «phrasal verb» is something quite nebulous in traditional grammar. It basically refers to an idiomatic verb-preposition, verb-adverbial particle, or verb-adverbial particle-preposition combination with a

varying degree of setting in usage [5]. They are an integral and inalienable part of phrasal verbs. Hence a «phrasal verb» could invariably describe:

- To look for someone.
- To look something up.
- To look up to someone. Or refer to any verb-particle collocation, some being separable, some non-separable:
- To think over a problem.
- To think a problem over.
- To think about a problem.

But «phrasal verb» could also be understood as meaning «lexical verbs which consist of more than the verb word» [4, p. 351]. Indeed, to some extent and on a semantic level, to look up to can be apprehended as a single lexical item, since it has a one-word near synonym, to admire.

Huddleston and Pullum analyse particles as one-word phrases, functioning as complement of the verb (they are never adjuncts) [5, p. 280]. The most central particles are analysed as intransitive prepositions, that is, prepositions which take no complement. Some adjectives and verbs can also work as particles, but this is restricted to a small numbers of idioms.

- He took off his hat.
- He took his hat off.

Huddleston and Pullum show particle examples aboard, about, across, ahead, along, apart, around, aside, away, back, by, down, forth, forward, home, in, off, on, out, over, round, though, together, under, up.

Particles cannot be defined by the form itself. Now, we observe the meanings and functions of particles and we can define them from both their forms and their meanings.

Scientific researches were made by Jackendoff proposes the particles classification [3, p. 67-94]. There are three types. First of them is literal verb-particle construction. Here is an example: Children throw the ball up. Second type is idiomatic verb-particle construction. Example can be: Children throw up the doll. And the last is aspectual verb-particle construction. E.g. Children are finishing up their housework.

Syntactically, particles can be analysed as intransitive prepositions. To sum up, it should be noticed that the difference between prepositions and particles creates a fertile background for the formation of phrasal verbs in the English language.

REFERENCES

1. Bolinger Dwight. The Phrasal Verb in English. Cambridge: Harvard University Press, 1971.
2. Debras, Camille. Prepositions and particles in English: How is there a gradient between the two? / Debras, Camille. Cercles, Occasional Papers, 2010. – P. 1 – 14.
3. Jackendoff R. English Particle Constructions, the Lexicon, and the Autonomy of Syntax. In N. Dehé, R. Jackendoff, A. McIntyre, and S. Urban (eds.),

Verb-Particle Explorations. Berlin: Mouton de Gruyter. Reprinted in Jackendoff, Meaning and the Lexicon, 2010. – P. 67 – 94.

4. Halliday M. An Introduction to Functional Grammar / Halliday Michael A.K. and Matthiesen Christian M.I.M. New York: Oxford University Press, 2004. (third edition). – P. 351.

5. Huddleston, R. The Cambridge Grammar of the English Language. / Huddleston, Rodney D. and Pullum Geoffrey K. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – P. 280.

*Науковий керівник: **Ригованова Вікторія Анатоліївна**,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка.*

ФІЛОСОФІЯ

УДК 141.32

Олексій Мойсєєв, Наталія Рибка
(Одеса, Україна)

ПОБУТОВІ РОБОТИ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ

У статті розглядаються проблеми робототехніки, проблеми співіснування роботів у побуті людини. Також звертається увага на ті екзистенційні ризики, що породжує надмірна роботизація побуту.

Ключові слова: побутові роботи, соціальні роботи, філософські проблеми робототехніки.

The article deals with the problems of robotics, the problem of coexistence of robots in human life. Also, attention is paid to those existential risks that generate excessive robotics of everyday life.

Key words: domestic work, social work, philosophical problems of robotics.

У суспільстві з давніх часів розвивається та еволюціонує ідея штучного слуги. Слово «робот» виникло й набуло поширення завдяки чеському письменнику К. Чапеку, який у своїй науково-фантастичній п'єсі в 1920 р. [10] написав про штучних людей, схожих на сучасних андроїдів.

Вчені з дослідницького центру Futurizon прийшли до висновку, що в найближчі 30 років кількість роботів у світі зросте до 9,4 мільярда одиниць та вже до 2048 року вона перевищить населення Землі. Про проблему гуманоїдів висловлювалися також Ілон Маск й Стівен Хокінг. На думку засновника космічної компанії SpaceX, роботи зі штучним інтелектом – це «екзистенціальний ризик» для всього людства. Хокінг, у свою чергу, припустив, що в майбутньому роботи замінять людей та нам усім доведеться покинути планету.

Цілком очевидно, що роль інтелектуальних робототехнічних систем у наші часи з кожним роком зростає. Однак не менш важливим є питання про роботів які знаходяться в нашому домі. І як зазначав Білл Гейтс [2], що буде робот у кожному домі, але дуже мало хто з домашніх роботів майбутнього можуть мати схожість зі схожими на людину машинами з науково-фантастичних творів. Набагато більше їх кількість, ймовірно, будуть просто мобільними периферійними пристроями, які виконують певну роботу по дому (Автоматичний мийник вікон, робот-газонокосарка, -пилесос, -чемодан).

Роботи стали невіддільною частиною повсякденного життя. Вочевидь, що інтелектуальні системи відкривають людству безліч перспектив, але, водночас, містять у собі ряд потенційних небезпек. Слід звернути увагу на ті умови у яких роботизація впроваджується: ми вже з'ясували [7], що свідомості інформаційного суспільства властива масовість, та іманентно властиві елементи міфологічності, а тому відсутність спроможності сприймати, а, тим більше, інтегрувати в свої структури, наукові типи

мислення. Все це позначиться на тому, що роботизація побуту має неоднозначні впливи та наслідки на людину, на стан її фізичного та психічного здоров'я, на інтелектуальні та соціальні статуси людини, породжують екзистенційні страхи та ризики [4,11]:

1.Послаблення та руйнування соціальних зв'язків. Прикладом може слугувати Японія: зараз в Японії все сильно захопилися створенням роботів для будинків людей похилого віку – там велика кількість літніх громадян та дуже мало молоді. Хоча на справі набагато дешевше було б наймати доглядальниць з Філіппін. Тим більше що охочих вистачає: там повно навченого персоналу, і вони всі готові перебиратися в Японію. Але замість цього Японія йде іншою дорогою. Я думаю, що основна причина в тому, що люди там не хочуть мати справи з іншими людьми. З роботом спілкуватися набагато простіше, ніж з людиною. Як пише професор соціології Массачусетського університету Шеррі Теркл у своїй книзі «Самотні разом» [12], ми оточуємо себе різноманітними технологіями, які ізолюють нас від усіх тих складнощів, що виникають при спілкуванні з іншою людиною.

2.Втрата конфіденційності особистого життя та контролю над ним. Поки що роботи знають тільки про наших покупках, які ми здійснюємо онлайн. Тобто відносини з роботами поки досить поверхневі – як з продавцем за прилавком. Але не за горами день, коли в будинках з'являться діти-роботи і звірі-роботи. Ці роботи будуть жити у вашому домі, знати ваш розпорядок дня. Дослідження показують, що людина здатна відчувати емоційну прихильність до робота, дитини-робота, звіра-робота. Ви з ним будете спілкуватися вже не як до продавця за прилавком, а як з членом сім'ї, а значить, й розповідати всі свої секрети [6].

У контексті цього виникає питання, адже можна маніпулювати людьми за допомогою антропоморфізму? Для цього необхідно всього лише купити людині робота, який посміхається, почекайте, поки він почне довіряти роботу як своєму другу, а потім просто збирайте записи з робота – там будуть всі секрети цієї людини.

Щоб робот міг спілкуватися зі світом, йому знадобиться вбудована камера, мікрофон і зворотна адреса, за якою він буде миттєво відправляти записане. Кожен раз, коли домашній робот буде заходити до вас в кімнату, він буде записувати вас, в якому б вигляді ви не були. І відправляти в базу даних. Основна суперечка йде про те, що робити з цими даними. Чи прийнятно пускати робота в будинок? Як безпечно зберігати таку інформацію? Чи необхідно її відразу знищувати? Якщо робот впізнав когось в будинку, чи може він доповісти про це в поліцію? Це стандартні сучасні питання, що стосуються безпеки приватного життя, але з розвитком нових технологій з'являються все нові питання для дискусій.

Іла Реза Нурбахш відзначав: «Ще одна небезпека пов'язана з тим, що в міру того як роботи будуть вдосконалюватися, ми будемо давати їм більше повноважень в прийнятті рішень. Якщо вам припаде на думку провести вечір зі мною, ви будете дзвонити моему роботу, щоб він зв'язався зі мною. І він вже буде приймати рішення, наскільки ви важлива персона, щоб зі мною зустрічатися. Він же буде займатися моїм розкладом. Але тоді я почну

втрачати контроль над власним розкладом і своєю долею. Всі турбуються про те, як не віддати роботам занадто багато контролю – а це відбувається вже сьогодні. При цьому ми практично не відчуємо втрати контролю. Це буде подаватися нам таким чином, що це буде виглядати цінним, ніж щось, що дозволить нам більше насолоджуватися життям. Думаю, що це і буде головний тренд – менше контролю, менше особистого простору й менше глибини, але замість цього ми отримаємо широту, можливість бути в різних місцях» [1].

3.Перспектива безробіття. Говорячи про позитивні наслідки, можна уявити автоматизоване управління державою, усунення політичних конфліктів, усунення корупції, встановлення балансу сил на світовій арені. З іншого боку, рано чи пізно технічні системи самі стануть суб'єктами політичних відносин, які зможуть впливати на життя суспільства, а можливо навіть замінити собою чинні структури влади. І тоді людство як слабший вид буде близько до вимирання [3; 9].

Згідно другої концепції, корпорації залишаться стільки ж, але вони почнуть скорочувати кількість людей, яких приймають на роботу. Прихильники другої концепції – великі алармісти. Вони кажуть, що ми усвідомлено замінюємо себе роботами і це все обернеться тим, що місця бухгалтерів, менеджерів, співробітників бірж займуть роботи, що хвиля автоматизації пройде по всьому соціоекономічному рівню і не пощадить нікого [6].

4.Деструктивні наслідки інтелектуальної та фізичної недовантаженності. Як стверджують фахівці [5], що й мозок людини, й все тіло потребує систематичних навантажень і фізичних, і розумових, і психічних, і навіть стреси позитивно впливають на людину. У разі інтенсивного використання побутових робітв людина залишається без систематичних та нескладних навантажень, людина позбавлена оточення, що вимагає нескладних, але таких потрібних побутових проблем.

5.Моральний вибір. Ще однією проблемою робототехніки є етичні цінності. Наприклад: як повинен вчинити робот-автомобіль, якщо під час руху на дорогу вискочила дитина – згортати в кювет з ризиком для життя пасажирів або тиснути дитини? У сучасній робототехніці етичні цінності відіграють свою роль не тільки на стадії оцінки готового результату і наслідків його впровадження, але і на стадії проектування і моделювання, надаючи певний вплив на обрані методи [8].

Безсумнівно, що проблеми та ризики роботизації побуту вище згаданими не вичерпуються, та, подальші дослідження у цьому напрямку необхідні. Оскільки незважаючи на активний інтерес до теми робототехніки, можна констатувати відсутність нормальних ідей по використанню робітв.

Підсумовуючи, зазначимо, що питання про доцільність використання робітв у побуті залишається відкритим, особливо беручи до уваги ті ризики та проблеми які вони створюють.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Анциперова М.Н. Демократия для роботов: как машины меняют людей и зачем робототехнике нужны философы [Електронний ресурс] / М.Н. Анциперова. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://theoryandpractice.ru/posts/7344-demokratiya-dlya-robotov-kak-mashiny-menyayut-lyudey-i-zachem-robototekhnike-nuzhny-filosofy>.
2. Гейтс, Билл. Робот в каждом доме //Русский журнал, <http://www.russ.ru/layout/set/print/pole/Robot-v-kazhdom-dome>.
3. Клепко Ю.А. Социальные и философские аспекты интеллектуальных робототехнических систем [Електронний ресурс] / Ю.А. Клепко // Международный научный журнал «Инновационная наука» – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-i-filosofskie-aspekty-intellektualnyh-robototekhnicheskikh-sistem.pdf&ved=0ahUKEwit0-iouvPbAhXE3SwKNUMABbwQFggnMAA>.
4. Лец Е.В. Экзистенциальный вызов «Третьей волны»/ Е.В. Лец // Гуманітарний часопис 2015, №74. – С. 99 – 105.
5. Понкратьева Л.П., Минина В.А. Значение физической активности в жизни человека // Молодой ученый. – 2016. – №24. – С. 568 – 571.
6. Полина Е.А. Всевидящий дрон и тостер с мозгами. Как роботы изменят будущее [Електронний ресурс] / Е.А. Полина. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <https://snob.ru/entry/103426>.
7. Рибка Н.М. Проблеми формування свідомості інформаційного суспільства/ Н.М. Рибка // Перспективи. – 2009. – №.1(45) – С. 135 – 140.
8. Титаренко И.Н. Перспективы применения философской методологии к анализу когнитивных проблем технических наук [Електронний ресурс] / И.Н. Титаренко. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-primeneniya-filosofskoy-metodologii-k-analizu-kognitivnyh-problem-tehnicheskikh-nauk>.
9. Форд Мартін. Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього безробіття / Мартін Форд. – Київ: Наш Формат. – 2016. – с. 400.
10. Чапек К. R.U.R Средство Макропулоса. Война с саламандрами. Фантастические рассказы/ Ч. Карел. – Москва, Зарубежная фантастика. Издательство: «Мир»: 1966. – 441 с.
11. The Malicious Use of Artificial Intelligence: Forecasting, Prevention, and Mitigation/https://img1.wsimg.com/blobby/go/3d82daa4-97fe-4096-9c6b-376b92c619de/downloads/1c6q2kc4v_50335.pdf.
12. Turkle Sherry. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other, Basic Books, 2012.

Науковий керівник: Рибка Наталія Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

УДК 1(091)

*Наталія Рибка, Георгій Василенко
(Одеса, Україна)***АКТУАЛЬНЫЕ СПОСОБЫ БЫТЬ СЧАСТЛИВЫМ:
ГЕДОНИЗМ VS. ЭПИКУРЕИЗМ**

В статье рассматриваются проблемы современных теорий счастья. Анализируются те сложности, которые возникают при реализации этих теорий в современном обществе. Предлагаются актуальные стратегии в достижении счастья современным человеком – элементы учения древнегреческого философа Эпикура.

Ключевые слова: счастье, эпикуреизм, гедонизм, кризис цивилизации.

In the article problems of modern theories of happiness are reviewed. The difficulties that arise during the implementation of these theories in modern society are analized. The actual strategies for the achievement of happiness by modern man are offered – the elements of teachings of ancient Greek philosopher Epicurus.

Key words: happiness, epicureanism, hedonism, crisis of civilization.

В погоне за материальными благами и ресурсами современное общество давно завоевало статус «общества потребления», это создает множество проблем и привела к многомерному кризисному состоянию цивилизации в общем: и экологическому, и социально-экономическому, и экзистенциальному.

Интеллектуальная бедность и необразованность являются необходимой почвой для потребительского общества. Ведь чем меньше индивид думает и вникает в саму суть вещей, тем легче и успешней ему можно навязать значимость и необходимость того или иного материального блага. В системе потребительского общества процветают ложные ценности, деструктивные методы избегания тотальности проблем (самого широкого спектра зависимости – алко-, нарко-, адреналино-, пище-,игро- и многие-многое другие).

Человек – существо целостное, зеркальным отражением этого является потребность в ощущении полноты, целостности, завершённости существования. Индивидуальная жизнь, таким образом, должна быть «собрана в единое целое» каким-то осмысленным образом, эмоциональным эквивалентом чего является «индекс счастья». Наиболее «легкая», универсальная, лежащая на поверхности социальной жизни стратегия достижения счастья, – это гедонизм [4].

Среди современных практик достижения удовольствий (гедонистический по своей сути) большинство негативно влияют на личность. Результаты их исследований говорят о том, что гедонизм, который западное общество исповедует последние полвека, на самом деле не делает людей счастливыми. Напротив, автор бестселлера 2017 года «Сила смысла» Эмили Эсфехани Смит [9] пришла к выводу, что гонка за счастьем делает людей несчастными, в то время как поиск смысла ведет к большому удовлетворению.

Таким образом общество нуждается в альтернативной гедонизму стратегии достижения счастья. Эту стратегию в 300-ых годах до н.э. развил древнегреческий философ Эпикур. Эпикур (341 – 270 гг. до н.э.) жил в непростое время, он (не будучи представителем обеспеченных слоёв общества) стремился своей философией «спасти людей», дать им возможность быть счастливыми. Часто Эпикура называют автором гедонистической жизненной программы, но эпикуреизм учит иной жизненной стратегии, базирующейся на умении классифицировать, дозировать, то есть в прямом смысле этого слова – контролировать удовольствия, что становится насущной жизненной необходимостью, спасающей человека от «гонки» гедонизма, от «душевной смуты». Уже при жизни Эпикур получил «народный титул» «спасителя людей» [1;7].

Авторы современных научных исследований на тему «Счастье и «смысл человеческой жизни» [2;4] подробно описывают принципиальные отличия разных концепций достижения счастья, однако они не говорят о реальной возможности воплотить одну из этих концепций в реальность и на сколько та, или иная концепция будет актуальней в современном мире с учетом всех его реалий.

Проблемность ситуации состоит в том, что современный человек, целиком разделяя традиционные ценности (например, стремление быть счастливым), пытается достичь его высокотехнологичными, новомодными способами, не рефлексируя на тему соответствия традиционных ценностей и сверхновых технологий. Примером и аналогией может служить ситуация со свободой, как еще одной традиционной ценностью: технологическое развитие общества породило ситуацию «сверхвыбора» (Тоффлер), когда свобода превращается в несвободу.

Следовательно, определение актуальных способов обретения счастья является важной научной, социальной и др. задачей.

Поскольку достижение счастья есть основное жизненное устремление человека, которое определяет философию его жизни, выполняет функцию оценочной характеристики успехов жизненного пути индивида в целом, то исследования этого феномена идут очень активно: за последние десятилетия возникла целые научные институты по исследованиям счастья: Британский исследовательский центр New Economic Foundation, начиная с 2006 года, рассчитывает «Всемирный индекс философской антропологии, психоанализа и АРТ-терапия: счастья» (Happy Planet Index), ассоциация независимых исследовательских агентств Gallup Internation имеет свою методику его расчета; в 2011 году Генеральная Ассамблея ООН по инициативе Бутана и в согласии с 50 государствами, среди которых Франция, Великобритания и Япония, приняла резолюцию «Счастье: целостный подход к развитию», в которой рекомендовала использовать счастье как показатель развития страны; после чего, в структурах ООН с 2012 года организовано специальное подразделение, которое делает подсчеты и публикует отчеты о состоянии и уровне счастья в мире (World Happiness Report) [10].

По формулировке современного американского философа, автора многочисленных философских статей и публикаций Дэна Хэйбрана [6]

предметом исследования счастья является одна из двух вещей, каждой из которых соответствует отдельный смысл термина:

1. Психологическое состояние

2. Жизнь, которая хороша для живущего ею человека

Во втором случае «Счастье» относится к тому, что полезно человеку, что хорошо для него, что ему выгодно, что служит его интересам, или, что само по себе желанно. В данном смысле (назовем его «смысл благоденствия») счастье обозначает жизнь благоденствия и процветания: жизнь, которая хороша для вас» [6].

Интересно, что Эпикур более двух тысяч лет назад пришел к серии выдающихся и революционных заключений касательно того, что нам нужно, чтобы быть счастливыми. И основной целью в достижении счастья Эпикур ставил душевную безмятежность и спокойствие, чистоту мысли и разума. А основные положения его учений называл «четверояким лекарством» [1;3;7].

Касательно отношения эпикурейцев к различным учениям следует сказать, что они отрицали любое учение, которое не помогало избавиться от страдания и приблизиться к блаженству. С первого взгляда это может показаться весьма ограниченным мировоззрением, ведь наука и дисциплины – определенно светлые и благие дела в жизни каждого. Но они не отрицали эти учения в макромире, они отрицали их в отношении конкретного индивида. То есть, если учение приносит спокойствие и умиротворение в жизнь изучающего, то оно есть истинным [7].

С одной стороны, спокойствие и умиротворение Эпикура никак не вписывается в современный ритм жизни. А материализм и меркантилизм современного человека абсолютно противоречит «довольствию малым». Сама концепция воспитания и становления современного человека построена скорее не на душевном и мысленном порядке и получении удовольствия от рода деятельности, а на преодолении собственных побуждений и интересов во благо конечного, зачастую материального, благополучия. Тем самым нарушается один из главных тезисов философии Эпикура: «Никакое наслаждение само по себе не есть зло, но средства достижения иных наслаждений доставляют куда больше хлопот, чем наслаждений!» [1].

Можно сказать, что эпикуреизм учит иной жизненной стратегии, базирующейся на умении классифицировать, дозировать, то есть в прямом смысле этого слова – контролировать удовольствия, что становится насущной жизненной необходимостью, спасающей человека от «гонки» гедонизма, от «душевной смуты». Уже при жизни Эпикур получил «народный титул» «спасителя людей».

Вообще, мы [5] уже акцентировали тот факт, что именно философия, философствование, философское мировоззрение способно сегодня давать индивиду возможность противостоять себя главным тенденциям современности – коммерциализму, потребительству, предстает единственным островком истины для человека в таких вопросах, как сохранение личного физического и психического здоровья.

Таким образом, актуальными стратегиями в достижении счастья являются представления Эпикура, в противовес распространенными

гедонистическими практиками: эпикурейское отождествление счастья и удовольствия, когда удовольствие тут ставится в прямую зависимость от добродетелей человека, а высшим родом удовольствий являются не низменные физические удовольствия, а утонченные духовные. Хотя мы понимаем, что философия Эпикура скорее будет более приемлемой обществу будущему, когда ценность материальных благ снизится, а духовное и умственное благополучие будет залогом счастья для большинства людей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Гончарова Т.В. Эпикур. – 2-е изд. – М.: КомКнига, 2010. — 336 с.
2. Григорьев А.С., Пятилетова Л.В. Управление наслаждением: гедонизм vs эвдемонизм // Современные научные исследования и инновации. 2017. №8. – [Электронный ресурс]. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2017/08/84167> (дата обращения: 09.06.2018).
3. Епікур // Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л.В. Озадовська, Н.П. Поліщук (наукові редактори); І.О. Покаржевська (художнє оформлення). – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.
4. Мельников В.Р., Пятилетова Л.В. «Счастье и «смысл человеческой жизни» в фокусе конгруэнтности: современный человек в поисках счастья // Современные научные исследования и инновации. 2017. №7. – [Электронный ресурс]. URL: <http://web.snauka.ru/?p=84151> (дата обращения: 29.07.2017).
5. Рибка Н.М. Актуалізація психотерапевтичної функції філософії/ Н.М. Рибка // Філософська антропологія, психоаналіз та арт-терапія: перспективність взаємодії: підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції, 30–31 березня 2016 р. / За ред. Хамітова Н.В. – К.: Інтерсервіс, 2016. – 206 с. – С. 139 – 141. – <http://www.ifon.npu.edu.ua/ua/vydannia/543-filosofska-antropologhiia-psykhoanaliz-ta-art-terapiia-perspektivnist-vzaiemodii>.
6. Хэйброн, Дэн. Счастье // Стэнфордская энциклопедия философии (версия осени 2011 года) / Ред. Эдвард Н. Залта. Пер. с англ. А.С. Мишуры. URL = <http://philosophy.ru/happiness>.
7. Шакир-Заде А.С. Эпикур. – М.: Соцэкгиз (Серия: Мыслители прошлого), 1963. – 224 с.
8. A Global Projection of Subjective Well-being: A Challenge To Positive Psychology? 2007. – Р. 17–20. – Режим доступа: <http://data360.org/pdf/20071219073602.A%20Global%20Projection%20of%20Subjective%20Well-being.pdf>.
9. Smith, Emily Esfahani. The Power of Meaning: Crafting a Life That Matters. Random House LCC US, 2017. – 304 p.
10. World Happiness Report 2018. – Режим доступа: <http://worldhappiness.report>.

УДК 141.7:502.3

*Денис Чебаненко, Владислав Рабович
(Одеса, Україна)*

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ, КУЛЬТУРА ТА ТЕНДЕНЦІЇ МАШИНОБУДУВАННЯ

В статті автор розглядає причини загострення екологічних проблем, які викликають несприятливі прояви природних стихій.

Ключові слова: екологічна компетентність, екологічна свідомість, культура людини, розвиток промисловості.

In the article the author examines the causes of exacerbation of environmental problems that cause adverse effects of natural elements.

Key words: ecological competence, ecological consciousness, human culture, industrial development.

Останніми десятиріччями набуває надзвичайної актуальності проблема формування екологічної компетентності, екологічної свідомості та культури людини, оскільки вже ціла людська цивілізація потерпає від різного масштабу екологічних проблем. Головного причиною загострення екологічних проблем є техногенна діяльність людей, яка викликає несприятливі прояви природних стихій. Фактором, що загострює екологічні проблеми, є також різке збільшення чисельності населення в світі в ХХ столітті, що призвело до посилення тиску на навколишнє природне середовище.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники [4] зробили висновок, що глобальна криза цивілізації багато в чому зв'язана з падінням моральності й духовності людини, тому основною задачею екологічної психології є глобальна конверсія свідомості людства, відведення людства від примату матеріальних цінностей до екологічних пріоритетів. Перед екологами стоїть важка задача формування абсолютно нової моральності, де екологічні цінності будуть домінувати над принципом споживання. Завдання формування екологічного світогляду, тобто перебудови людської психіки, потребує зміни сформованої життєвої парадигми, зміни мислення, Реформування старих і становлення нових духовних інститутів суспільства, культурної революції в людських якість [5].

Отже, такі світові тенденції спрямовують розвиток різних сфер промисловості певним чином, наприклад, машинобудівна галузь виконує завдання екологізації свідомості шляхом розробки екологічних авто.

Людство потерпає від різних видів екологічних проблем, й саме від нас залежить, подальша участь нашої планети, бо хто як не ми, можемо виправити те, що скоїли. Донести до людства, що одним з вагомих кроків покращення екології нашої планети є саме електромобілі. Розробка й будівництво, яких набуває стрімких обертів, і в близькому майбутньому ми зможемо відмовитися від машин які забруднюють атмосферу.

Саме тому, безліч компаній по всьому світу зосередили свої зусилля, щоб розробити електромобіль, як метод боротьби з забрудненням атмосфери, внаслідок шкідливих викидів двигунів внутрішнього згоряння [1].

Інженерні завдання з пошуку альтернативного палива толерантного до навколишнього середовища, були поставлені саме тоді, коли на цивілізаційному рівні було зрозуміло, що найефективніший метод боротьби людини за виживання на планеті – екологічну свідомість [6].

Поборники екології називають електромобілі єдиними видом транспорту, здатним врятувати нашу планету. Власники автомобілів з двигунами внутрішнього згоряння – модними іграшками. Однак технології не стоять на місці, і з кожним днем моделей на електричній тязі стає все більше, ціни на застарілі рішення поступово знижуються і такі машини перестають бути лише концептами, непридатними для повсякденного використання. Електромобілі з'явилися в лінійках всіх провідних автовиробників. Сучасні електрокари містять масу передових технічних ідей, являючи собою шедеври інженерної думки, і дуже цікаві з точки зору IT-технологій [3].

Дійсно, на сьогоднішній день, найефективніша альтернатива бензину, газу та дизелю це електрика. Єдиний вид енергії практично не має шкідливих викидів. Попри це, його також можна критикувати, оскільки виробництво електроенергії сьогодні, відбувається не на самих екологічно чистих атомних і теплових електростанціях, які за своєю небезпеки не краще мільйонів автомобілів. Частково в цьому є частка правди, проте електроенергію можна виробляти і від поновлюваних джерел, наприклад, сонця, вітру, сили припливів, потоків річок. Розвиток альтернативної енергетики, настільки ж стрімкий, як і розвиток виробництва електромобілів. Тому, на думку екологів, електромобілі і виробництво альтернативної енергії найперспективніший напрямок по відновленню природного балансу в світі. Якщо говорити коротко, то з екологічної точки зору електромобілі корисні з кількох причин: не виробляють шкідливих викидів з загрозливим для екології об'ємом; можуть працювати на електроенергії виробленої екологічно чистими джерелами; акумуляторні батареї електрокарів піддаються переробці з можливістю повторного використання у виробництві. Та й в цілому, електромобіль спочатку розглядався як альтернатива автомобілю з ДВС з позиції – економія + екологія. Тобто цей вид транспорту, безпосередньо розроблявся з конкретною метою і всі подальші розробки в цьому сегменті будуть спрямовані на збільшення саме екологічності автомобіля [2].

Таким чином, майбутнім фахівцям-машинобудівникам слід чітко уявляти собі походження тенденцій у машинобудуванні, знати істинний сенс, який вкладається у ту чи іншу «моду», адже ідея електромобіля викликана глибокими проблемами у свідомості та бутті сучасної людини.

Однак, програму формування екологічної свідомості та культури на світовому рівні поки що вдається дуже обмежено: якщо говорити відверто, електромобіль поки єдиний успішний і вже реалізований проекту людства, спрямований в бік збереження екології від наслідків життєдіяльності людини. Тому подібні починання, повинні зустрічати тільки підтримку і розуміння. Електромобіль не панацея, але величезний крок на шляху до відновлення екології [2].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Brennan J.W., Barder T.E., Ph.D Battery Electric Vehicles vs. Internal Combustion // Arthur D. Little – 2017.
2. Скворецкий М.С. Загрязнения окружающей среды автомобильными выхлопами, существует ли панацея? [Електронний ресурс] / М.С. Скворецкий. – 2017. – Режим доступу: [HTTPS://HEVCARS.COM.UA/REVIEWS/ZAGRYAZNENIYA-OKRUZHAYUSHNEY-SREDYI-AVTOMOBILNYIMI-VYINLOPAMI/](https://hevCars.com.ua/reviews/zagryazneniya-okruzhayushney-sredy-avtomobilnyimi-vyhlopami/).
3. Скрипин В.В. Электромобили: вчера, сегодня, завтра [Електронний ресурс] / Владимир Васильевич Скрипин. – 2013. – Режим доступу: <https://itc.ua/articles/elektromobili-vchera-segodnya-zavtra/>.
4. Петрук В.Г. Філософські аспекти екологічної свідомості, науки і освіти, виховання і культури [Електронний ресурс] / В.Г. Петрук, Н.С. Звездецька, Р.В. Петрук // Х МНПК «Гуманізм та освіта». – 2010. – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Zwuzdezka.php>.
5. Рибка Н.М. Проблеми формування свідомості інформаційного суспільства // Перспективи. – 2009. – №1(45) – С. 135 – 140.
6. Чижов П.Г. Философия и экологические проблемы // Вызовы современности и философия / Материалы «Круглого стола», посвященного Дню философии ЮНЕСКО. Кыргызско-Российский Славянский университет. Под общ. ред. И.И. Ивановой Бишкек: 2004. – С. 97 – 102.

*Науковий керівник: **Рибка Наталія Миколаївна**,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та методології науки
Одеського національного політехнічного університету.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ/СВЕДЕНЬЯ ОБ АВТОРАХ/ INFORMATION ABOUT THE AUTHORS:

Gidei Mariana – PhD student, State University of Physical Education and Sport, Chisinau, Republic of Moldova.

Адамович Наталія Василівна – молодший науковий співробітник, Національний заповідник «Замки Тернопілля», м. Збараж, Україна.

Акрам Рузмаматович Абдулахатов – преподаватель кафедры теории физического воспитания техника обучения спорта Жиззакский Государственный педагогический институт, г. Нукус, Узбекистан

Алексеева Тетяна Григорівна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри генетики і молекулярної біології Біологічного факультету ОНУ імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна.

Баланаєва Оксана Василівна – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри іноземних мов Донецького юридичного інституту МВС України, м. Кривий Ріг, Україна.

Бекжанова Айнура Мархабаєвна – ассистент кафедры социально-гуманитарных наук и искусствоведения Нукусского филиала государственного института искусств и культуры Узбекистана, г. Нукус, Узбекистан.

Ван Мяо – аспирантка, Белорусский государственный университет культуры и искусства, г. Минск, Беларусь.

Василенко Георгій Владимирович – студент II курсу, Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна.

Вергунов Виктор Анатольевич – доктор сельскохозяйственных наук, профессор, академик НААН, директор, Национальная научная сельскохозяйственная библиотека НААН, м. Київ, Україна.

Вовчук Ірина Леонідівна – к.б.н., професор ОНУ ім. І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна.

Волощук Юрій Іванович – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри виконавського мистецтва ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.

Галуцький Юрій Миколайович – студент I курсу магістратури спеціальності «Фізичне виховання» Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Гребенюк Тетяна Володимирівна – к.т.н., старший викладач, «КПІ імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна.

Гедуш Олексій Валентинович – провідний етнолог, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України, м. Київ, Україна.

Донцов Сергей Александрович – докторант II курса, Государственный Университет Физического Воспитания и Спортa, г. Кишинев, Молдова.

Євась Тетяна Володимирівна – дослідник, Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна», м. Вінниця, Україна.

Заматдинов Адилбек Мырзаєвич – ассистент кафедры актёрского и режиссёрского мастерства Нукусского филиала государственного института искусств и культуры Узбекистана, г. Нукус, Узбекистан.

Зийнатдинова Сахибжамал Разатдиновна – студентка медичного коледжа, г. Нукус, Узбекистан.

Іванова Валентина Михайлівна – старший викладач кафедри фізичної географії і геології Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Калашикова Ірина Владиславівна – студентка V курсу, ОНУ ім. І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна.

Камалова Айнура Илалатдиновна – асистент кафедри зоотехнії Нукусский филиал Ташкентского государственного аграрного университета, г. Нукус, Узбекистан.

Кириченко Римма Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, Україна.

Колканатов Асылбек Назарбай улы – студент кафедри соціально-гуманитарних наук і мистецтвознавства Нукусского филиала государственного института искусств и культуры Узбекистана, г. Нукус, Узбекистан.

Корзун Зоя Ивановна – старший преподаватель кафедри теорії і практики германських мов, Барановичский государственный университет, г. Барановичи, Республика Беларусь.

Ли Шаохань – магістрант кафедри белорусскої і мирної художньої культури Белорусского государственного университета культуры и искусств, г. Ланьчжоу, Китай.

Мамонова Олена Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Донецького юридичного інституту МВС України, м. Кривий Ріг, Україна.

Мендерецька Наталія Вікторівна – асистент кафедри, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна.

Мойсєєв Олексій Олегович – студент II курсу, Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна.

Мясоед Алла Павловна – старший преподаватель, Барановичский государственный университет, г. Барановичи, Республика Беларусь.

Непша Олександр Вікторович – старший викладач кафедри фізичної географії і геології Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Пашигар Марина Сергіївна – аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, м. Полтава, Україна.

Пилипенко Олеся Андріївна – студентка IV курсу природничо-географічного-факультету спеціальності «історія» Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Попенко Ярослав Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Прокопенко Віктор Іванович – старший викладач кафедри легкої атлетики Львівського державного університету фізичної культури, м. Львів, Україна.

Рабович Владислав Геннадійович – студент II курсу, Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна.

Разатдин Бердимуратов Зийнатдинович – преподаватель кафедры теории и методы физической культуры Каракалпакский Государственный Университет

Рибка Наталія Миколаївна – канд. філос. наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету, м. Одеса, Україна.

Свєць Маріанна Анатоліївна – магістрантка V курсу, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна.

Сергієнко Яна Петрівна – студентка IV курсу факультет «Філологія» Білоцерківського національного аграрного університету, м. Біла Церква, Україна.

Тажимуратова Шахноза Сағынбаевна – студентка кафедри соціально-гуманитарних наук и искусствоведения Нукусского филиала государственного института искусств и культуры Узбекистана, г. Нукус, Узбекистан.

Тлеумуратов Акылбек Каналбаевич – ассистент кафедры зоотехния Нукусский филиал Ташкентского государственного аграрного университета, г. Нукус, Узбекистан.

Татарэвіч Марына Аляксандраўна – аспірант кафедри культуралогії Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, г. Мінск, Беларусь.

Цвях Наталія Василівна – молодший науковий співробітник, Національний заповідник «Замки Тернопілля», м. Збараж, Україна.

Чебаненко Денис Владиславович – студент II курсу, Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна.

Чорненська Галина Володимирівна – старший викладач кафедри легкої атлетики Львівського державного університету фізичної культури, м. Львів, Україна.

Чуйко Олег Дмитрович – кандидат мистецтвознавства, доцент, докторант, ДВНЗ «Прикарпатський національний інститут імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.

Шерен Анастасія Вадимівна – студентка III курсу Біологічного факультету ОНУ імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна.

Юй Болин – соискатель III курса кафедры белорусской и мировой художественной культуры УО «Белорусский государственный университет культуры и искусств», г. Минск, Беларусь.

Збірник наукових праць

«Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»: зб. Матеріалів XVIII Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., 25 червня 2018 р. – Переяслав-Хмельницький, 2018. – Вип. 18. – 175 с.

ВИПУСК 18

Враховуючи свободу наукової творчості, редколегія приймає до друку публікації та статті тих авторів, думки яких не в усьому розділяє.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань, достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Передрук і відтворення опублікованих матеріалів будь-яким способом дозволяється тільки при посиланні на «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи».

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати і скорочувати текст.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький,
вул. Сухомлинського, 30, (к. 221)

Тел.: +38(050) 0440-342

humanitarica@gmail.com

Матеріали конференції розміщені на сайті:

<http://humanitarica.webnode.com.ua/>

Укладачі: В.О. Вовкодав, І.В. Гайдаєнко

Дизайн: А.М. Вовкодав

Підписано до друку 27.06.2018 р. Формат 60х84 1/16

Наклад 40. Зам. №963. Ум.друк.арк. 10.5

Виробник ФОП Домбровська Я.М., свідоцтво про
державну реєстрацію №2 340 000 0000 003646 від 15.07.2015 р.

08055, Київська обл., Макаріївський р-н, с. Вільне,

e-mail: kalina_print@ukr.net

